

Univerzita Karlova v Praze
Fakulta humanitních studií

ZPRACOVÁNÍ DAT Z VÝZKUMU HODNOTOVÝCH STRUKTUR – SROVNÁNÍ VÝVOJE
VYBRANÝCH NOREM CHOVÁNÍ U VYSOKOŠKOLÁKŮ A DOSPĚLÉ POPULACE

bakalářská práce

Irena VANÍČKOVÁ

Vedoucí bakalářské práce: Ing. Libor Prudký, Ph.D.

Praha 2007

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto práci vykonala pod vedením svého školitele samostatně a uvedla jsem veškerou použitou literaturu. Zároveň souhlasím s jejím eventuálním zveřejněním v tištěné či elektronické podobě.

V Praze dne 14.9.2007

Irena Vaníčková

PODĚKOVÁNÍ

Děkuji svému školiteli, L. Prudkému, za cenné podněty a rady při zpracování této práce.

autorka

OBSAH

ÚVODEM

11

TEORETICKÉ VÝCHODISKO

1	Společenský řád.....	13
1.1	Konsensuální teorie.....	13
1.1.1	Strukturální funkcionalismus.....	14
1.2	Teorie konfliktu.....	17
1.3	Interpretativní sociologie.....	18
2	Rozpad řádu, anomie.....	20
3	Sociální jednání.....	23
3.1	Sociální kontrola.....	25
3.1.1	Institucionalizace jednání a kulturní instituce.....	26
3.1.2	Sociální role.....	27
4	Sociální normy.....	29
4.1	Základní charakteristika sociálních norem.....	29
4.2	Několik pohledů na sociální normy.....	30
4.2.1	Sociální a personální normy.....	30
4.2.2	Předpisující (injunktivní) a popisující (deskriptivní) normy.....	31
4.2.3	Normativní regulace chování.....	32
4.3	Konformita a deviace.....	33
5	Hodnoty.....	34
5.1	Základní charakteristika hodnot.....	34
5.2	Vztah hodnot a sociálních norem.....	35

KONCEPTUÁLNÍ PŘÍSTUP K TÉMATU HODNOT A NOREM VYUŽITÝ V TÉTO PRÁCI

6	Empirické zkoumání hodnot a sociálních norem.....	37
7	Empirický výzkum hodnotových struktur vysokoškolských studentů.....	39
7.1	Skupiny indikátorů hodnotových struktur.....	40
7.2	Normy chování jakožto jedna skupina indikátorů hodnotových struktur.....	41
7.3	Typy hodnotových struktur.....	41

ANALÝZA DAT

8	Vymezení problematiky a základní informace o metodice zpracování.....	43
9	Stanovení základních otázek a hypotéz.....	45
10	Frekvenční analýza.....	47
10.1	Výzkum studentů Fakulty humanitních studií.....	47
10.1.1	FHS 2002.....	48
10.1.2	FHS 2003.....	50
10.1.3	FHS 2004.....	53
10.1.4	FHS 2005.....	55
10.1.5	FHS 2006.....	58
10.1.6	Vývoj výsledků hodnocení na FHS v letech 2002 až 2006.....	60
10.2	Evropský výzkum hodnot - dospělá populace v ČR.....	66
10.2.1	EVS 1991.....	66
10.2.2	EVS 1999.....	69
10.2.3	Srovnání vybraných výsledků v rámci výzkumů EVS v roce 1991 a 1999.....	72

10.3	Výzkum vysokoškoláků.....	75
10.3.1	Strojní fakulty v roce 2003 a 2005.....	75
10.3.2	Pedagogické fakulty v roce 2003 a 2005.....	76
10.3.3	Ekonomické fakulty v roce 2003 a 2005.....	78
10.3.4	Srovnání jednotlivých fakult v roce 2003.....	79
10.3.5	Srovnání jednotlivých fakult v roce 2005.....	82
10.3.6	Srovnání vývoje výsledků jednotlivých fakult v letech 2002 a 2005.....	85
11	Pokus o souhrnnou interpretaci výsledků v rámci frekvenční analýzy.....	89
12	Korelační analýza.....	93
12.1	Výzkum studentu Fakulty humanitních studií UK.....	94
12.1.1	FHS 2002.....	94
12.1.2	FHS 2003.....	97
12.1.3	FHS 2004.....	99
12.1.4	FHS 2005.....	101
12.1.5	FHS 2006.....	103
12.2	Výzkum vysokoškoláků.....	106
12.2.1	Strojní fakulty 2003.....	106
12.2.2	Strojní fakulty 2005.....	108
12.2.3	Pedagogické fakulty 2003.....	109
12.2.4	Pedagogické fakulty 2005.....	111
12.2.5	Ekonomické fakulty 2003.....	113
12.2.6	Ekonomické fakulty 2005.....	115
12.2.7	Analýza párových vztahů v rámci všech fakult souvisejících s typem fakulty a lokality vysoké školy (města).....	117
12.3	Evropský výzkum hodnot – dospělá populace ČR.....	118
12.3.1	EVS 1991.....	119
12.3.2	EVS 1999.....	121
13	Pokus o souhrnnou interpretaci výsledků v rámci korelační analýzy.....	124
13.1	Srovnání vlivu hodnotových orientací a socio-demografických charakteristik respondentů na jejich postoj k přestupkům u jednotlivých souborů.....	124
13.2	Vliv hodnotových orientací a socio-demografických charakteristik respondentů na jejich postoj k přestupkům v rámci jednotlivých souborů.....	126
13.2.1	FHS 2002 až 2006.....	126
13.2.2	Strojní fakulty 2003 a 2005.....	127
13.2.3	Pedagogické fakulty 2003 a 2005.....	127
13.2.4	Ekonomické fakulty 2003 a 2005.....	128
13.2.5	Dospělá populace v rámci EVS 1991 a 1999.....	128
13.3	Obecné tendence vzájemných vztahů mezi přestupky a sledovanými charakteristikami v rámci všech souborů.....	129
	ZÁVĚR.....	133
	SEZNAM LITERATURY.....	137
	PŘÍLOHY.....	139
	DOTAZNÍK.....	179

ÚVODEM

Hlavním námětem této sociologicky orientované bakalářské práce jsou především hodnoty a sociální normy. V teoretické rovině budeme na tyto kategorie nahlížet v souvislosti s otázkami společenského řádu, kontroly sociálního jednání a proměny společnosti.

Je pochopitelné, že zmiňované fenomény se stávají častým námětem společenskovedních úvah. O hodnotách je totiž možné mluvit mimo jiné jako o klíčovém fenoménu pro interpretaci sociální a politické změny (Rabušic, 2001). I z tohoto důvodu je patrné, že v dnešní době charakteristické svým rychlým vývojem nemůže výzkum převažujících hodnot ve společnosti chybět.

Existuje řada sociologických šetření, jež zkoumání této velice zajímavé problematiky umožňuje. Právě velké množství kompatibilních dat představují východiska i opodstatnění zvoleného přístupu k tématu hodnot a společenským norem. Podklady pro mou bakalářskou práci pocházejí zejména z empirického výzkumu hodnotových struktur vysokoškolských studentů, které v minulých letech probíhaly v rámci Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity pod vedením Ing. L. Prudkého, Ph.D. Tento výzkum se zaměřuje především na hodnoty, hodnotové orientace, preference a normy chování. Od roku 2002 opakovaně probíhá jednak na Fakultě humanitních studií, dvě kola šetření se však uskutečnily i na dalších jedenácti fakultách různých vysokých škol v několika městech ČR. Dalším zdrojem empirického materiálu, se kterým budu pracovat, pochází z Evropského výzkumu hodnot. Ten se v rámci České Republiky uskutečnil v roce 1991 a 1999, a zahrnoval celou dospělou populaci.

Hlavní náplní mé práce je dílčí analýza dat týkající se zejména společenských norem. Metodologickým východiskem bude koncept hodnotových struktur, uplatňovaný při výzkumu vysokoškoláků. Normy chování zde představují jednu z pěti skupin indikátorů hodnotových struktur. V rámci tohoto konceptu jsou normy chápány jako vnější projevy hodnot, jako jakési aktivizované hodnoty. Na základě toho, co respondenti považují za přijatelné a co za nepřijatelné, usuzujeme, do jaké míry jsou ochotni přizpůsobovat své aktivity vyznávaným hodnotám. Normy tak představují jakési pojitko mezi hodnotami a chováním a napomáhají zpřesnit obsah vyznávaných životních hodnot a hodnotových orientací.

Předmětem analýzy bude srovnání vybraného empirického materiálu získaného od populace studentů vysokých škol a od celkové dospělé populace v ČR. To je možné díky tomu, že u daných výzkumů byl použit identický postup zkoumání norem, obvykle označovaný jako posouzení míry přijatelnosti či nepřijatelnosti přestupků. Vybrané otázky v dotazníku nabízí řadu možných způsobů jednání či aktivit, jejichž stupeň ospravedlnitelnosti či neospravedlnitelnosti mají respondenti

zhodnotit. Budeme tedy vlastně porovnávat míru tolerance vůči sledovaným přestupkům jednak z pohledu studentů, a jednak z pohledu dospělé populace.

Dotazovaní mají k posouzení výroků o přestupcích k dispozici desetistupňovou škálu. Střed této stupnice je přitom možné chápat jako přelom mezi přijatelností daného jevu, a jeho případnou nepřijatelností. Můžeme tedy potom dané skutečnosti rozdělit podle toho, zda se v pohledu respondentů jedná o jakési přestupky porušující určité normy, či zda jde o přijatelné, „normální“ chování, které se (v dané populaci studentů, popř. dospělých) stává obvyklým.

Na základě těchto výsledků se pak pokusíme odvodit obecnou míru přijatelnosti a nepřijatelnosti pravidel a norem chování, které snad mohou (společně s dalšími indikátory) vypovídat o stavu či charakteristice společenského řádu a jeho akceptaci ze strany sledovaných skupin respondentů.

Celá práce je rozdělena do tří částí. Úvodní, teoretická část seznámí případného čtenáře s vymezením hodnot, norem a dalších konceptů, které se zvoleného tématu týkají. Důležité bude především téma anomie. Rozpad řádu, ke kterému přispívá i porušování společenských norem, představuje i pro demokratické společnosti jisté nebezpečí. Právě poznatky plynoucí z provedené analýzy dat mohou napovědět, jak na tom v tomto ohledu jsme – jaká v naší společnosti panuje míra sdílení norem a pravidel chování, jež svou podstatou přispívají k udržení nezbytného řádu ve společnosti.

Následující část této práce se bude týkat již zmiňovaného konceptu výzkumu hodnotových struktur vysokoškoláků, který představuje metodologické východisko uplatněných způsobů zpracování dat. Stručně však přiblíží i některé další známé přístupy k empirickému zkoumání hodnot.

Poslední, praktická část začíná konkrétnějšími informacemi týkající se metodiky zpracování a stanovených postupů práce s daty, včetně uvedení základních otázek a hypotéz. Nebudou chybět základní údaje o konkrétních výzkumech, jejichž data budou předmětem analýzy a komparace. Dále následuje frekvenční a korelační analýza dat v rámci jednotlivých souborů respondentů.

V rámci prvního třídění půjde zejména o zachycení váhy jednotlivých přestupků – „norem“ a jejich vzájemné uspořádání, tak jak vyplývá z míry přijatelnosti či naopak nepřijatelnosti ze strany dotazovaných. Přijatelnost těchto přestupků je potom podrobena vzájemnému srovnání mezi soubory. Mým cílem bude přiblížit určité trendy, které se při hodnocení nastolených způsobů chování objevují. Opakovaná šetření pak umožňují zkoumat míru konsistence daných postojů respondentů k přestupkům, především v případě Fakulty humanitních studií, ale i zbývajících souborů - vysokoškolských studentů vybraných fakult v ČR a dospělé populace.

V rámci korelační analýzy půjde o to zjistit, zda se mezi danými přestupky a vybranými hodnotovými orientacemi, popřípadě socio-demografickými charakteristikami respondentů, objevují nějaké statisticky významné vztahy.

Je zřejmé, že v této práci může jít pouze o zachycení určitých podob a náznaků případných trendů týkajících se společenských norem, tak jak se projevují ve vybraném empirickém materiálu. Přesto věřím, že i tyto dílčí poznatky mohou sloužit jako podkladový materiál k dalším úvahám o stavu sdílení norem a dodržování řádu v naší společnosti.

TEORETICKÉ VÝCHODISKO

Tato úvodní kapitola má za úkol přiblížit klíčové pojmy a koncepty, jež představují východiska pro související úvahy v praktické, empiricky zaměřené části práce. Jedná se především o kategorie hodnot a sociálních norem, na které budeme nahlížet v souvislosti s otázkami společenského řádu. Bude proto také řeč o kontrole sociálního jednání, institucích, společenských rolích a anomii.

1 Společenský řád

Jednou ze zásadních otázek sociologie je problematika společenského řádu. Jak je možné, že ve společnosti existuje řád? A jak je vůbec možné, že společnost dokáže tento pevný řád reprodukovat a (více či méně úspěšně) donutit své členy k tomu, aby jej respektovali? Tato otázka se zdá být skutečně zásadní, neboť stav bez řádu ve své podstatě znamená rozklad společnosti (Keller, 2001).

Otázky týkající se společenského řádu a zejména jeho přijímání či odmítání, jsou důležité i v této práci. Na základě poznatků pocházejících z empirických dat se pokusíme zjistit míru sdílení norem v naší společnosti, která může být chápána jako jedna z možných charakteristik sdílení řádu.

Zdá se proto vhodné zmínit podobu vzniku řádu, a to z pohledu základní trojice sociologických škol, vycházejících z různých paradigmat. Tato kapitola stručně přiblíží myšlenky konsensuálních teorií (zejména strukturálně-funkcionalistické východisko), teorie konfliktu, a interpretativní sociologie, neboť významným způsobem souvisí i s tematikou hodnot a společenských norem.

Doufám, že prostřednictvím tohoto paradigmatického exkurzu (neboť diskurzů a dalších přístupů k danému tématu by se jistě dala najít řada) se ukáže bohatý a složitý svět hodnot a norem, a to především jejich význam v životě člověka a vliv na jeho jednání. Dále bude následovat pokus o teoretické vymezení hodnot a norem jakožto samostatných sociologických fenoménů, tak jak je chápou někteří vybraní autoři.

1.1 Konsensuální teorie

Základní myšlenkou konsensuálních teorií je představa, že podstatou sociálního řádu je nepsaná úmluva lidí, kteří se více či méně vědomě zavazují, že budou dodržovat její pravidla, což v důsledku umožní a usnadní jejich vzájemné soužití. Lidé se ve svém jednání snaží maximalizovat své výhody a minimalizovat případné konfliktní situace, jež by omezovaly jejich kooperaci. Filosofickým předobrazem tohoto přístupu je teorie společenské smlouvy¹ (Keller, 2001).

¹ Jako první upozornil na problém řádu ve společnosti T. Hobbes, který se zamýšlel nad možností společnosti, resp. řádu v takové situaci, kdy lidé žijí v trvajícím pocitu potencionálního ohrožení (*homo homini lupus*) (Petrušek, 1996).

Takovouto hodnotově – konsensuální teorii poprvé formuloval A. Comte.² Vychází z myšlenky, že mezi jednotlivci a skupinami, jež tvoří společnost, existuje určitá míra shody týkající se základních hodnot, které je nutno respektovat. Tyto sdílené hodnoty pak vlastně slouží jako základ normativního řádu, čímž zároveň ovlivňují sociální regulaci a kontrolu, ale i koordinaci lidských činností. Jsou předpokladem stability společnosti. Naopak chybějící konsensus o základních idejích a principech vede k nepořádku ve společnosti (Keller, 2001, Petrusek, 1996).

1.1.1 Strukturální funkcionalismus

Mezi teorie společenského řádu vycházející z konsensuálního hlediska patří zejména strukturální funkcionalismus. Zdůrazňuje vzájemnou závislost částí systému na celku, jeho vnitřní rovnováhu a ideu seberegulace. Tento směr rozvíjel jeho hlavní představitel, Talcott Parsons.³

TALCOTT PARSONS

Jeho základní teze spočívá v tom, že pro reprodukci řádu je nezbytné uspokojení určitých potřeb daného systému. Podobně jako je tomu v případě organismu, i ve společnosti existuje jeden jediný normální stav, kdy všechny části systému jsou v rovnováze a plní svou funkci. Podstatné jsou zejména sdílené hodnoty, které orientují jednání členů společnosti v souladu s potřebami systému (Keller, 2001).

Parsons rozlišil čtyři roviny systémů vymezujících podmínky, ve kterých probíhá veškeré jednání lidí:

- **Sociální systém** – představuje soubor rolí a rolových očekávání. Jednání v souladu s rolami je odměňováno, odchylné jednání naopak trestáno sankcemi. Konformita s předepsanými rolami umožňuje předvídat jednání druhých, čímž zavádí do systému pravidelnost a uspořádanost.
- **Kulturní systém** – je tvořen sdílenými hodnotami a normami, jež vymezují přípustné formy myšlení a jednání. Je základní podmínkou fungování sociálního systému.
- **Systém osobnosti** – představuje individuálního aktéra, jeho potřeby, motivace a postoje. Hlavním nástrojem toho, aby usiloval o cíle předepsané kulturním systémem, je

² Comtovu konsensuální teorii kritizoval É. Durkheim. Comte předpokládal, že hodnotový konsensus s růstem dělby práce klesá, zatímco Durkheim doložil, že dělba práce může vést k novému typu tzv. organické závislosti, která je základem řádu moderní společnosti v jeho pojetí (Petrusek, 1996). Přesto i v myšlení Durkheima lze nalézt silné motivy funkcionalismu. (Keller, 2001).

³ Na základě některých charakteristik je možné do proudu konsensuálních teorií zařadit vedle strukturálního funkcionalismu teorii sociální směny. Základem jsou i zde pojmy konsensu, jakožto dobrovolného souhlasu zúčastněných, a hodnot. Zdrojem myšlenek této teorie je antropologie (B. Malinowski) i klasická politická ekonomie. Teorie sociální směny se pokouší přenést situaci trhu na podmínky oblasti sociálního života. Člověk je pak brán jako kalkulující, racionální bytost, což není vždy slučitelné se skutečností. Lidé se totiž řídí často hodnotami, zvyky i afekty, což jim brání k porovnávání vytyčených cílů i případných prostředků. Nejsou si „vědomi“ toho, které hodnoty a jak moc vyznávají, a zda pro ně budou významné i v budoucnu (Keller, 2001; více např. tamtéž).

socializace, kdy se utváří pocit individuální identity, který je však výsledkem působení hodnot a norem společnosti.

- ***Systém behaviorálního organismu*** – vyjadřuje omezení člověka jakožto biologického tvora ze strany jeho fyzického prostoru, ve kterém se pohybuje (Keller, 2001).

Parsons se zabývá aktérem, který je orientován na určité cíle. Způsoby jejich dosažení jsou však určeny normativním očekáváním druhých a platnými hodnotami. Naše jednání a jeho možné způsoby tedy vlastně určuje kultura, není libovolné. Ponechává nám však určitou volbu toho, jakou strategii jednání v daném případě zvolíme. Parsons určuje několik dilemat, pět typů takzvaných „vzorových proměnných“ (pattern variables), které podle něj musí jednající člověk řešit. Tyto vzorcové proměnné, volby mezi dvojicemi protikladů, probíhají v rámci zmiňovaných strukturálních systémů. Mohou však přitom být v různých kulturách a sociálních systémech odlišné:

- ***afektivita*** versus afektivní ***neutralita*** (omezení impulsů)
- ***orientace na sebe*** versus ***orientace na kolektiv***⁴
- ***univerzalizmus*** (platí obecné standardy) versus ***partikularismus*** (je brán v potaz konkrétní vztah)
- ***askripce*** (hodnocení druhých podle toho, kdo jsou) versus ***výkon*** (hodnocení druhých podle toho, co dělají)⁵
- ***specifičnost*** (vymezení vztahů s druhými do zvláštních sfér) versus ***difúznost*** (žádné předchozí omezení povahy vztahů) (Hofstede, 2001, Keller, 2001).

Podle Parsonse má každý systém své základní potřeby, jejichž naplňování zajišťují nejrůznější instituce. Adaptace na prostředí probíhá v rámci ekonomiky, dosahování cílů zajišťují politické instituce, vnitřní integraci zajišťují právní instituce a vzorce jednání udržují instituce náboženské, rodinné, ale i vzdělávací, apod.

Shrnutí

Tento stručný popis Parsonsovy koncepce, která navíc prošla řadou změn, zcela jistě není vyčerpávající. Parsons vlastně začíná u struktury jednání a dospívá k funkci systému. V tuto chvíli je však podstatné hodnotové hledisko, které se zde objevuje. Hodnoty stojí u Parsonse nejvýše. Podmínkou fungování sociálního systému jakožto celku je právě uznávání hodnot (a z nich vyplývajících norem), jejichž sdílení podle něj zaručuje stabilitu a soudržnost společnosti, i existenci sociálních systémů. Hodnoty tak představují základní regulativy činnosti, orientují jednání podle potřeby systému. Jsou základní silou, jež formuje sociální skutečnost. (Strmiska, 1996, Keller, 2001).

⁴ Tento variabilní znak Parsons ve své další práci vypustil.

⁵ Dvě zmiňované vzorcové proměnné, universalismus vs. partikularismus a výkon vs. askripce, Parsons využil dokonce jako základ pro svůj popis moderních společností. Více např. Hofstede, 2001.

Kritika strukturálního funkcionalismu

Parsonsova práce vyvolala řadu kritických reakcí, jež vedly k rozvoji alternativních teorií týkajících se společnosti.⁶ Je mu vytýkán důraz na hodnotově-normativní regulaci systému, kdy podceňuje autonomii jednotlivých subsystémů a přeceňuje možnosti odstranění vznikajících konfliktů a napětí. Je tak vlastně kritizován jeho předpoklad, že vliv normativní kultury a procesy institucionalizace omezují možné zdroje napětí mezi hodnotami a společenskými zájmy na jedné straně, a zájmy jednotlivých aktérů na straně druhé. Protože přeceňuje normativní prvek sociálního života a hodnoty a normy považuje za dané, zčásti mu uniká, že kulturní hodnoty, určující charakter systému, nejsou často hodnotami všech, ale jen vybraných, sociálně privilegovaných jednotlivců či skupin. Zásadní námitkou však je, že strukturální funkcionalismus není schopen vysvětlit sociální změnu. Tu považuje spíše za něco nenormálního, patologického. Neumí ocenit přínos případného konfliktu v sociálním životě (Keller, 2001).

Přesto tyto výhrady zůstává Parsonsova teorie zásadním dílem, na které souhlasně či kriticky navazují další polemiky nejen ohledně hodnotových základů společnosti. Přístup strukturálního funkcionalismu, jeho předpoklady a závěry je tedy třeba usměrnit z hlediska dalších paradigmat. (Strmiska, 1996; Keller, 2001).

ROBERT KING MERTON

Některé nedostatky strukturálního funkcionalismu odstranil již R. K. Merton, který dokázal spojit teorii s empirickými zjištěními, a prosazoval koncepci teorií středního, omezeného rozsahu. Zavedl pojem dysfunkce, která bere v úvahu fakt, že to, co je funkční pro jedny, není funkční pro druhé. Rozlišil manifestní a latentní funkce určitého jevu.⁷ Dále např. usměrnil i klasickou myšlenku, že sociální dění kopíruje účelovost racionálního jednání jednotlivců společnosti. Upozornil na to, že vědomé jednání jednotlivců může mít za následek i něco nepředpokládaného i nepravděpodobného.⁸ Za zmínku stojí jistě i jeho teorie referenčních skupin.⁹

S ohledem na téma této práce je však důležitá především Mertonova teorie deviantního chování, týkající se hodnot. Merton souhlasí s Parsonsem v tom, že lidé upřednostňují hodnoty své vlastní kultury. To však podle něj nutně nevede k akceptování a dodržování sociálních norem. Podstatná

⁶ Vysvětlení strukturálního funkcionalismu jsou často teleologická, kdy důsledek nahrazuje příčinu. Navíc nejsou empiricky ověřitelná, a často mívají v podstatě banální obsah.

⁷ Manifestní funkce se kryjí s deklarovanými motivy jednajících aktérů či institucí. Naopak funkce latentní nejsou na první pohled viditelné, jde o nezamýšlené důsledky jednání. Rozlišení těchto funkcí tak umožňuje pochopit skryté, na první pohled nepochopitelné formy jednání (Keller 2001).

⁸ Jde o případy, nazvané sebenaplnujícím proroctvím. Lidé nejednají podle toho, jaký je, ale jak si ho vyloží. Pokud je tedy situace definována jako reálná, důsledky této situace se také stávají reálnými. Uplatnění tohoto principu je velmi široké. Jakékoliv smýšlení o budoucnosti, ať pravdivé či nepravdivé, ovlivňuje chování lidí (Keller 2001).

⁹ Referenční skupina je taková skupina, jejíž hodnoty uznává člověk bez ohledu na to, zda je jejím členem či nikoliv (Keller 2001).

část delikventních jevů lze vysvětlit tak, že k dosažení uznávaných hodnot společnosti je dosahováno za pomoci jiných než uznávaných prostředků¹⁰ (Keller 2001).

1.2 Teorie konfliktu

Jako kritická reakce na strukturální přístup vzniká tzv. teorie konfliktu. Zabývá se podobnými problémy a sociologickými kategoriemi (moci nerovnosti, státu, třídy, sociální kontroly, apod.), které však nabývají zcela odlišných podob. Základním principem je protikladnost zájmů. „...sociální konflikty jsou důsledkem nedostatkivosti statků, o něž sociální aktéři usilují, a odlišnosti hodnot, které vyznávají.“ (Keller 2001: 118).

LEWIS COSER

Jeden z představitelů této teorie, L. Coser, se proto snaží dokázat, že nejen konsensus, ale i konflikty mohou přispívat k udržení sociálního řádu. Konflikt s cizí skupinou totiž pomáhá ustanovit a udržovat identitu skupiny vlastní.¹¹ V průběhu konfliktu také dochází k uvolňování napětí, které by mohlo ohrožovat stabilitu skupiny. Konflikt tak vlastně funguje jako „pojistný ventil“- ovšem jen tehdy, pokud se týká pouze dílčích a okrajových problémů. V případě, že jeho předmětem jsou ústřední hodnoty skupiny, dochází spíše než k vyjasnění vztahů mezi členy skupiny k jejímu rozpadu. (Keller, 2001).

Absence konfliktu zároveň automaticky neznačí stabilitu dané společnosti. Společnost skutečně stabilní si může okrajové konflikty dovolit (čímž zároveň brání vzniku konfliktu zásadního), zatímco společnost obávající se rozpadu se jakýkoliv konflikt snaží potlačit, což se jí většinou nedaří neomezeně dlouho.

CHARLES WRIGHT MILLS

Další z představitelů teorie konfliktu, CH. W. Mills se kriticky se zamýšlí nad racionalitou a svobodou, všeobecně vysoce ceněnými hodnotami. Mills však upozorňuje na to, že vývoj moderní společnosti dospěl až do situace, kdy rozum vkládaný do krajních technických možností se mění v iracionální manipulaci, a svoboda se ve svém masovém projevu zrcadlí v omezené oblasti nezodpovědného osobního konzumu. Existuje tedy i taková racionalita, která člověka na místo

¹⁰ Bližší připomenutí tohoto problému viz kapitola „Rozpad řádu, anomie“.

¹¹ O identitě jednotlivce, popř. skupiny, ustavené na základě určení Jiného, mluví v souvislosti s hodnotami i G. Hofstede. Panuje spíše představa, že základem skupinové identity jsou zejména sdílené hodnoty (Petrušek, 1996, Prudký, 2005, aj.). Hofstede na rozdíl od této představy identitu s hodnotami nespojuje. Ta podle něj spočívá především na společných představách, stereotypech a emocích, projevujících se prostřednictvím symbolů, idolů a rituálů (představujících v jeho konceptu právě vedle hodnot viditelné projevy kultury). Upozorňuje, že populace, které proti sobě bojují na základě svých odlišně pociťovaných identit, mohou často sdílet stejné hodnoty. Jako příklad uvádí jazykové regiony v Belgii, náboženské skupiny v Severním Irsku a kmenové skupiny v Africe. Identita je v tomto případě založena na sdílené Jinakosti. Dodává, že ačkoli se v Evropě můžeme cítit jako příslušníci národa velice odlišného od ostatních, v Asii či Americe se všichni budeme cítit jako Evropané (Hofstede, 2001).

osvobození odcizuje, a svoboda, ve které není dostatek rozumu zaručujícího rozvoj autonomních jedinců. Mills mluví o rozpadu tradičních hodnot a neprůhlednosti vztahů ustanovených v procesu centralizace moci, jež u člověka vytváří pocit úzkosti, a činí tak na první ohled stabilní sociální řád velmi zranitelným. Tato situace je pak příznivá pro ty, jež místo nejistot svobody nabízí pevný pořádek (Keller, 2001).

RALF DAHRENDORF

Z teorie konfliktu vychází i R. Dahrendorf, který se dále snaží oprostít studium sociálních konfliktů od funkcionálního pojetí společnosti. Čerpá z prací M. Webera a bere v úvahu změny, které v rozvinutých zemích nastaly zejména v druhé polovině 20. století. Snaží se vysvětlit, jak je možné, že se vyspělé státy vyhnuly revolucím, ke kterým podle Marxe mělo dojít na základě třídního boje.

Dahrendorf trvá na tom, že konflikt je založen na protikladu dvou sil. Na jedné straně jsou ti, kteří moc vykonávají, na druhé straně ti, kdo jí jsou podřízeni.¹² Právě na tomto principu jsou formovány třídy, mezi kterými vznikají sociální konflikty. Dahrendorf se zajímá především o konflikty mezi velkými, navzájem nerovnými skupinami v rámci společnosti. Tento typ konfliktů označuje jako třídní boje, a zkoumá je z hlediska vztahů nadřízenosti a podřízenosti. Nerovné rozdělení moci se projevuje především v oblasti politiky v rámci národního státu a v oblasti ekonomiky (Keller, 2001). Další, pro tuto práci podstatné myšlenky a teze tohoto autora budou součástí následující kapitoly, týkající se rozpadem řádu.

1.3 Interpretativní sociologie

Tento směr představuje poslední ze tří vybraných paradigmatických přístupů. Z hlediska zvoleného tématu této práce se však jedná o okrajovou problematiku, proto zde uvedme jen několik poznámek.

Do tohoto směru lze zahrnout jednak symbolický interakcionalismus, fenomenologickou sociologii, ale i řadu autorů, jejichž práce byla interpretativními přístupy ovlivněna. Jedná se např. o P. Bergera, T. Luckmanna, A. Giddense a jiné. Základním východiskem tohoto proudu je myšlenka, že okolní svět je zcela závislý na našem přístupu k němu. Realita a společnost vůbec představuje výsledek aktivit jednotlivců. Jde o značně demokratický přístup, který však zároveň přináší zodpovědnost každého za své jednání. Středem pozornosti jsou každodenní interakce (Keller 2001).¹³

¹² Upozorňuje, že spor mezi vlastníky a nevládníky, typický pro 19. století, je pouze jedním z možných případů zmíněného univerzálního rozporu. V průběhu 20. století se totiž jednota vlastnictví a řízení rozpadla, a objevily se dva nové problémy: problém manažerů, a problém reálného socialismu. Pro konflikt tříd mají význam spíše vztahy nadřízenosti a podřízenosti, než vztahy plynoucí z vlastnictví.

¹³ Za zakladatele symbolického interakcionismu je považován G. H. Mead, na kterého navázal např. E. Goffman.

Protože se tato právě týká především fenoménu hodnot, norem a společenského řádu, zmíním se stručně o H. D. Duncanovi. Základní otázkou Duncana je, jakým způsobem je pomocí symbolů vytvářen a udržován sociální řád. Za základní symbolický prostředek, sloužící tomuto účelu na úrovni každodenních interakcí, považuje způsoby vhodného chování (dobré mravy). Slušné chování má symbolickou funkci, naznačuje, na které místo v sociální hierarchii nás ostatní mají zařadit. Zároveň naznačuje, na které místo řadíme ostatní my. Mezi další nástroje udržování sociální hierarchie patří např. veřejné ceremoniály (Keller 2001).

2 Rozpad řádu, anomie

Pojem anomie, tak jak se objevil v teologické literatuře pozdního středověku, vystihuje stav společnosti, kdy přestávají platit stávající zákony, uznávaná, samozřejmá a předpokládaná pravidla soužití. É. Durkheim pak tímto termínem označil stav společnosti s nedostatečnou sociální regulací. Tuto sociální regulaci představují procesy a mechanismy, které nutí členy společnosti k takovému způsobu chování, které jsou pozitivně hodnoceny. Dochází k rozpadu hodnotových a normativních systémů, nastává chaos, anomie, což vede k pocitu osamocení, strachu, nestandardizovanému chování a k rozpadu společnosti. Pojem anomie se u Durkheima objevuje jednak v souvislosti s nekontrolovaným rozvojem dělby práce (kdy specializace není vyvážena integrací společnosti), a v souvislosti se sebevraždou, jakožto reakcí na ztrátu orientace v době náhlých společenských změn, např. při ekonomické krizi. (Mucha, Miltová, Bayer, 1996; Keller, 2001).

Sociální oblast hodnot, norem, vzorů, pravidel a modelů chování, které člověku předpisují jeho sociální a životní situaci, Durkheim nadřazuje oblasti individuální, charakterizovanou subjektivními zájmy a potřebami. Tyto individuální potřeby zároveň mohou být optimálně uspokojovány jen v souladu s normativně stanovenými požadavky společnosti. Společnost pro něj představuje nejvyšší hodnotu, něco, co je posvátné. Sociální i individuální psychická rovnováha člověka podle Durkheima závisí na míře identifikace s určitým sociálním prostředím (Mucha, Miltová, Bayer, 1996).

V pozdějších studiích však Durkheim analyzuje procesy anomie a sociální integrace, kde je považuje za komplementární. Obyčejně je odchylné chování považováno za škodlivé a patologické, zatímco v situaci anomie může být naopak základem pozitivních změn celé společenské struktury. Anomie pak poukazuje na to, že se určité formy sociálního života vyčerpaly, a je třeba je změnit (Mucha, Miltová, Bayer, 1996).

Anomií se věnoval i již zmiňovaný sociolog R. K. Merton. Její příčinou je podle něj napětí mezi cíli jednání a normami, které akterovo jednání řídí. Anomie tak v podstatě vzniká tehdy, když se objeví disproporce mezi požadavky sociální struktury a konkrétním jednáním. Projevem tohoto tlaku je pak spíše nekontrolované, odchylné, nekonformní jednání (Mucha, Miltová, Bayer, 1996). Podle Mertona totiž každá kultura definuje obecné cíle, jejichž sledování od svých členů očekává. Stanovuje zároveň i prostředky, jaké jsou pro dosažení oněch cílů adekvátní a přijatelné. Anomické jednání pak může vyvolat různá ochota jednotlivců uznat platné cílové hodnoty a využít k jejich dosažení přiměřených prostředků (Keller, 2001). Vypracovává pět typů adaptace na vzniklou anomickou situaci v různých typech jednání:

- **konformita** – nejjednodušší forma přijetí, respektování kulturních cílů a odpovídajících prostředků
- **inovace** – odmítnutí institucionalizovaných prostředků k dosažení určitých cílů

- *ritualizace* – lpění na prostředcích, bez ohledu na jejich schopnosti dosáhnout cíle
- *rebélie* – odmítnutí prostředků i cílů
- *retreatismus (únik)* – ignorace cílů, tedy i ignorace prostředků (Keller, 2001).

Později z těchto adaptačních mechanismů Merton konformitu a rebelii vypouští. Nejvíce ho zajímá kategorie inovace a úniku, a to z hlediska sociálně patologického chování. V případě inovace se jednající snaží dosáhnout obecně uznávaných hodnot (např. bohatství), ovšem za pomoci nepřipustných prostředků (např. krádeže). V případě úniku se člověk vyčleňuje ze společnosti, neboť neuznává ani její hodnoty, ani prostředky. Ritualismus zkoumá v souvislosti s chybným fungováním byrokracie (Mucha, Miltová, Bayer, 1996; Keller, 2001).

Podle T. Parsonse, již zmiňovaného představitele strukturálního funkcionalismu, může anomie doprovázet téměř každou změnu sociální situace, jež podryvá ustálené způsoby řešení určitých situací, formy života či symboly. Parsons se anomii zabýval ve specifickém kontextu situace nacistického období v Německu. Upozornil na to, že ačkoli je anomie v západních společnostech spojována především s procesem racionalizace, jež vede k pozitivním změnám a pokroku, v případě Německa zmiňovaného období představovala racionalizace živnou půdu pro revoluci a nastolení antihumanistického a antidemokratického smýšlení (Mucha, Miltová, Bayer, 1996).

Poněkud odlišněji se na problematiku anomie dívá H. P. Dreitzel. Jeho pojetí je blízké fenomenologické sociologii. Kritizuje přílišné zdůrazňování uznávaných společenských norem ze strany výše zmiňovaných sociologů. Podle Dreitzela představuje anomie stav nejistoty ohledně norem v takových interakčních situacích, kde je nejistá možnost rolového chování. Příčinou anomie je izolace, vzniklá na základě sociální deprivace, nebo zrušení výhod plynoucích z určitých sociálních rolí. Existují přitom různé stupně anomie. Od dočasné orientační nejistoty až po takový stav, kdy je obvyklé chování zcela potlačeno. Důsledkem anomie je pak porucha vzájemného rolového chování, a tím i situačního kontextu interakce. Interakce je znemožněna a jedinec si vytváří vlastní normy a techniky kontroly situace, což je ovšem trvale možné pouze v rámci malých sociálních skupin (Mucha, Miltová, Bayer, 1996).

V trochu jiné souvislosti hovoří o anomii a jejím nebezpečí pro společnost již zmiňovaný R. Dahrendorf, a to v rámci svého konceptu ligatur. Upozorňuje na to, že v dnešním globalizovaném, „rozkolísaném“ světě bez opor chybí vazby, jež by člověka udržovaly v určitých mezích. problémem se pak stává právo a řád. Téměř neomezené možnosti a volby, které dnes moderní a demokratické společnosti člověku nabízí, mohou totiž při současné ztrátě smyslu vést až k ohrožení svobody i demokracie. Lidé, kteří na jakýkoliv smysl rezignují, se své svobody často a lehce vzdávají, a mají tendenci upínat se k alternativním totalitním strukturám. Apatie občanů je živnou půdou autoritářských režimů.

Anomie je tedy podle Dahrendorfa stav, kdy životní šance (opce) nejsou doprovázeny ligaturami, které by jim dávaly smysl, a které by byly schopné zaručit solidaritu a soudržnost. Rozvolňování norem a hodnotových a stanovisek způsobuje to, že lidské jednání se stává libovolným, a proto lhostejným. Možnosti volby jsou však v toto stadiu již zbytečné. Anomie, doprovázená morálním vakuem, pak ničí i demokracii.

Řešením, které navrhuje Dahrendorf, je vytvoření občanské společnosti. Jejím základem by měla být nejrůznější sdružení, nabízející šance pro smysluplnou činnost, která má význam. Tím by napomáhala vytvářet společně sdílené, sociální vazby, které by předcházely rozkladu oporných struktur.

3 Sociální jednání

Lidské jednání není nahodilé, má svůj cíl, i když nemusí být na první pohled patrný. Je však zároveň omezeno podmínkami, možnostmi, ale i vyznávanými hodnotami či společenskými normami. V této kapitole bude proto řeč o některých ze základních principů sociálního jednání a skutečností, které jej ovlivňují, především o institucích a společenských rolích.¹⁴

Existuje řada přístupů zabývajících se sociálním jednáním. Určitá teorie jednání představuje základ všech paradigmat. Jejich společným prvkem je důraz na člověka jakožto aktivního tvůrce společnosti. Tato východisko je zdánlivě banální, ve skutečnosti se však pojem člověka jako takového v různých sociologických systémových teoriích často nevyskytuje. Jde často spíše o sociální vztahy, systémy, subsystemy a vazby, ve kterých se místo pro člověka těžko hledá. Právě v rámci zájmu o studium sociálního jednání se tento nedostatek může vyrovnat (Keller, 2001).

Max Weber zastává názor, že společenské instituce, ale i působení celospolečenských mechanismů můžeme pochopit teprve tehdy, když vyjádříme jejich fungování na základě běžného jednání individuálních aktérů. Jednání pro něj znamená jakoukoliv smysluplnou činnost. Pokud se zároveň při této činnosti počítá s reakcemi druhých lidí, jde o jednání sociální. Neomezuje jej však na racionální typ. Rozlišuje čtyři ideální typy sociálního jednání:

- **tradiční** – vychází z tradice, je řízené zvyky
- **afektivní** – je ovlivněno aktuálními afekty a náladami, stavem psychiky jednajícího
- **hodnotově racionální** – je řízeno přijatým hodnotovým principem, a to za všech okolností; racionalita spočívá v jeho uvědomělosti a koherenci
- **účelově racionální** – spočívá na zhodnocení cílů i prostředků k jejich dosažení (Keller, 2001).

U Webera je podstatná především oblast smyslu a významu, jež lidé do svého jednání vkládají. Do tohoto rámce však začleňuje svůj pohled na hodnoty. Jednání není redukováno na pouhý návyk či zájmový kalkul, je implicitně spojeno se světem hodnot. Je považováno za „legitimní“, spojené s jakýmsi „legitimním řádem“, který jednající považuje za platný (Strmiska, 1996).

Ze současných sociologů zabývajících se jednáním je možné zmínit např. P. Bourdieho, který se v rámci svého konceptuálního přístupu snaží zachytit mimo jiné i stálé a kontrolované způsoby jednání a myšlení lidí. Jeho filosofii charakterizují pojmy habitu, pole a kapitálu.

Pro společnost je v daném okamžiku typický určitý celek sociálních dispozic, provázaných s určitým celkem aktivit a statků, jež jsou charakterizovány vztahově. V sociálním prostoru jsou aktéři a skupiny rozmístěni podle pozic na základě nejvýznamnějších principů diferenciací (alespoň

¹⁴ Zmiňované hodnoty a sociální normy budou obsahem následujících, samostatných kapitol, neboť jde o stěžejní koncepty této práce.

v případě nejvyspělejších států) – podle ekonomického a kulturního kapitálu.¹⁵ Aktéři se dělí jednak podle celkového objemu kapitálu, jednak podle vzájemného poměru těchto zmiňovaných kapitálů. Z obou pozic vyplývají odlišnosti v dispozicích (habitusech) i postojích (např. v politických názorech).

„Prostor sociálních pozic se odráží v prostoru postojů prostřednictvím prostoru dispozic (či habitusů)...Každé třídě pozic odpovídá určitá třída habitusů (či zálib) jako produktů společenských podmínek spjatých s dotyčným postavením, a prostřednictvím těchto habitusů a jejich generativních schopností pak určitý systematický celek statků a vlastností spjatých navzájem stylovou příbuzností“ (Bourdieu, 1998:14).

Habitus je tedy jakýsi jednotící princip, vytvářející z charakteristických vztahových rysů, vlastních určitému postavení, jednotný životní styl. Je utvářen společenskými pozicemi, které jsou diferencované, zároveň však diferencující. Představuje princip odlišných a odlišujících praktických činností (co a jakým způsobem aktér dělá) (Bourdieu, 1998).

Konceptu habitusu se podobá koncept kolektivního naprogramování mysli pocházejícího od nizozemského psychologa G. Hofstedeho. Rozlišuje tři úrovně mentálního naprogramování. Nejzákladnější, univerzální úroveň je sdílena všemi, nebo téměř všemi lidmi. Jde o část genetických informací, které jsou společné celému lidskému druhu. Tato úroveň představuje jakýsi „operační systém“ lidského těla, který je pravděpodobně zcela dědičný. Individuální úroveň mentálního naprogramování je jako jediná doopravdy jedinečná. Jde o úroveň osobnosti jedince, která má vliv na široký okruh alternativního chování v rámci téže kolektivní kultury. Alespoň část této úrovně musí být taktéž dědičná, jinak by bylo obtížné vysvětlit rozdíly ve schopnostech a temperamentu dětí týž rodičů, vychovávaných v podobném prostředí. Kolektivní úroveň mentálního naprogramování sdílíme s lidmi, kteří patří do stejné kategorie či skupiny. Patří sem oblast subjektivní lidské kultury.¹⁶ Zahrnuje jazyk, jakým se vyjadřujeme, úctu kterou prokazujeme, míru fyzického odstupu, i způsob vnímání běžných lidských aktivit. Jde o úroveň, která je zcela zkušenostního původu. To dokládá fakt, že ji sdílíme s těmi, kteří prošli stejným kognitivním procesem, ale kteří zároveň nedisponují stejným genetickým vybavením (Hofstede, 2001).¹⁷

¹⁵ Koncept kulturního kapitálu představuje zvýhodnění středních a vyšších vrstev, předávané socializací. Kulturní dědictví rodičů se prostřednictvím vzdělání, resp. školy předává potomkům, a zároveň se stává jejich vlastní zásluhou. Podobně Bourdieu vymezuje kapitál sociální jako síť vztahů a známých, jež přináší jedinci určitá privilegia (Keller, 2001).

¹⁶ Hofstede připomíná, že označení „subjektivní“ kultury zavedl H. C. Triandis, aby odlišil kulturu mentálních programů od „objektivních“ lidských výtvorů.

¹⁷ Přenos mentálních programů probíhá během celého života, nicméně v prvních letech je zdaleka nejintenzivnější. Hofstede upozorňuje, že je obtížné určit přesnou hranici mezi osobností jedince a kolektivní kulturou. Neexistuje ani konsensus o tom, které fenomény jsou typicky kulturní (tedy kolektivní) a které jsou lidsky univerzální (Hofstede, 2001).

Přenos mentálních programů probíhá během celého života, nicméně v prvních letech je zdaleka nejintenzivnější. Hofstede upozorňuje, že je obtížné určit přesnou hranici mezi osobností jedince a kolektivní kulturou. Neexistuje ani konsensus o tom, které fenomény jsou typicky kulturní (tedy kolektivní) a které jsou lidsky univerzální (Hofstede, 2001).

3.1 Sociální kontrola

Sociální kontrola zahrnuje mechanismy, které zajišťují řád a stabilitu společnosti. Stojí v centru pozornosti sociologie, která vznikla pod dojmem rozpadu starých pořádků, jež sice přivítala, nicméně se zároveň obává o společnost moderní.¹⁸ Sociologové tak dokonce i sociální změnu studují jakožto řízenou a kontrolovanou, jež má přispět k posílení rovnováhy společnosti. Prostředky sociální kontroly tak regulují společnost nejen v její stabilitě, ale i jejích proměnách. Bez této kontroly by se sociální řád rozpadl. Představitel chicagské školy, R. E. Park, rozdělil mechanismy sociální kontroly do tří kategorií:

- Elementární **systemy tabu**, které určité činnosti zakazují, a **obřady a rituály**, které jsou naopak pro členy skupiny závazné.
- **Veřejné mínění**, dohlížející na dodržování zvyků a obyčejů. Schvalováním či odsuzováním vytváří nátlak na členy skupiny.
- **Náboženství, politika a právo** předpisující požadované způsoby jednání a stanovující sankce za jejich nerespektování (Keller, 2001).

L. Urban ve své knize shrnuje prostředky sociální kontroly podobně. Řadí k nim:

- *společenské hodnoty, normy a sankce*
- *sociální instituce realizované prostřednictvím specializovaných organizací*
- *tradice, zvyky, obyčeje*
- *systemy tabu (zákazy), obřady a rituály (příkazy)*
- *náboženství*
- *morálka*
- *prostředky masové komunikace*
- *veřejné mínění*
- *násilí* (Urban, 2007).

Dodává, že „sociální kontrola se v jistém slova smyslu shoduje s procesem socializace. Z hlediska individua je tož motivujícím činitelem proti tendencím vybočovat z předepsaných scénářů sociálních rolí.“ Cílem sociální kontroly je pak dosažení konformity (Urban, 2007).

¹⁸ Pro studium sociální kontroly měly velký význam práce etnografů, jež zkoumaly způsob udržování rovnováhy tzv. primitivních společností. Inspiraci však představovaly i negativní zkušenosti s absencí sociální kontroly v době imigračních vln do velkých amerických měst (Keller, 2001).

Je pochopitelné, že problém spojený s mechanismy sociální kontroly spočívá v nalezení optimálního stavu. Nedostatek kontroly totiž ohrožuje společnost chaosem či rozpadem, naopak její přebytek vyvolává riziko totálního dohledu nad členy společnosti. Jde o obtížný úkol, neboť různé skupiny se nemusí ohledně optimálního stavu shodovat (Keller, 2001).

3.1.1 Institucionalizace jednání a kulturní instituce

Trh, rodina, demokracie, úplatky, nevěra, školství, stát a řada dalších skutečností představují institucionalizované formy jednání. Jakožto instituce představují ustanovený, praktikovaný způsob jednání, či způsob řešení problémů členů určité společnosti. Možných definic pojmu instituce je však řada. Nejčastěji se objevují dva typy – funkcionální a antropologický (Keller, 2001).

Prvně zmiňovaný přístup k institucím zdůrazňuje funkčnost těchto mechanismů z hlediska uspokojení určité potřeby společnosti. C. H. Cooley vymezuje instituce jako komplex norem ustavených společností, které ji umožňují naplňovat základní potřeby. Takovéto vymezení však instituce omezuje na schválené a sankcionované chování. Těžko však zdůvodní společenskými potřebami takové instituce jako jsou úplatky či nevěra (Keller, 2001).

Antropologické pojetí institucí, konkrétně pojetí A. Gehlena, je založeno na jeho koncepci odlehčení. To spočívá v tom, že člověka zbavuje nutnosti zvonu hledat a vymýšlet optimální formy jednání pro uspokojení každé potřeby. Jakékoliv široce praktikované jednání, tedy i oficiálně neschvalované, je považované za instituci.¹⁹

Schopnost institucionalizovat své jednání je základem kultury, je v podstatě ekvivalentem zvířecích pudů. „*Instituce a pudy jsou dva alternativní způsoby orientace chování v komplexní realitě*“. (Keller, 2001: 67). Těmto institucionalizovaným způsobům jednání je však třeba se (na rozdíl od zvířecích pudů) naučit. To, co tyto dva mechanismy spojuje, je zautomatizované chování, které nepřipouští příliš možností alternativní volby. Nevysvětluje, proč právě onen používaný způsob jednání je ten správný. „*Lidé jednají určitým způsobem proto, že je to obvyklé. Obvyklým je toto jednání proto, že lidé tímto způsobem jednají.*“ (Keller, 2001: 76). Většina kulturních praktik, včetně institucí, se vlastně snaží bránit případnému chaosu. Stereotypičnost nejrůznějších činností i rituálů je představuje symbol žádoucího stavu věcí.

Je patrné, že v tomto smyslu představují instituce jeden ze základních regulativů lidského jednání. Jsou odlišovány jednak od zvyků a obyčejů, a jednak od organizací. V prvním případě je východiskem definice zvyků a obyčejů W. G. Summery. Ten je považuje za „...*elementární formy sociálních jevů, které jsou výsledkem předchozího sociálního jednání a zároveň závaznou linií pro*

¹⁹ Právě tento fakt je však slabinou tohoto jinak důležitého antropologického přístupu. Není pak možné zkoumat, zda-li existuje jiné než institucionalizované jednání (Keller, 2001).

jednání přítomné i budoucí.“ (Keller, 2001:68). Lidé toto jednání napodobují, čímž přispívají k jeho reprodukci, aniž si toho musí být vědomi.

Instituce však na rozdíl od zvyků a obyčejů představují uvědomované a dodatečně racionalizované obyčeje, jejichž závaznost se lidé snaží rozumově vysvětlit. Jsou to ustanovené způsoby řešení problémů přežití. Organizace pak představují způsob, jakým se lidé při řešení těchto problémů organizují. Výkon instituce totiž určitou formu koordinace předpokládá.²⁰

3.1.2 Sociální role

„Instituce znamená očekávané jednání vzhledem k řešení určitého typu problémů, vzhledem k uspokojení určité potřeby. Sociální role je jednání očekávané vzhledem k držiteli určité sociální pozice.“ (Keller, 2001:70).

Role (dynamický aspekt statusu), zajišťují předvídatelnost lidského jednání. Až do konce 50. let 20. století převládala jejich značně deterministická interpretace v rámci strukturálního funkcionalismu. Podle ní jsou role prostředkem pro zvnitřnění společenských norem. Přejímáním rolí se člověk učí sebekontrolu a internalizace se stává zárukou konformity se systémem (Keller, 2001).²¹

I teorie rolí je však stala předmětem řady kritických poznámek. Koncem 50. let upozornil R. Dahrendorf na skutečnost, že koncepce sociálních rolí vytváří značně abstraktní model člověka, který se neslučuje se skutečným chováním lidí. Dahrendorf také zpochybnil, že obsah sociálních rolí ustanovuje společnost. Upozornil na to, že člověk není pouhým souborem rolí, které nekriticky vykonává, ale naopak je schopen dané role posoudit a případně zpochybnit.

R. K. Merton ve stejné době přichází s názorem, že...*„podstata sociální role netkví v tom, co určitý člověk dělá, nýbrž v tom, jak na něj druzí lidé pohlížejí, co od něj očekávají.*“ (Keller, 2001:133). Různé osoby pak mohou tutéž roli definovat různým způsobem, podle toho, v jakém jsou postavení vůči nositeli role. *„Tito vymezovatelé“* či *„sdělovatelé“* mohou svými obtížně slučitelnými očekávanými navodit konflikt v roli, tedy situaci, kdy nositel role musí volit, kterého z nich do jaké míry uspokojí.“ (Keller, 2001:72)

Je zřejmé, že představa o očekávaném jednání na základě rolí se během doby proměnila. Bylo nutné vzít v úvahu i další skutečnosti – že každý nositel subjektivně interpretuje očekávání, která jsou mu průběhu interakce adresována, a že takto subjektivně vyložená očekávání jsou korigována

²⁰ Podstatné v této souvislosti je i to, že každá organizace nastoluje určité uspořádání mocenských vztahů.

²¹ Z pohledu sociologie vědění rozvíjí problematiku institucí, rolí a dalších souvisejících konceptů i P. Berger a T. Luckmann ve své knize Sociální konstrukce reality. Vycházejí z toho, že instituce mají dvě vlastnosti – mají své dějiny a řídí lidské chování. Samotná existence instituce vytváří sociální kontrolu činnosti. Jakémukoliv aktérovi vykonávajícímu určitou činnost, je přisouzena jistá role. Vedle typizace činnosti tak existuje i typizace aktéra. Instituce se projevují právě prostřednictvím rolí – reprezentují institucionální řád a umožňují institucím existovat. Představují zprostředkované společné zásoby vědění. Jedinec je právě na základě rolí do těchto kognitivních i emotivních vrstev vědění zasvěcován (Berger, Luckmann, 1999).

jeho vlastními potřebami a schopnostmi. Hlavním problémem teorie rolí však byla skutečnost, že člověka zbavuje zodpovědnosti za své jednání.

Kriticky se na sociální role nahlíží také pro to, že se pod tímto termínem často skrývá několik významů - normativní význam role označuje, co by měl držitel určité sociální pozice dělat, statistický význam role popisuje chování většiny lidí a individuální význam, který se snaží vysvětlit jednání konkrétního člověka. Teorie rolí dále často nedokáže vysvětlit vývoj očekávání (jež se váže k určité roli) v čase. (Keller, 2001).

4 Sociální normy

Normy představují zásadní koncept této práce. Jejich nejcharakterističtější vlastností je různorodost. Tato kapitola je pokusem poukázat na některé aspekty a podoby norem, které jsou východiskem jejich různých klasifikací.

Stručně charakterizuje sociální normy A. Giddens: Normy jsou podle něj „*pravidla, která určují náležitě chování v různých sociálních kontextech. Normy buď předepisují určitou formu chování, anebo ji zakazují.*“ Giddens (1999: 551). Pro společnost jsou nezbytné, neboť regulují jednání a myšlení lidí a zároveň jej činí předvídatelným. Utváří velmi složitý systém. Jejich vymezení, stejně jako jejich vědecké zkoumání, není jednoduché, neboť jsou abstraktní a zevšeobecňující. Obsah normy není navíc možné považovat za absolutní. Přizpůsobuje se totiž změně společenských hodnot a hodnocení určitého typu chování podle obecnější situace (ekonomické, politické i sociální) společenského života (Lovaš, 1998; Urban, 2007).

4.1 Základní charakteristika sociálních norem

Sociologický slovník poukazuje na tři hlavní významy pojmu „norma“: norma může jednak označovat to, co je „normální“ a ze statistického hlediska obvyklé. Představuje tak kritérium umožňující srovnání. Dále se o normě mluví jako o sociálním determinismu či sociokulturním regulativu, který působí na jednotlivce jakožto členy skupiny, a jednotně ovlivňuje jejich chování. Nejčastější pojetí významu označuje za sociální normu jako obecně verbalizované pravidlo, které by mělo být pro jednající aktéry závazné, a které by měli respektovat (Strmiska, 1996).

Obvykle tedy sociální normy chápeme jako pravidla, zásady chování lidí, popřípadě jako určité způsoby řešení sociálních situací. Tyto pravidla se však mohou v různých aspektech významně lišit. Některé respektujeme jako přirozenou součást společenského života, jiné jsou kontrolovány institucionálně. Za typický znak sociálních norem jsou považovány sankce, které ovšem ve své podobě a způsobu uplatňování také nejsou jednotné (Lovaš, 1998).

D. Kretch, R. S. Crutchfiel a E. L. Ballachey (1969) ve své definici norem vyzdvihují jejich další charakteristiku. V jejich podání jde o pravidla či standardy přijaté členy společnosti, které specifikují přiměřené a nepřiměřené jednání v obvyklých situacích. I oni zdůrazňují, že normy zároveň specifikují odměny za vhodné, a tresty za nevhodné chování.

Právě v souvislosti s charakterem sankcí (případně odměn) se normy dělí na zvyky, obyčeje, mravy a zákony. Obyčeje představují běžné způsoby, jakými se ve společnosti nebo její části něco dělá. Jde o třídu norem, určující jednání v klasických situacích, které společnost považuje za relativně málo významné. Trest za nepřizpůsobení se těmto způsobům chování je neformální a proměnlivý. Mravy naopak určují přiměřené chování v takových situacích, které jsou pro členy

společnosti závažné. Jejich narušení se přísně trestá (D. Kretch, R. S. Crutchfield, E. L. Ballachey, 1969). Jde o normy, v jejichž obsahu se odráží naše pojetí dobra a zla. Vyjadřují morální hodnoty společnosti. Zákony představují pravidla prosazované a sankcionované autoritou vlády. Jedná se o nejdůležitější mravní způsoby chování společnosti (Lovaš, 1998).

4.2 Několik pohledů na sociální normy

Pohled na sociální normy se mění. Uplatňuje se vícero hledisek na určení norem, a klade se důraz na specifikaci podmínek a okolností jejich působení. Na úrovni skupiny se rozlišují normy injunktivní a deskriptivní (skupinou deklarované, jak se má řešit určitá situace, a jak se opravdu řeší), a na úrovni jednotlivce normy injunktivní, deskriptivní a personální (co se dělat má, jak to obvykle dělají ostatní, a co já osobně považuji pro sebe za závazné) (Lovaš, 1998).

Pojem sociálních norem se všeobecně považuje za dostatečně srozumitelný. Při bližším pohledu však vyvstanou problémy s přesnějším uchopením charakteru norem i jejich funkcí. Tento problém rozdílného chápání sociálních norem (a především zdroje tohoto problému) vystihl ve své klasifikaci L. Shaffer (1983):

- základní funkce sociálních norem - „*informační*“ versus „*sociální*“ vliv
- teoretická orientace ve vysvětlování norem - normy jako *sociální konsensus* nebo jako *individuální percepce*
- oblast jednání regulovaná normami - *vhodné* nebo *problematické* jednání
- Specifikace jednání regulovaného normami - *všeobecná směrnice* nebo *konkrétní návody*
- vyjádření norem - nevyřčené (*implicitní*) nebo verbalizované (*explicitní*) normy
- vnucování sociálních norem - *sankce* od nespecifických očekávání po přesně určené odměny nebo tresty (Lovaš, 1998).

Z uvedeného je zřejmé, že je třeba přistoupit na základní vlastnost sociálních norem, kterou je různorodost. Ta vyplývá z toho, že normy jsou součástí sociálního života, ale zároveň i jeho produktem (Lovaš, 1998). Následující subkapitoly se pokusí přiblížit základní aspekty a různé podoby sociálních norem, tak jak vyplývají z uvedené Shafferovy klasifikace.

4.2.1 Sociální a personální normy

V psychologii jsou sociální normy z teoretického hlediska často definované dvojím způsobem. První pohled představuje normy jako (určitou společností) obecně přijatá a respektovaná pravidla, tedy jako jistý sociální konsensus. Podle druhého pohledu jsou však normy určené individuálním vnímáním toho, co se má a co se smí. Rozdíl v jejich vymezení pak souvisí s tím, zda se norma vztahuje primárně ke společenství nebo k jednotlivci (Lovaš, 1998).

Lovaš tedy blíže charakterizuje sociální normu jako pravidlo (zásadu), vztahující se ke konkrétnímu sociálnímu subjektu (ve shodě s definicí D. Kretche, R. S. Crutchfielda, E. L. Ballacheye) – ke skupině, k obyvatelům určitého teritoria, apod. Přijaté pravidlo se váže na sociální konsensus. Nejde o normu, kterou by jednotlivec přijal sám pro sebe.²² Platí, že: „*pro každého jednotlivce je normou, která platí v jeho společnosti, jeho percepce přijaté dané normy (tedy to, jak ji on sám chápe) a skutečnou normou je pro něho jen tehdy, pokud ji on sám jako normu chápe.*“ (Lovaš, 1998:100) Sociální norma má tedy charakter sociálního konsenzu, ale je vázána na individuální percepci.

Je patrné, že personální norma je takové pravidlo, které si jednotlivec stanovuje sám pro sebe. Sociální a personální normy se však navzájem prolínají. Sociální normy se vztahují k určité skupině, ale pouze prostřednictvím členů této skupiny se mohou aktualizovat. Pravidlo se stává normou teprve tehdy, když je jedincem respektováno. Existuje však rozdíl, pokud jednotlivec toto pravidlo respektuje proto, protože jako člen skupiny musí, anebo pokud ho osobně přijme za své. Existují samozřejmě i taková pravidla, které si jednotlivec stanovuje pro sebe, aniž by souvisely s jeho členstvím ve skupině (Lovaš, 1998).

4.2.2 Předpisující (injunktivní) a popisující (deskriptivní) normy

Důležitou otázkou (nejen) sociální psychologie je funkce sociálních norem ve vztahu k sociálnímu jednání jednotlivce. Jak již bylo řečeno, klasické chápání norem vychází z jejich určení jakožto pravidel, jejichž nedodržování je spojeno se sankcemi. Lovaš (1998) se však zamýšlí nad tím, zda jsou sankce opravdu všeobecným (nevyhnutelným) atributem norem.²³

M. Deutsch, a H. B. Gerard (1955) v tomto kontextu odlišují normativní vliv norem od vlivu informačního. Normativní vliv je charakterizován jako působení norem směrem ke konformitě s pozitivními očekáváními někoho. V tomto případě tedy osoba vykonává určitou činnost proto, aby splnila jistá očekávání (svoje, nebo někoho jiného), a vyvolala tak pozitivní pocity a posílení. Informační vliv norem pak podle Deutche a Gerarda směřuje k akceptaci informace získané od druhých, jakožto důkazu o skutečnosti (in Lovaš, 1998).

V klasickém pojetí jsou normy spojovány výhradně s normativním vlivem. R. B. Cialdini et.al. (1990) a Reno et. al. (1993) však v rámci teorie ohniska norem (Norm Focus Theory) zdůrazňují

²² Je například možné, že je na základě konsenzu akceptováno pravidlo navržené a prosazované jednotlivcem či skupinou, jež mají k dispozici potřebné prostředky a moc.

²³ Poukazuje na všeobecně různý charakter společenských norem. Připomíná, že některé normy nám např. předpisují co se dělat má, a některé naopak vymezují to, co se dělat nesmí. Doposud byla o sankcích řeč jakožto o trestech, které následují po nesplnění či porušení normy. Sankce však mohou být kromě negativních (trest) také pozitivní (odměna). V rámci sociálních či psycho-sociálních věd mají význam širší. Představují postupy či prostředky, kterými se uplatňují a upevňují sociální normy. Nejčastěji se sociální sankce dělí na formální a neformální. Formální jsou spojeny s přesně stanovenými pravidly pro odměnu a pro tresty. Souvisí s formálními vztahy i formálními funkcemi – právo udělovat či vykonávat formální sankce náleží do kompetence vybraných jedinců ve společnosti. Neformální sankce jsou obvykle spontánní, bez vazby na vymezené postupy, a souvisí s neformálními vztahy (Lovaš, 1998).

potřebu výše zmíněný normativní a informační vliv norem odlišit, neboť každý z nich je spojen s odlišným zdrojem motivace. Autoři rozlišují dva typy norem na základě jejich dvou významů. Deskriptivní (popisující) normy představují to, co se v různých situacích skutečně dělá, co je obvyklé, tedy co „je“. Jejich motivační síla spočívá v informační hodnotě, jakémusi návodu na řešení určité situace, který jednotlivec rozpozná v chování druhých. Injunktivní (předpisující) normy naopak určují, co se má a nemá dělat. Jejich obsahem jsou pravidla či přesvědčení týkající se morálního či naopak nemorálního jednání. Tyto normy tedy pod hrozbou sankce určité jednání přikazují, nikoli pouze informují o možném způsobu určitého jednání. (Cialdini et. al., 1990, Reno et.al., 1993 in Lovaš, 1998).

Je zřejmé, že i v rámci teorie ohniska norem odpovídají injunktivní normy klasickému chápání norem, neboť důležitou charakteristikou injunktivních norem jsou sociální sankce. Tato teorie nicméně do oblasti norem řadí i zásady, která působí na bázi informační. Jako normy jsou pak chápány i obyčejy, zvyky, či obvyklé způsoby řešení běžných situací, které alespoň na první pohled nejsou spojeny se sankcemi, což se klasickému pojetí vymyká.

Tento nový přístup k tematice sociálních norem s sebou tak přináší i odlišný pohled na sankce. Sankcemi jsou označovány i neformální projevy negativního hodnocení jednání odlišujícího se od jednání ostatních, případně i pozitivní hodnocení určitého jednání. Spojují se tak s nimi i deskriptivní normy. Nakonec i vzniku injunktivní normy předchází stádium, kdy se postupně vytváří návyk řešit určité situace jistým způsobem (Lovaš, 1998).

4.2.3 Normativní regulace chování

Doposud šlo o takové chápání vlivu sociálních norem na chování lidí, které se soustředí na vysvětlení jejich normativního vlivu. Existuje však další způsob, který se zaměřuje na určení stability působení norem. Tato dimenze se často opomíjela, neboť panoval názor, že norma „funguje“ neustále. Platilo, že pravidlo je normou tehdy, pokud je respektované. Ve skutečnosti existuje řada všeobecně uznávaných norem, které se porušují. Tento fakt bere v úvahu nově formulovaný předpoklad aktivizace norem (jejich vystoupení do popředí, do centra pozornosti) jako podmínky jejich normativního působení, na kterém je postavena zmiňovaná teorie ohniska norem Cialdiniho a kol. (Lovaš, 1998).

„... osoba, která je dispozičně nebo dočasně zacentrovaná (focused) na normativní úvahy, bude pravděpodobně jednat konzistentně s normami. Vystupování do popředí se může týkat jak deskriptivních, tak injunktivních norem V situacích, ve kterých jsou obě normy jasně odlišeny, může zacentrování jedince na informace o tom, co je, nebo co má být, vést ke změnám jednání, které jsou konzistentní právě jen

s aktivovaným a do popředí vystupujícím typem normy. Přitom v konkrétní situaci může být aktivovaný jen jeden z uvedených typů norem a jeho aktivizace může být vyvolaný stimulací prostředí.“
(Lovaš, 1898:104)

4.3 Konformita a deviace

Z toho, co již bylo řečeno, je patrné, že život lidí je řízen určitými normami či pravidly. Pokud se jednání člověka od těchto obecně uznávaných pravidel odchyluje, mluvíme o chování deviantním. Naopak, pokud probíhá v souladu s těmito pravidly, mluvíme o jednání konformním, popř. o konformitě. A. Giddens definuje deviaci následovně: jde o „...jednání, které není konformní vůči některé normě či soustavě norem, kterou velké množství osob v dané komunitě nebo společnosti akceptuje.“ (Giddens, 1999: 185).

Přitom je důležité si uvědomit, že pravidla toho, co je a není přijatelné, se v jednotlivých kulturách liší. Zároveň je příznačné, že nikdo z lidí nedodržuje všechny pravidla, a naopak nikdo pravidla všechny neporušuje. Navíc většinou existuje jakýsi toleranční limit, míra tolerance určitého chování. Proto je obtížné rozhodnout, které chování je skutečně deviantní (Giddens, 1999).

Společenská pravidla či normy dodržujeme zejména proto, že jsme si na zvykli v procesu socializace. Jsou doprovázeny sankcemi (pozitivními či negativními), které podporují konformní jednání (Giddens, 1999).²⁴

²⁴ Existuje řada teorií, která se deviantním chováním, potažmo zločinem, a jejich možnými příčinami zabývají. Přehledný a velice podrobný teoretický výklad daného tématu deviantního chování a deviací podává Hřčka, 2000.

5 Hodnoty

Klasik sociologie M. Weber považuje za hodnotu to, co se může stát obsahem postoje vyjádřeného pozitivním či negativním soudem. Jde tedy o něco, co se uchází o naše uznání, něco, co jako hodnotu uznáváme nebo naopak odmítáme, popřípadě hodnotíme a posuzujeme v různých souvislostech (Strmiska, 1996).

Vedle sociálních norem představují hodnoty další klíčový koncept, ze kterého tato práce vychází. I tato kapitola se snaží přinést alespoň stručné vymezení a charakteristiku hodnot, tak, jak je chápou vybraní autoři.

5.1 Základní charakteristika hodnot

D. Kretch, R. S. Crutchfiel a E. L. Ballachey (1969) definují hodnoty jako obzvláště důležitou třídu názorů, jež sdílejí různí členové společnosti nebo typičtí představitelé různých pozic ve společnosti. Týkají se toho, co je žádoucí, dobré, tedy co by mělo být, ale i toho, co je nežádoucí.

Podobně o hodnotách uvažuje i A. Giddens. Vymezuje hodnoty jakožto „*představy jedinců nebo skupin o tom, co je žádoucí, správné, dobré či špatné.*“ Připomíná jejich důležitou charakteristiku, že „*na rozdílných hodnotách do značné míry spočívá variabilita mezi kulturami*“, a že „*hodnoty jedince jsou výrazně ovlivněny konkrétní kulturou, v níž žije.*“ (Giddens, 1999: 549)

Jednoduše charakterizuje hodnotu jakožto „*obecnou tendenci upřednostňovat jistý stav věcí před jiným*“ G. Hofstede (2001). Upozorňuje, že jde vlastně o zjednodušenou verzi přesnější definice antropologa Kluckhohna (1951/1967), podle kterého je hodnota: „*explicitní či implicitní pojetí žádoucího, typické pro jednotlivce nebo charakteristické pro skupinu, ovlivňující výběr mezi dostupnými způsoby, prostředky a cíli jednání*“ (in: Hofstede, 2001).²⁵

Podobně charakterizuje hodnoty i M. Rokeach (1972): „*říci, že člověk vyznává nějakou hodnotu, znamená tvrdit, že je mu vlastní trvalé přesvědčení, že určitý způsob chování či cílový stav existence je osobně a společensky vhodnější než jiný způsob chování či cílový stav existence*“ (in: Hofstede, 2001). Rokeach chápe hodnoty relativně nespécificky, ačkoli je považuje za základnější a hlubší dispozice k jednání než jsou např. postoje (attitudes) a přesvědčení (beliefs) (Hofstede, 2001, Rabušic, 2001).

Obdobným způsobem na hodnoty nahlíží i L. Halman a R. de Moor (1994). Uznání určité hodnoty pro ně zároveň znamená tendenci k určitému způsobu jednání. Zamýšlí se nad tím, zda je nutné hodnoty, postoje a přesvědčení od sebe odlišovat, neboť pro všechny tyto kategorie platí, že představují dispozice k určitému chování. Přesto postulují jakousi hierarchickou strukturu, kde pravidelnosti v chování vysvětlují postoj, a soubor postojů hodnotami. Hodnoty jsou tedy i podle

²⁵ Česká verze citovaných pasáží vychází z mého překladu části Hofstedeho monografie (2001), který jsem obhájila jako „skeletový překlad“ v rámci studia na FHS v červnu 2007.

nich nejzákladnější, nejvíce upevněné motivace či orientace, vysvětlující a řídící další postoje, normy, a názory, které dále ovlivňují jednání člověka²⁶ (in: Rabušic, 2001).

Odlišnost hodnot, preferencí (postojů) a norem udává také M. Hetcher (1994). Preference jsou více labilní a partikulární, hodnoty trvalé a obecné. Normy se podle něj podobají hodnotám v tom, že jsou hodnotící, obecné a trvalé, odlišují se od nich však tím, že jsou vnější, a jejich účinnosti se dosahuje sankcemi²⁷ (in: Rabušic, 2001).

Na závěr uveďme ještě definici hodnot, tak jak ji strukturovali na základě nejčastějších charakteristik tohoto konceptu v literatuře S. H. Schwartz a W. Bilsky. Je zřejmé, že určité charakteristiky hodnot již byly zmíněny. Hodnoty jsou totiž podle nich:

- *pojmy nebo přesvědčení*
- *vztahují se k žádoucím koncovým stavům nebo chování*
- *přesahují specifické situace*
- *řídí výběr nebo ohodnocení chování a jevů*
- *jsou uspořádané podle relativní důležitosti* (in Řeháková, 2006).

Schwartz a Bilsky zároveň upozorňují na to, že základním obsahovým aspektem hodnot je typ cíle nebo motivačního zájmu, který hodnota vyjadřuje.²⁸ I oni odlišují hodnoty od postojů na základě obecnosti a jejich uspořádanosti podle důležitosti.

5.2 Vztah hodnot a sociálních norem

Na základě vymezení stěžejních pojmů a konceptů je patrné, že hodnoty a normy spolu určitým způsobem souvisí. Obsah norem spočívá na vyznávaných hodnotách dané skupiny či společnosti. Každá skupina či společnost je zároveň charakteristická svojí specifickou kulturou. V souladu s touto tezí např. A. Giddens uvádí, že „*Kultura je jedním z nejcharakterističtějších projevů sociálního sdružování lidí.*“ (Giddens, 1999: 550) Právě v rámci fenoménu kultury se hodnoty a normy vyskytují vedle sebe jakožto rovnocenné kategorie pojmů nejčastěji a nejzřetelněji.

Jednoduše ale zřetelně tento pohled na dané fenomény vyjadřuje Giddensova definice kultury: „*Kulturu tvoří hodnoty, k nimž se lidé hlásí, normy, které dodržují, a hmotné statky, které vytvářejí. Hodnoty jsou abstraktní ideály, zatímco normy jsou konkrétní principy či zásady, o kterých se*

²⁶ Titíž autoři však dále upozorňují na důležitou skutečnost – hodnoty, přesvědčení i postoje jsou především teoretické konstrukty, využívanými k vysvětlení pozorovaného chování.

²⁷ Srovnej: Lovaš, 1998 - viz kapitola „sociální a personální normy“ a další.

²⁸ Hodnoty podle nich reprezentují tři obecné požadavky lidské existence: potřeby jedince jako biologického organismu, nezbytnost koordinované sociální interakce a přežití včetně zabezpečení zájmů skupin. Na základě této úvahy představili osm hodnotových typů: pro-sociální, restriktivní konformismus, požitek, úspěch, zralost, samostatnost, bezpečnost a moc. Vztahy a kompatibilitu těchto hodnotových typů pak ověřovali v rámci rozsáhlých empirických výzkumů (více in: Řeháková, 2006).

očekává, že se jimi lidé budou řídit. Normy představují „příkazy“ a „zákazy“ společenského života.“ (Giddens, 1999:32).

Také v Giddensově definici hodnot hraje kultura významnou roli: Hodnoty jsou podle něj: *„Představy jedinců nebo skupin o tom, co je žádoucí, správné, dobré či špatné. Právě na rozdílných hodnotách do značné míry spočívá variabilita mezi kulturami. Hodnoty jedince jsou výrazně ovlivněny konkrétní kulturou, v níž žije.“ (Giddens, 1999:549)*

KONCEPTUÁLNÍ PŘÍSTUP K TÉMATU HODNOT A NOREM VYUŽITÝ V TÉTO PRÁCI

Všechny zmiňované fenomény - hodnoty, sociální normy i kultura, představují zcela zásadní námět (nejen) sociologických úvah i výzkumů. Následující kapitola čtenáře stručně seznámí s vybranými výzkumnými přístupy této oblasti, reprezentovanými nejznámějšími osobnostmi. Podrobněji bude řeč o výzkumu hodnotových struktur vysokoškolských studentů, který se stal základem pro mou bakalářskou práci. Zde bude nejdůležitější konceptuální teoretické východisko tohoto empirického šetření.

6 Empirické zkoumání hodnot a sociálních norem

To, že (především) hodnoty a hodnotové orientace představují v sociologii zásadní téma, by již po základním vymezení tohoto fenoménu nemělo být překvapivé. O hodnotách je totiž možné mluvit mimo jiné jako o klíčovém fenoménu pro interpretaci sociální a politické změny.²⁹ „*Proměna hodnot se tak zdá být zcela zásadní podmínkou pro jakoukoliv společnost, která prochází politickou, ekonomickou a sociálně-kulturní transformací.*“ (Rabušic, 2001). Je proto zřejmé, že výzkum převažujících hodnot ve společnosti a jejích hodnotových struktur v dnešní době nemůže chybět.

Zajisté nejznámějším autorem zabývajícím se hodnotami je americký politolog R. Inglehart. Na základě výsledků empirických výzkumů dospěl k závěru, že v současné době dochází ke kvalitativním změnám hodnotových orientací lidí, a nastává posun od „materialistických“ hodnot k hodnotám „postmaterialistickým“. Tuto změnu spojuje se změnou socio-ekonomických podmínek, charakteristických ekonomickou prosperitou a absencí totálních válek. Jeho centrální hypotézou je, že lidé vysoce hodnotí to, čeho mají nejméně. Pokud tedy zažívají období bezpečí a ekonomického zajištění, logicky budou preferovat jiné hodnoty. Jistým způsobem tak vychází z Maslowovy pyramidy lidských potřeb (Inglehart, 1977).³⁰

Řadu rozsáhlých výzkumných projektů týkajících se hodnot uskutečnil již zmiňovaný izraelský psycholog S. Schwartz. Pokoušel se zjistit, jaké vlivy působí na hodnotové priority jednotlivců a jak tyto hodnotové priority ovlivňují lidské chování, včetně politických názorů a náboženských představ. Zároveň zkoumal mezikulturní rozdíly struktury hodnot (Řeháková, 2006).³¹

²⁹ Takovéto vymezení hodnot pramení z definování jejich funkce coby tendencí či dispozic k určitému jednání a chování.

³⁰ Inglehart stojí od roku 1990 v čele výzkumného projektu známém pod jménem Světový výzkum hodnot. Jedná se vlastně o pokračování a rozšíření výzkumného průzkumu hodnot evropských hodnotových systémů, známém pod jménem Evropský výzkum hodnot. Inglehartův koncept je u nás dobře znám. Jeho bližší charakteristiku i využití je možné nalézt např. in: Rabušic, 2001; Prudký, 2005, apod.)

³¹ Jeho teorie prošla významným vývojem. Podrobně o této hodnotově výzkumné strategii informuje právě Řeháková, 2006.

Další známý instrument pro měření hodnot a jejich funkcí navrhl psycholog M. Rokeach. Skládá se z osmnácti cílových a osmnácti instrumentálních hodnot, jež mají respondenti seřadit podle důležitosti v jejich životě (Hofstede, 2001).

Poslední z aplikovaných nástrojů využívaných ke zkoumání hodnot, který zde uvedu, je dimenzionální model kultur G. Hofstedeho. Již byla řeč o konceptu mentálního naprogramování tohoto autora. Hofstede zastává názor, že tyto mentální programy, jež obsahují složku národní kultury, se nejjasněji projevují v odlišnosti převládajících hodnot u lidí z různých zemí.

Na základě empirických výzkumů určil čtyři, resp. pět dimenzí, představující jakési základní problémové oblasti, se kterými se (různým způsobem) potýká a vyrovnává každá společnost. Jde o sociální nerovnosti, včetně vztahu k autoritě, dále o vztah mezi jednotlivcem a skupinou, o pojetí mužnosti a ženskosti a o způsob nakládání s nejistotou včetně zvládnutí agrese a vyjadřování citů. Tyto problémové okruhy odpovídají prvním čtyřem dimenzím, ke kterým byla později přidána ještě dimenze pátá:

- *vzdálenost moci*
- *kolektivismus* versus *individualismus*
- *maskulinita* versus *feminita*
- *vyhýbání se nejistotě*
- *dlouhodobá* versus *krátkodobá orientace*

Podle dosažených skóreů jednotlivých zemí v rámci každé z těchto dimenzí pak rozděluje země na podobné kulturní oblasti. Podobně jako Inglehart mluví Hofstede na základě výsledků časových řad svého výzkumu o patrném celosvětovém hodnotovém posunu, zejména směrem k většímu individualismu. Zároveň však dodává, že nedochází k vzájemnému sblížení mezi zeměmi (Hofstede, 2001).³²

V českém prostředí se výzkumem hodnot a hodnotových orientací mládeže jakožto i zkoumáním sociálních deviací v souvislosti s vyznávanými hodnotami dlouhodobě zabývá P. Sak. Autor vychází z empirických výzkumů mládeže, které průběžně probíhaly již od roku 1979. Zastává názor, že člověk si během procesu svého vývoje a sociálního zrání osvojuje specifický systém hodnot, který určuje jeho motivační strukturu a ovlivňuje tak i jeho jednání. Nevytváří systém zcela nový, ale čerpá z hodnotového systému společnosti, vytvořeného na základě civilizační a společenské zkušenosti. Z tohoto složitě strukturovaného hodnotového systému si pak jedinec vybírá pouze část společenských hodnot, a to v závislosti na svém „sociálním poli“ a individuální osobnosti (Sak, 2000; více tamtéž).

³² Více viz Hofstede, 2001. V češtině je dostupná autorova publikace *Kultura a organizace, software lidské mysli*, 1999, jež srozumitelným a čtivým způsobem shrnuje základní poznatky tohoto u nás ne příliš známého badatele.

7 Empirický výzkum hodnotových struktur vysokoškolských studentů

Problematikou hodnot a možnostmi jejich zkoumání prostřednictvím zpracování empirických dat sociologických šetření se před několika lety začal zabývat i malý tým v rámci Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity pod vedením Ing. L. Prudkého Ph.D. Vzhledem k obtížnosti uchopení daného tématu se jeho pozornost obrací především na zachycení základních struktur hodnot a případných trendů hodnotových posunů, tak, jak se projevují v získaném empirickém materiálu.

Kombinováním poznatků pocházejících z teoretických konceptů používaných při empirických šetření hodnot (především R. Ingleharta a S. Schwartze) a výsledků sekundárních analýz dat řady sociologických výzkumů hodnotových struktur bylo dosaženo postupů, které vedly až k novému ustálenému konceptu empirického výzkumu hodnotových struktur (Prudký, 2005).

Na základě srovnávací analýzy bylo zjištěno, že v mnoha výzkumech se vyskytují jazykově podobné indikátory zkoumání struktury hodnot, které je možné vzájemně porovnávat. Téměř vždy se dotýkají takových témat jako jsou základní životní hodnoty, orientace či zaměření hodnot, a omezení platnosti hodnot v rámci prostoru vytvářeného právě základními hodnotami a jejich směřováním. Téma hodnot se často promítlo i do oblasti norem, zjišťujících, co je přijatelné či naopak nepřijatelné při naplňování hodnot (Prudký, 2005).

Právě vybrané, ověřené a testované indikátory vhodné ke zkoumání daného tématu představují jádro nového konceptu zkoumání hodnotových struktur ve společnosti. Ten je založen na „...jazykových a významových rozdílech a shodách v indikátorech, na vztazích vzájemného ověřování a křížových kontrol mezi indikátory uvnitř pojmových seskupení a také mezi nimi, a konečně na konstrukci potencionálních vztahů uvnitř konceptu hodnotových struktur, jako jazykového vyjádření strukturace a výstavby hodnot ve společenských vztazích“. (Prudký, 2005: 507).

Základem konstruktů jsou tedy postupy a nástroje, které se využívají k odvození obsahové výpovědi o struktuře hodnot z takových dat, jež jsou produktem výzkumů založených na jazykových a významových podobnostech. Jedná se o:

- vícerozměrnou analýzu hlavních indikátorů a testování jejich vztahů s doplňkovými indikátory (viz dále)
- konstrukci umělých znaků pro hodnotové typy a testování uvnitř skupin a mezi skupinami
- analýzu sociálních ekonomických a demografických charakteristik hodnotových typů (Prudký, 2005).

Tyto postupy je zároveň možné použít jako metodu analýzy a interpretovat podle ní výsledky srovnávaných empirických výzkumů.

Pro ověření takto navrženého konceptu zkoumání hodnot byla rozhodující šetření zaměřená na vysokoškolské studenty v roce 2003 a opakovaně v roce 2005, a dále longitudinální šetření studentů

Fakulty humanitních studií probíhající od roku 2002 každoročně až doposud. Byly potvrzeny všechny základní metodické kroky – shoda podílů typů hodnotových struktur na vzorku, stejně orientované a statisticky významné vztahy a mezi umělými znaky z jednotlivých skupin indikátorů i shodné trendy vývoje u opakovaných šetření (Prudký, 2005).

7.1 Skupiny indikátorů hodnotových struktur

Zdrojem poznání základních struktur hodnot ve společnosti je v rámci daného empirického výzkumu pět hlavních skupin indikátorů, jež tvoří:

- *hodnotové preference*
- *hodnotové orientace*
- *hodnotový rámec*
- *normy chování*
- *sociální, ekonomické a demografické charakteristiky.*

Základem hodnotové struktury jsou hodnotové preference. Jedná se o zásadní, většinou neměnné životní hodnoty. Respondenti v dotazníku odpovídali konkrétně na důležitost práce, rodiny, přátel a známých, volného času, politiky a náboženství ve svém životě. Další indikace související s hlavní skupinou hodnotových preferencí představují otázky týkající se zdrojů klidu a rovnováhy, vlivů na úspěšné manželství a důležité atributy ve výchově dětí.³³

Hodnotové orientace významově specifikují hodnotové preference. Pomocí vážení výroků respondenty je možné určit obsahové zaměření hodnotových struktur. Doplňkové indikace sledují zaměření hodnotových orientací podle konkrétních situací (výkonnost, chudoba úspěch, spokojenost, atd.), i ochotu ke změnám.

Hodnotový rámec, jež tvoří několik indikátorů, reflektuje utváření hodnotových struktur, napomáhá pochopit dosah hodnot v rámci jejich aktivizace a slouží k porozumění smyslu existence stejně jako smyslu hodnotových preferencí a orientací. Doplňkové indikace zjišťují míru a podobu důvěry vůči konkrétním společenským institucím, státu, apod., týkají se ale i náboženské víry či vnímání možnosti ovlivňovat průběh života.

Normy chování představují v rámci tohoto konceptu výzkumu hodnotových struktur jakési aktivizované hodnoty. Jde o přijatelné či naopak nepřijatelné způsoby realizace „žádoucího“ (oč se má usilovat, co by se mělo), popřípadě „požadovaného“ (co je pro jednotlivce osobně důležité, po čem touží) - tedy o to, co je při naplňování hodnot dovoleno. Normy v takovémto pojetí pak slouží k potvrzení či naopak k vyvrácení vyznávaných hodnot. Jejich indikace spočívá v míře

³³ Tyto doplňkové a kontrolní indikace byly vytvořeny v rámci metodiky výzkumu tohoto konceptu zkoumání hodnotových struktur. Mají za úkol specifikovat či rozšířit hlavní indikátor, popřípadě slouží k ověření platnosti zjištění spojenými s hlavním indikátorem.

ospravedlnitelnosti či neospravedlnitelnosti určitého chování, resp. činů a přestupků pro respondenta.

Sociální, ekonomické a demografické charakteristiky představují nejen pro tento výzkum cenné informace. V souvislosti se zmiňovanými čtyřmi hlavními dimenzemi lze zjišťovat vliv takových charakteristik jako je pohlaví respondenta, jeho věk, vzdělání, dosavadní socializace, náboženská víra, životní úroveň a životní styl, sociální kapitál aj. právě na strukturu hodnot (Prudký, 2005).

7.2 Normy chování jakožto jedna skupina indikátorů hodnotových struktur

Normy chování tvoří v uvedeném konceptu empirického výzkumu jednu z pěti skupin indikátorů hodnotových struktur. Jak již bylo řečeno, v rámci tohoto konceptu výzkumu hodnotových struktur mluvíme o normách chování jako o aktivizovaných hodnotách. Na základě toho, co respondenti považují za ospravedlnitelné (resp. přijatelné) a co za neospravedlnitelné (resp. nepřijatelné), usuzujeme, do jaké míry jsou respondenti ochotni přizpůsobovat své aktivity vyznávaným (proklamovaným) hodnotám. Normy pak představují jakési pojítka mezi hodnotami a chováním.

Využití oblasti norem pro utvoření konkrétních umělých znaků je oproti třem zmiňovaným základním skupinám indikátorů (hodnotové preference, hodnotové orientace, hodnotový rámec) omezeno. Normy slouží v tomto případě pouze jako doplňkové kritérium. Naopak, k pochopení přijetí, či odmítnutí určité normy můžeme dospět právě na základě konstrukce určitých typů hodnotových struktur (Prudký, 2005).

7.3 Typy hodnotových struktur

Zásadním výstupem tohoto výzkumu hodnot je určení sedmi typů hodnotových struktur, které se v populaci (či její části) objevují. Pro dané typy jsou relevantní právě takové hodnoty, které je označují. Jde o typ hodnotové struktury zaměřený především na „tradiční“ hodnoty (tradiční typ), dále na hodnoty spojené s nenáročnou hédonistickou orientací (pohodový typ), typ struktury zaměřený na liberální hodnoty (liberální typ), další na hodnoty spíše rovnostářské (socialistický typ), typ vyznávající hodnoty spojené s náboženstvím a vírou (náboženský typ), typ nihilisticky orientovaný (nihilistický typ) a konečně typ poslední, zaměřený na bezprostřední citově zabarvené vztahy (pospolitostní typ) (Prudký, 2005).

Tyto typy hodnotové struktury byly určeny na základě konstrukce umělých znaků obvykle ve všech relevantních skupinách indikátorů (atributů hodnot). Možnosti pro vytvoření relevantního umělého znaku pro daný typ hodnotové struktury existují zejména v rámci hodnotových preferencí, hodnotových orientací a v rámci hodnotového rámce. Zastoupení těchto znaků u jednotlivých dimenzí atributů hodnot je však různé, a podle toho se liší i možnost jejich ověřitelnosti. Je však

možné sledovat rozsah daného typu (podíl na daném vzorku) i vlivy, které jej formují, a porovnávat míru shody struktury hodnot v různých dimenzích (Prudký, 2005).

ANALÝZA DAT

8 Vymezení problematiky a základní informace o metodice zpracování

Jak již bylo řečeno v teoretické části, od roku 2002 probíhá na FHS UK rozsáhlé longitudinální šetření studentů prvního ročníku bakalářského studia týkající se hodnot, hodnotových orientací a norem chování. Tato část práce je věnovaná dílčí analýze společenských norem, které ve výchozím konceptu představují jednu z pěti skupin indikátorů hodnotových struktur. V jeho rámci mluvíme o normách chování jako o aktivizovaných hodnotách. Na základě toho, co respondenti považují za ospravedlnitelné (resp. přijatelné) a co za neospravedlnitelné (resp. nepřijatelné), usuzujeme, do jaké míry přizpůsobují své jednání vyznávaným hodnotám. Normy tak vlastně představují jakési pojítka mezi hodnotami a chováním. V rámci daného konceptu napomáhají zpřesnit obsah vyznávaných životních hodnot a hodnotových orientací. Východiska i opodstatnění zvoleného přístupu k problematice hodnot a norem chování spočívají ve velkém množství kompatibilních dat řady sociologických výzkumů, které umožňují se tímto širokým tématem zabývat.

Předmětem srovnání budou data z dotazníkového šetření vysokoškoláků Fakulty humanitních studií i dalších fakult z celé ČR, a dále data z výzkumu EVS (European Value Study) v rámci dospělé populace obyvatel ČR.³⁴ To je možné díky tomu, že u všech těchto výzkumů byl použit identický postup zkoumání norem, obvykle označovaný jako posouzení míry přijatelnosti či nepřijatelnosti přestupků.

V rámci šetření je zachována stejná formulace výroků a zejména struktura hodnotící škály od jedné do deseti. Jednotlivé výroky dané baterie otázek v dotazníků pak představují širokou nabídku možného chování, jehož stupeň ospravedlnitelnosti či neospravedlnitelnosti mají respondenti v rámci stanovené škály zaznamenat. Jednička znamená naprostou nepřijatelnost daného chování, desítka naopak jeho naprostou přijatelnost. Střed této stupnice, tedy stupeň pět, je přitom možné chápat jako přelom mezi ospravedlnitelností, tedy vlastně přijatelností daného jevu, a mezi jeho případnou neospravedlnitelností, resp. nepřijatelností. Rozděluje tedy dané skutečnosti podle toho, zda se v pohledu respondentů jedná o jakési přestupky, či zda jde o přijatelné, „normální“ chování.

V rámci této analýzy tedy budeme porovnávat míru tolerance vůči sledovaným přestupkům jednak ze strany studentů vysokých škol několika fakult, a dále ze strany dospělé populace ČR. Na základě výsledků se pak pokusíme odvodit obecnou míru přijatelnosti a nepřijatelnosti pravidel

³⁴ Konkrétně se jedná se o data z pěti let (2002 – 2006) longitudinálního výzkumu vysokoškoláků na Fakultě humanitních studií, dále data z fakult strojních, pedagogických a ekonomických z výzkumu vysokoškoláků v letech 2002 a 2005 uskutečněném v Praze, Brně, Liberci a Ostravě, a konečně dva soubory dat z let 1991 a 1999, týkající se vzorku celé dospělé populace zahrnutém v českém kole zkoumání projektu evropského výzkumu hodnot (EVS).

a norem chování, které snad mohou (společně s dalšími indikátory) vypovídat o stavu či charakteristice společenského řádu a jeho akceptaci ze strany sledovaných skupin respondentů.

Je zřejmé, že výsledné poznatky budou nutně dílčí. Problematika norem chování je omezena na ty sociální jevy, které jsou součástí otázek v dotazníku. Je také třeba brát v úvahu omezení, které s sebou nutně zjednodušující, kvantitativně zaměřené zpracování hromadných dat přináší. Zkoumání je dále zaměřeno pouze na vzorek (byť reprezentativní) respondentů, a spočívá jen na vybrané části dostupných zdrojů dat použitelných k analýze. Nepostihuje celou řadu dalších oblastí výzkumu, zahrnující životní hodnoty, hodnotové orientace, otázky zabývající se smyslem a vírou v životě, podrobnější rozbor socio-demografických charakteristik respondentů, apod.³⁵ Soustředí se však na zachycení podob vybraných společenských norem a jejich vývoje ve sledovaném období, tak jak se projevují v dostupném empirickém materiálu. Tím však výše zmiňované komponenty hodnotových struktur konkretizuje a upřesňuje.

Součástí analýzy je celkem třináct souborů dat. Je proto možné předvést pouze některé poznatky plynoucí z vybraných způsobů práce s daty. V rámci prvního třídění půjde konkrétně o řazení sledovaných výroků (přestupků) podle jejich průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti u jednotlivých souborů respondentů. V rámci daných otázek tak můžeme prezentovat váhu jednotlivých „norem“ a jejich vzájemné uspořádání, tak jak vyplývá z míry přijatelnosti či naopak nepřijatelnosti těchto přestupků ze strany dotazovaných. Přijatelnost těchto přestupků je potom podrobena vzájemnému srovnání mezi soubory.³⁶ Mým cílem bude přiblížit určité trendy, které se při hodnocení nastolených způsobů chování objevují. K tomu poslouží srovnávací analýza v rámci různých skupin výroků (představující skupiny norem). Opakovaná šetření pak umožňují zkoumat míru konsistence daných postojů respondentů k přestupkům, především v případě Fakulty humanitních studií, ale i zbývajících souborů - vysokoškolských studentů vybraných fakult v ČR a dospělé populace.

V rámci korelační analýzy se pokusíme vysledovat, zda se mezi danými přestupky a vybranými hodnotovými orientacemi, popřípadě socio-demografickými charakteristikami respondentů, objevují nějaké statisticky významné vztahy. Podrobnější otázky a hypotézy jsou obsahem další kapitoly.

³⁵ Více poznatků týkající se těchto zmiňovaných okruhů lze najít v souhrnných zprávách výzkumu hodnotových struktur vysokoškoláků (CVVOE, Point, 2003) a výzkumu hodnotových preferencí studentů 1. ročníků FHS UK 2002 -2006, které vedl L. Prudký. Vybrané výsledky pak v revue „Lidé města“ - Prudký, 2005.

³⁶ Samozřejmě není možné zabývat se rozбором jednotlivých problémů, vyplývajících z nabídky chování v dotazníku. Nastolené výroky mohou evokovat nejrůznější výklady i další konotace, kterými se v rámci této práce nemůžeme zabývat.

9 Stanovení základních otázek a hypotéz

Na základě vymezených postupů práce s daty jednotlivých souborů, zahrnující jednak frekvenční a jednak korelační analýzu, je třeba především stanovit hlavní otázky, které nás v tuto chvíli budou zajímat.

- V první řadě je třeba zachytit váhu jednotlivých přestupků (norem chování) a jejich vzájemné uspořádání, vyplývající z ospravedlnitelnosti a neospravedlnitelnosti daných jevů či způsobů chování ze strany dotazovaných. Jaká je míra tolerance k přestupkům ze strany respondentů? Které sledované skutečnosti jsou respondenty z jednotlivých souborů přijímány jako nejvíce, a naopak nejméně přijatelné? Je toto hodnocení daných jevů v rámci opakovaných šetření stálé, nebo je možné v tomto ohledu sledovat určitý vývoj? Dochází k diferenciaci v hodnocení norem?
- Další otázka se týká variability přijímání předložených přestupků v rámci zmiňovaných souborů respondentů. Je možné najít rozdíl v hodnocení jednotlivých jevů ze strany vysokoškolských studentů různých fakult, resp. ze strany studentů a celkové dospělé populace ČR?
- Je možné sledované normy rozdělit (kromě rozdělení na základě jejich váhy) i podle jejich obsahového hlediska? Dochází uvnitř takto stanovených skupin k patrnějším změnám v rámci sledovaných let? K jakým?
- Existuje vztah mezi sledovanými výroky, resp. „normami“, a základními hodnotovými preferencemi, představujícími základ hodnot? Je vnímání jednotlivých přestupků ze strany respondentů určeno i deklarovanou důležitostí práce, rodiny, přátel známých, volného času, politiky a náboženství v jejich životě? Která z uvedených hodnotových preferencí ovlivňuje postoj k daným skutečnostem nejvíce?³⁷ Je případná vazba mezi těmito proměnnými stejně silná u všech sledovaných souborů?
- Podobně bude zjišťován vztah mezi sledovanými výroky, resp. „normami“ a některými socio-demografickými charakteristikami respondentů, jako je např. věk, pohlaví, úplnost jejich rodiny, či velikost dosavadního bydliště. Jak tyto skutečnosti souvisí s mírou přijatelnosti či nepřijatelnosti daných jevů z pohledu respondentů? Jsou dané výroky silněji odmítány staršími respondenty (popř. dospělou populací), nebo mladými studenty? Jsou tolerantnější muži či ženy? Existují snad v tomto případě odlišnosti u jednotlivých souborů?

³⁷ Nástroj korelační analýzy samozřejmě umožňuje pouze zjistit, zda mezi danými proměnnými existuje statisticky významný vztah. Přesto je v tomto případě možné usuzovat, že důležitost zmíněných hodnotových preferencí ovlivňuje přístup respondentů k sledovaným společenským jevům a způsobům chování, a nikoli naopak.

- Lze najít souvislost mezi přístupem ke sledovaným přestupkům ze strany dotazovaných a typem fakulty, na které studují, popřípadě daným městem, ve kterém studují? (Samozřejmě v rámci souborů dat z výzkumu vysokoškoláků jedenácti fakult ve vybraných městech.)

Když se zaměříme na obecnější otázky, bude nás zajímat následující:

- Pokud budeme chápat přijatelnost přestupků (tak jak se projevuje ve sledovaných datech) jako prvek oslabující stávající řád ve společnosti, a naopak nepřijatelnost přestupků jako prvek, který tento řád udržuje a upevňuje, je potom možné sledovat rozdíly v přijímání společenského řádu ze strany sledovaných populací?
- Můžeme očekávat určitou změnu řádu? Dochází k jeho upevňování, nebo naopak rozvolňování?

Následující text ukáže, zda je možné na základě vymezených analýz a stanovených postupů odpovědět alespoň na některé z uvedených otázek.

10 Frekvenční analýza

10.1 Výzkum studentů Fakulty humanitních studií

Znění otázek v dotazníku bylo následující: „*uveďte prosím u každého z následujících výroků, zda dané jednání (skutečnost) je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím*“. Jak již bylo řečeno, respondentům byla nabídnuta desetistupňová škála, od jedné do deseti. Stupeň jedna znamenal „*nikdy není přijatelné*“, stupeň deset naopak „*je přijatelné vždy*“. Respondenti měli odpovídat na následujících 24 výroků:³⁸

- 22 a Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění
- 22 b Šít na daních, když je příležitost
- 22 c Nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet
- 22 d Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš
- 22 e Lhát ve vlastním zájmu
- 22 f Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr
- 22 g Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností
- 22 h Homosexualita
- 22 i Potrat
- 22 j Rozvod
- 22 k Euthanasie
- 22 l Sebevražda
- 22 m Vyhazování odpadků na veřejném místě
- 22 n Řízení auta pod vlivem alkoholu
- 22 o Politicky motivovaná vražda
- 22 p Prostituce
- 22 q Pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí
- 22 r Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě
- 23 s Každodenní užívání alkoholu
- 23 t Domácí násilí
- 23 u Znásilnění
- 23 v Národní či etnická nesnášenlivost

³⁸ Vzhledem k tomu, že otázky jsou poměrně široce formulované, jejich doslovné znění je uvedeno pouze na tomto místě. V následujících grafech i tabulkách je použita jakási „zkrácená“ verze těchto formulací za účelem snadnější práce s daty a především s jejich snazším grafickým zachycením. Zároveň zůstává zřejmé, o kterou otázku se jedná.

- 23 w Vítězit nad jinými lidmi za každou cenu
- 23 x Vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů

U souborů dat studentů FHS a souborů celkové populace je v textu uvedena tabulka procentuelního rozložení četností odpovědí (doplňná údaji o průměru a směrodatné odchylce) a související graf, který názorně zachycuje přijatelnost či nepřijatelnost jednotlivých skutečností. U souborů dat vysokoškoláků ze strojních, pedagogických a ekonomických fakult jsou uvedeny pouze grafy. Tabulky četností je možné najít v příloze.

10.1.1 FHS 2002

Seřazení sledovaných přestupků podle průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti názorně zachycuje graf č. 1. Rozpětí průměrných odpovědí je od hodnoty 1,12 do hodnoty 8,94 (tedy 7,82 bodu), což naznačuje poměrně velkou liberálnost a snad i toleranci studentů FHS. Celkový průměr všech výroků dosahuje hodnoty 4,14 bodu.

Jako naprosto nepřijatelné bylo ohodnoceno *znásilnění, domácí násilí a národní či etnická nesnášenlivost*. Průměrné ohodnocení tohoto chování se pohybovalo do stupně dva. (1,12-1,8). V případě znásilnění volilo 95% respondentů první stupeň, u domácího násilí tomu tak bylo v 85,6% případů a u národní či etnické nesnášenlivosti 57,6% odpovědí. Dalších 24,1% respondentů zvolilo v posledním případě za svoji odpověď stupeň dva.

O něco méně striktněji, přesto však stále dost odmítavě, byly hodnoceny skutečnosti týkající se *řízení auta pod vlivem alkoholu, politicky motivované vraždy, úplatku, vítězství nad jinými lidmi, vyhazování odpadků, ujetí s cizím autem, šizení na daních a požadování podpory bez oprávnění*. Průměrné hodnoty se pohybovaly od 2,22 do 2,85. Odpovědi jsou více rozložené po celé škále, nicméně převažují „záporné“ hodnotící stupně, tedy od bodu jedna do bodu pět.

Lhaní ve vlastním zájmu, vynucování respektu k Rómům, milostný poměr, každodenní užívání alkoholu, pohlavní styk pod právně povolenou hranicí a prostituce se nacházejí ve střední části škály. Průměrné hodnoty se u těchto výroků pohybují od 3,88 do 4,95 bodu. Je možné říci, že respondenti pokládají tyto skutečnosti za neospravedlnitelné, nicméně významný počet odpovídajících hodnotil tyto skutečnosti mnohem méně striktně, a volil vyšší stupně škály. V případě vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Rómů a pohlavní styk pod právně povolenou hranicí volili studenti FHS v obou případech nejčastěji stupeň pět (17,6 resp. 16,2 %). Jedná o výroky, jejichž průměr doprovází poměrně vysoká směrodatná odchylka.

Průměry ostatních skutečností přesáhly střed škály, což je možné vyložit tak, že se v očích respondentů nejedná o přestupky. Patří sem *sebevražda, jízda na černo, užívání měkkých drog, potrat, euthanasie, rozvod a homosexualita* (5,19 – 8,94). I v tomto případě se jedná převážně o jevy, které jsou typické vysokou směrodatnou odchylkou a tedy i rozložením odpovědí po celé škále.

Nejvyšší směrodatná odchylka byla naměřena konkrétně u hodnocení sebevraždy, a to v rámci všech sledovaných let.

Tabulka č 1: Rozložení relativních četností v procentech, FHS 2002; seřazeno dle průměru sestupně

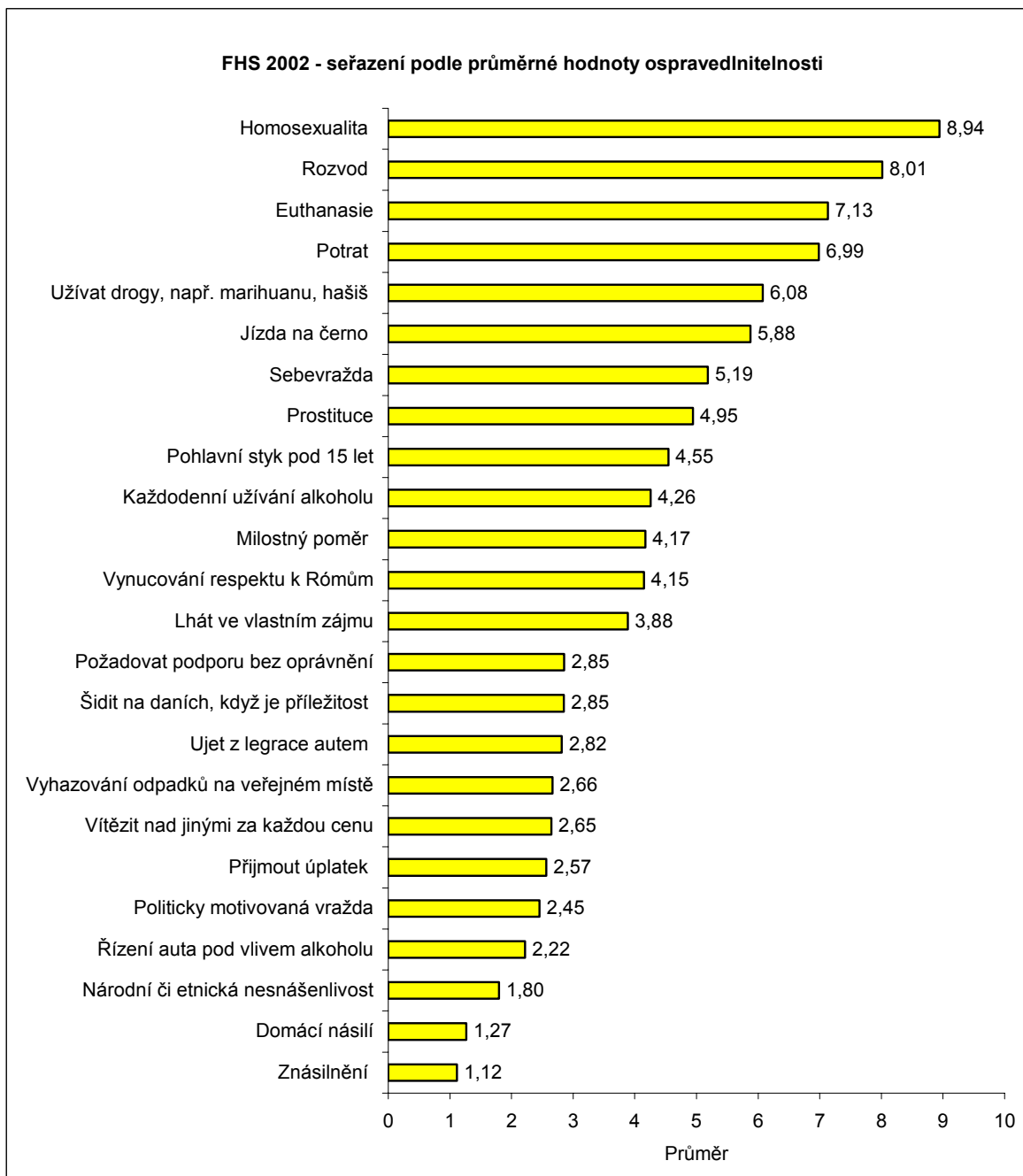
Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø ³⁹	σ ⁴⁰
Homosexualita	3,27	1,09	0,73	0,73	2,91	1,45	2,55	6,18	17,82	63,27	8,94	2,12
Rozvod	0,72	1,45	0,36	3,99	10,14	6,88	8,33	15,94	18,84	33,33	8,01	2,10
Euthanasie	3,27	4,00	4,00	2,91	10,18	9,82	9,09	21,45	19,27	16,00	7,13	2,45
Potrat	4,36	4,36	6,18	5,09	11,64	6,91	8,00	14,91	13,82	24,73	6,99	2,76
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	8,70	8,70	6,52	3,99	12,32	6,52	11,23	18,12	17,39	6,52	6,08	2,81
Jízda na černo	2,53	9,03	10,83	7,94	15,88	11,91	9,03	15,52	8,66	8,66	5,88	2,53
Sebevražda	13,45	12,00	8,36	8,36	16,36	8,00	3,64	9,82	11,27	8,73	5,19	2,96
Prostituce	7,97	10,87	14,86	8,33	22,83	7,97	6,88	10,51	5,07	4,71	4,95	2,50
Pohlavní styk pod 15 let	10,18	15,64	16,00	9,45	16,36	9,09	5,45	9,82	5,82	2,18	4,55	2,50
Každodenní užívání alkoholu	14,44	17,33	18,41	7,22	14,08	4,33	7,94	9,03	3,97	3,25	4,26	2,60
Milostný poměr	11,96	18,48	19,20	5,43	15,94	9,78	8,70	6,16	3,26	1,09	4,17	2,35
Vynucování respektu k Rómům	13,72	16,25	14,80	12,64	17,69	7,94	5,05	6,86	3,25	1,81	4,15	2,35
Lhát ve vlastním zájmu	11,23	19,93	19,57	12,68	17,03	5,80	6,88	3,26	2,54	1,09	3,88	2,14
Požadovat podporu bez oprávnění	23,36	28,83	20,44	6,93	13,50	2,92	2,19	1,46	0,36	0,00	2,85	1,71
Šidit na daních, když je příležitost	29,35	27,17	17,03	6,52	8,33	3,62	4,35	2,54	0,72	0,36	2,85	1,98
Ujet z legrace autem	36,10	24,91	10,11	6,86	10,47	2,89	3,25	3,25	2,17	0,00	2,82	2,13
Vyhazování odpadků na veřejném místě	39,49	18,12	15,58	9,78	8,33	2,17	3,62	1,45	1,45	0,00	2,66	1,94
Vítězit nad jinými za každou cenu	33,33	27,54	15,22	9,42	6,16	2,90	1,45	1,81	1,45	0,72	2,65	1,91
Přijmout úplatek	40,88	24,45	12,41	5,47	5,11	6,20	2,19	1,46	0,36	1,46	2,57	2,02
Politicky motivovaná vražda	52,19	14,60	10,95	4,74	8,39	3,28	1,46	1,09	1,46	1,82	2,45	2,13
Řízení auta pod vlivem alkoholu	49,09	21,09	13,45	6,18	4,00	2,55	0,73	1,45	1,09	0,36	2,22	1,75
Národní či etnická nesnášenlivost	57,76	24,19	10,83	2,89	2,53	0,00	0,00	0,36	0,36	1,08	1,80	1,41
Domácí násilí	85,92	8,30	3,97	0,36	0,72	0,00	0,00	0,00	0,00	0,72	1,27	0,95
Znásilnění	95,31	3,61	0,00	0,00	0,36	0,00	0,00	0,00	0,00	0,72	1,12	0,82

V případě *prostituce, sebevraždy a jízdy na černo* se zde nejvíce odpovědi vyskytovalo u stupně pět (22,7%, 16,2% a 15,8%). U užívání drog byl nejčastěji volený stupeň osm (18%). Potrat rozvod a homosexualita jsou pro respondenty naprosto ospravedlnitelné, nejvíce lidí volilo stupeň deset (24,5%, 33,1% a 62,6%). V souvislosti s euthanasií volili respondenti nejčastěji stupeň osm (21,2%). Přesto celková ospravedlnitelnost tohoto chování byla větší než v případě potratu, kde zároveň více respondentů považovalo tento jev za velmi neospravedlnitelný, a volili více než u euthanasie stupně jedna až tři.

³⁹ Průměrná hodnota

⁴⁰ Směrodatná odchylka

Graf. č. 1: Seřazení sledovaných přestupků – FHS 2002

10.1.2 FHS 2003

Hodnocení daných skutečností studenty a zejména jejich pořadí se v roce 2003 od roku předešlého příliš nezměnilo. Přesto jsou i některé „drobnější“ změny zajímavé. Pořadí prvních šesti nejvíce odmítaných postojů (od znásilnění až po přijetí úplatku) zůstalo stejné. U některých výroků z této nejméně přijatelné skupiny jednání bylo hodnocení striktnější v roce 2002, u některých naopak

v roce 2003. Jde však opravdu o nepatrné odlišnosti, jež není možné (zvláště pokud vezmeme v úvahu hodnoty dalších let) považovat za směrodatné.⁴¹ Pokud se však např. podíváme na rozložení četností v případě *neoprávněné podpory*, ale i *šizení na daních*, zjistíme patrný nárůst těch, kteří oproti roku 2002 volili stupeň jedna, tedy naprostou neospravedlnitelnost tohoto jevu.

Tabulka č. 2: Rozložení relativních četností v procentech, FHS 2003; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	1,89	0,00	1,26	1,26	2,83	2,20	4,09	4,40	16,98	65,09	9,06	1,87
Rozvod	0,94	0,94	2,20	1,89	10,69	6,60	10,06	17,61	16,98	32,08	7,95	2,11
Potrat	3,15	2,21	2,84	3,15	10,41	8,52	9,78	19,56	16,72	23,66	7,44	2,40
Euthanasie	1,89	4,40	1,89	2,20	14,78	7,55	9,43	21,70	17,92	18,24	7,28	2,34
Užívat drogy, např. mariuanu, hašiš	8,49	8,81	5,97	4,09	16,04	8,81	9,12	17,61	12,89	8,18	5,96	2,77
Jízda na černo	4,08	5,02	12,23	6,90	17,24	9,09	13,48	14,11	10,03	7,84	5,95	2,50
Sebevražda	14,60	10,79	9,84	10,16	16,83	6,03	8,57	7,62	5,08	10,48	4,98	2,89
Prostituce	11,43	13,33	13,33	9,52	19,68	8,57	5,71	7,94	5,40	5,08	4,69	2,60
Vynucování respektu k Rómům	12,93	15,14	11,36	13,88	19,24	10,41	6,94	6,31	2,21	1,58	4,26	2,28
Pohlavní styk pod 15 let	18,61	15,14	12,62	8,52	16,40	9,15	5,99	7,57	4,10	1,89	4,16	2,53
Každodenní užívání alkoholu	16,10	16,30	17,87	15,36	9,72	15,36	5,02	4,39	8,46	4,08	4,13	2,59
Milostný poměr	17,41	15,82	14,24	11,08	18,67	6,01	7,28	5,70	2,53	1,27	3,97	2,33
Lhát ve vlastním zájmu	13,56	17,03	17,03	11,67	21,14	8,52	5,05	3,47	1,26	1,26	3,89	2,10
Ujet z legrace autem	44,97	16,04	10,69	5,35	10,38	2,20	4,09	3,46	1,26	1,57	2,79	2,31
Šídit na daních, když je příležitost	35,33	27,44	11,04	7,26	7,89	4,10	2,52	1,89	0,95	1,58	2,74	2,09
Požadovat podporu bez oprávnění	31,96	25,32	18,35	8,23	8,23	2,22	2,22	2,22	0,63	0,63	2,70	1,87
Vítězit nad jinými za každou cenu	34,89	21,50	20,56	7,48	7,79	1,87	2,18	1,87	1,56	0,31	2,67	1,90
Vyhazování odpadků na veřejném místě	39,43	23,97	12,93	9,46	6,94	3,15	1,89	0,32	1,26	0,63	2,51	1,84
Přijmout úplatek	48,26	17,03	12,30	6,94	5,68	2,52	2,84	1,89	2,21	0,32	2,49	2,06
Politicky motivovaná vražda	52,22	15,19	8,23	6,33	9,18	2,22	1,90	2,22	0,63	1,90	2,47	2,15
Řízení auta pod vlivem alkoholu	52,94	54,11	24,37	7,28	4,43	4,11	2,53	1,27	0,32	1,27	2,04	1,68
Národní či etnická nesnášenlivost	54,83	28,04	7,17	2,18	3,12	1,25	0,62	1,25	0,31	1,25	1,94	1,66
Domácí násilí	85,45	9,29	2,17	0,00	0,31	0,31	0,62	0,31	0,31	1,24	1,36	1,33
Znásilnění	92,55	5,28	0,31	0,00	0,00	0,00	0,31	0,00	0,00	1,55	1,22	1,18

Ani pořadí nejvíce přijatelných postojů se téměř nezměnilo (*homosexualita, rozvod, potrat, euthanasie, drogy, jízda na černo*), s výjimkou změny pozice *ospravedlnitelnosti potratu a euthanasie*. Ačkoli oba tyto výroky byly v roce 2003 hodnoceny jako ospravedlnitelnější v porovnání s rokem předchozím, nárůst přijatelnosti potratu byl mnohem výraznější. Zařadil se tak na třetí místo hned za největší ospravedlnitelnost *homosexuality a rozvodu*.

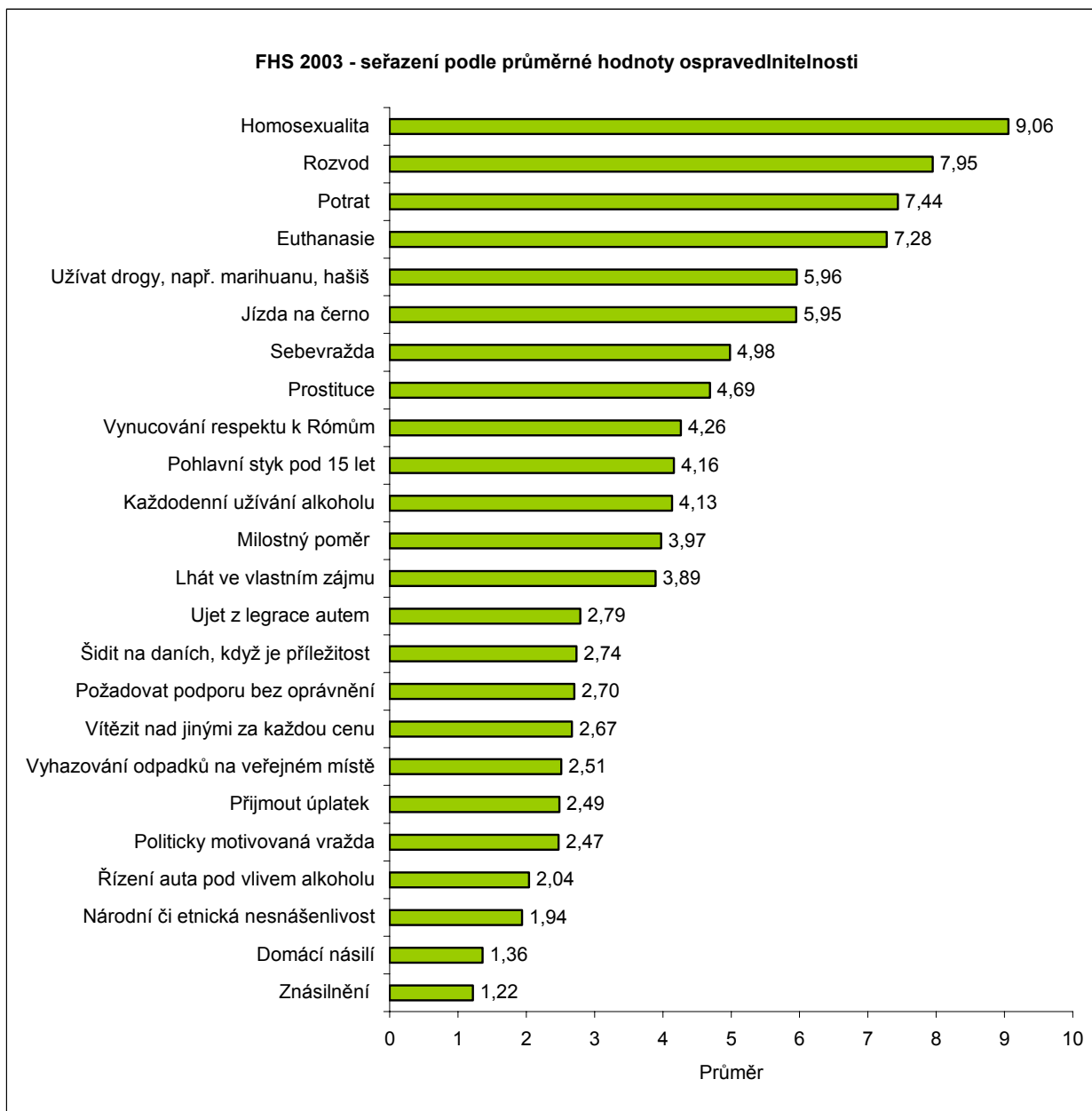
Zajímavé je, že ačkoli umístění *měkkých drog* mezi ostatními skutečnostmi zůstalo nezměněné, ospravedlnitelnost tohoto jevu výrazně klesla, víc než o 0,8 bodu. *Sebevražda* si svojí „pozici“ také zachovala, nicméně její ospravedlnitelnost byla nižší, a dostala se tak pod onu hranici „normality“.

⁴¹ Číselné i grafické zachycení posunů hodnocení jednotlivých skutečností respondenty v jednotlivých letech budou součástí jedné z následujících subkapitol.

kteřou pro nás v tomto případě reprezentuje pátý stupeň hodnotící škály. V obou letech se jednalo o položku s největší směrodatnou odchylkou v odpovědích respondentů.

Rozpětí hodnocení pro rok 2003 vymezují hodnoty 1,22 a 9,06, což představuje 7,84 desetin bodu. Je to nepatrně více než v roce 2002, i když celkový průměr všech hodnocení naopak nepatrně poklesl na hodnotu 4,11.

Graf. č. 2: Seřazení sledovaných přestupků – FHS 2003

10.1.3 FHS 2004

Rozpětí hodnocení opět nepatrně stouplo (až na hodnotu 7,95), stejně jako celkový průměr všech hodnocení nepatrně klesl (na hodnotu 4,05). Pozice nejméně přijatelného chování (*znásilnění, domácí násilí, národní či etnická nesnášenlivost a řízení auta pod vlivem alkoholu*) se opět nezměnila. Nízká neospravedlnitelnost *řízení auta pod vlivem alkoholu, domácího násilí i znásilnění* dokonce ještě klesla. Z hlediska respondentů se jedná se o stabilně neospravedlnitelné způsoby chování. Také na druhém konci škály se pořadí *homosexuality, rozvodu, potratu a euthanasie* nezměnilo. Ospravedlnitelnost rozvodu však stále stoupá. Oproti oběma předchozím rokům v případě euthanasie volil největší počet respondentů stupeň číslo devět (celkem 22,16%). V roce 2002 i 2003 to byl stupeň osm. Zároveň však aritmetický průměr spravedlnosti tohoto jevu, tedy jeho přijatelnost, byla nepatrně nižší v roce 2004.

Tabulka č 3: Rozložení relativních četností v procentech, FHS 2004; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	2,08	1,19	0,30	1,19	3,27	1,79	2,08	5,36	17,86	64,88	9,04	1,95
Rozvod	2,08	1,19	1,19	2,08	13,39	4,17	7,14	13,69	19,35	35,71	7,99	2,27
Potrat	2,97	3,26	4,45	2,67	13,06	3,86	6,53	12,17	18,69	32,34	7,57	2,62
Euthanasie	2,10	2,40	4,79	1,20	19,46	5,99	8,38	16,17	22,16	17,37	7,20	2,38
Jízda na černo	4,14	7,10	8,88	6,51	18,34	7,40	10,36	17,46	10,65	9,17	6,07	2,58
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	12,72	13,02	6,80	7,10	15,09	6,21	8,28	14,50	12,13	4,14	5,25	2,86
Sebevražda	15,22	14,33	11,94	4,78	20,60	5,37	7,16	8,66	5,67	6,27	4,67	2,79
Prostituce	14,54	15,43	12,76	9,50	18,69	4,15	8,90	8,01	3,86	4,15	4,43	2,61
Lhát ve vlastním zájmu	11,57	16,32	18,40	11,87	18,10	8,01	7,72	4,15	2,97	0,89	4,08	2,19
Pohlavní styk pod 15 let	18,45	15,18	13,10	12,50	13,10	7,44	7,44	9,23	2,08	1,49	4,08	2,46
Každodenní užívání alkoholu	17,51	12,76	20,77	9,20	16,02	6,23	4,15	8,61	1,78	2,97	4,03	2,45
Milostný poměr	15,98	18,05	12,72	10,36	18,34	8,28	5,62	7,40	1,78	1,48	4,02	2,34
Vynucování respektu k Rómům	19,10	18,21	15,52	7,76	18,21	4,48	6,27	5,97	2,69	1,79	3,85	2,41
Šít na daních, když je příležitost	32,84	22,19	13,91	6,21	10,65	3,25	4,73	2,66	1,18	2,37	3,05	2,31
Požadovat podporu bez oprávnění	27,30	24,33	17,21	6,53	13,65	3,56	2,67	2,08	1,19	1,48	3,04	2,09
Vítězit nad jinými za každou cenu	26,19	28,27	17,86	8,33	11,31	3,27	2,08	0,89	1,19	0,60	2,84	1,85
Vyhazování odpadků na veřejném místě	42,73	20,47	11,87	7,42	8,90	2,08	2,37	1,48	0,59	2,08	2,61	2,09
Přijmout úplatek	42,09	20,90	14,33	5,97	8,36	2,39	1,49	2,39	0,90	1,19	2,56	2,02
Ujet z legrace autem	50,00	17,66	9,88	4,79	7,49	3,29	2,10	2,69	1,20	0,90	2,47	2,11
Politicky motivovaná vražda	56,08	13,06	9,20	2,97	8,90	3,86	2,08	1,48	0,30	2,08	2,39	2,14
Řízení auta pod vlivem alkoholu	59,76	21,01	7,40	4,14	4,14	0,89	0,59	0,59	0,30	1,18	1,90	1,62
Národní či etnická nesnášenlivost	52,68	27,98	10,71	2,38	3,57	0,60	0,89	0,00	0,30	0,89	1,90	1,44
Domácí násilí	88,72	9,50	1,48	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	1,15	0,61
Znásilnění	95,85	2,97	0,30	0,00	0,59	0,00	0,00	0,00	0,00	0,30	1,09	0,61

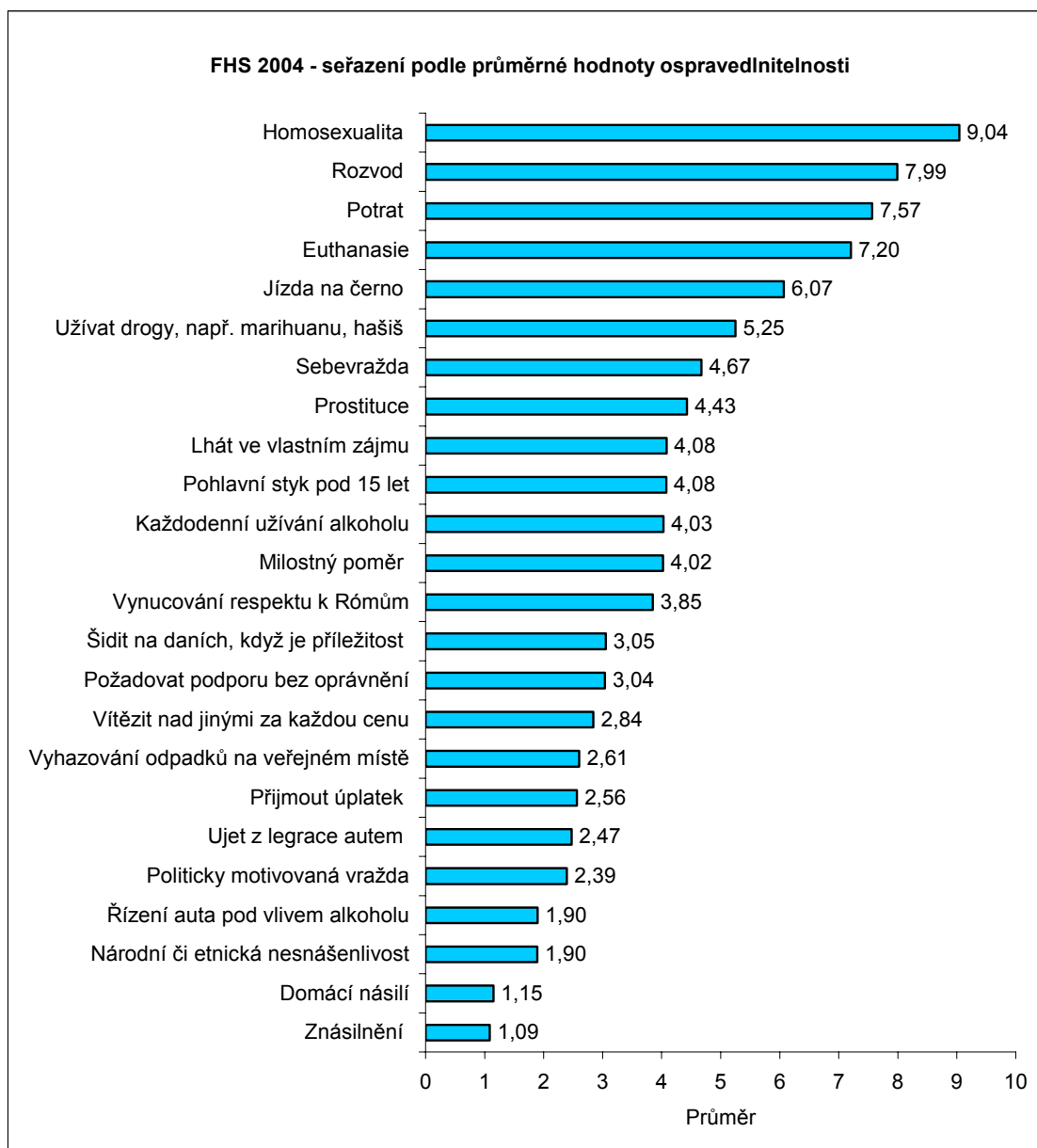
Co je pozoruhodné, je poměrně významný pokles ospravedlnitelnosti užívání *měkkých drog*. Průměrná hodnota se přiblížila stupni pět (5,25). Od roku 2003 se jedná o posun o 0,71 desetiny bodu směrem dolů, od roku dokonce o 1,55 bodu dolů. V roce 2004 volil největší počet respondentů u přijatelnosti měkkých drog stupeň pět (15,09 %), zatímco v roce 2003 i 2002 to byl stupeň

osm (17,61% a 18,0%). Současně je však třeba říci, že v roce 2004 však hodnocení přijatelnosti tohoto jevu dosahovalo nejvyšší směrodatné odchylky ze všech sledovaných skutečností, odpovědi byly více rozloženy po celé škále.

Vzhledem k uvedenému poklesu ospravedlnitelnosti drog se před tento jev dostala na pomyslném žebříčku *jízda na černo*, jejíž přijatelnost naopak překročila hranici šestého bodu škály (konkrétní hodnota průměru byla 6,07). Toto seřazení se pak opakuje i v letech 2005 a 2006.

Co není možné hodnotit kladně je skutečnost, že v roce 2004 oproti předchozím letům poměrně výrazně vzrostla ospravedlnitelnost *podpory bez oprávnění, šízení na daních, i vítězství na druhými za každou cenu*. Snížil se počet těch respondentů, kteří považují šízení na daních za naprosto nepřijatelné, a volili stupeň jedna (2004: 32,84%; 2003: 35,33%). Stejně tak tomu bylo u neoprávněné podpory - v roce 2004 volilo stupeň jedna 27,30 % respondentů, v roce 2003 to bylo 31,96% respondentů. Ještě výraznější je pokles na stupni jedna u vítězení nad jinými za každou cenu. V roce 2004 bylo dokonce nejvíce odpovědí respondentů ohodnoceno stupněm dva (28,27 % = 2, 26,19% = 1), zatímco v roce 2003 i 2002 bylo výrazně nejvíce těch, kteří pro tuto skutečnost volili stupeň jedna (2003: 34,89% = 1, 21,50 % = 2; 2002: 33,1% = 1, 27,3 % = 2). Bohužel je možné opatrně mluvit o jakémsi trendu, neboť vyšší hodnoty ospravedlnitelnosti těchto jevů se objevují i v následujících letech.

Graf. č. 3: Seřazení sledovaných přestupků – FHS 2004

10.1.4 FHS 2005

Rozpětí hodnocení v roce 2005 se oproti předešlým rokům příliš nezměnilo, dosáhlo hodnoty 8,01 bodu. Celkový průměr nepatrně vzrostl na hodnotu 4,18. Ještě hlouběji klesla neospravedlnitelnost *znásilnění* a *domácího násilí*. Další z velice silně odmítaných jevů, *řízení auta pod vlivem alkoholu* a *národní či etnická nesnášenlivost* si oproti předešlým letům vyměnily pozice, jejich průměrná hodnota však zůstala velmi podobná.

Jak již bylo naznačeno, mírně ale stabilně narůstá mezi studenty ospravedlnitelnost *šizení na daních*. Průměrná hodnota přijatelnosti neoprávněné podpory mírně klesla, ale naopak tomu bylo v případě vítězství nad druhými za každou cenu.

Poměrně striktně (resp. relativně striktně v porovnání s předchozími lety) hodnotí studenti *milostný poměr a každodenní užívání alkoholu*. Stejně jako již v roce 2003 se průměrná hodnota přijatelnosti poměru udržela tentokrát poměrně nízko pod bodem čtyři na hodnotící škále, konkrétně na čísle 3,79. (Nejpřijatelnější byl milostný poměr pro studenty, jež nastoupili do prvního ročníku v roce 2002.) V případě alkoholu se hodnocení udrželo pod bodem čtyři ze sledovaných let vůbec poprvé, konkrétně na hodnotě 3,96.

Tabulka č 4 : Rozložení relativních četností v procentech, FHS 2005; seřazeno dle průměru sestupně

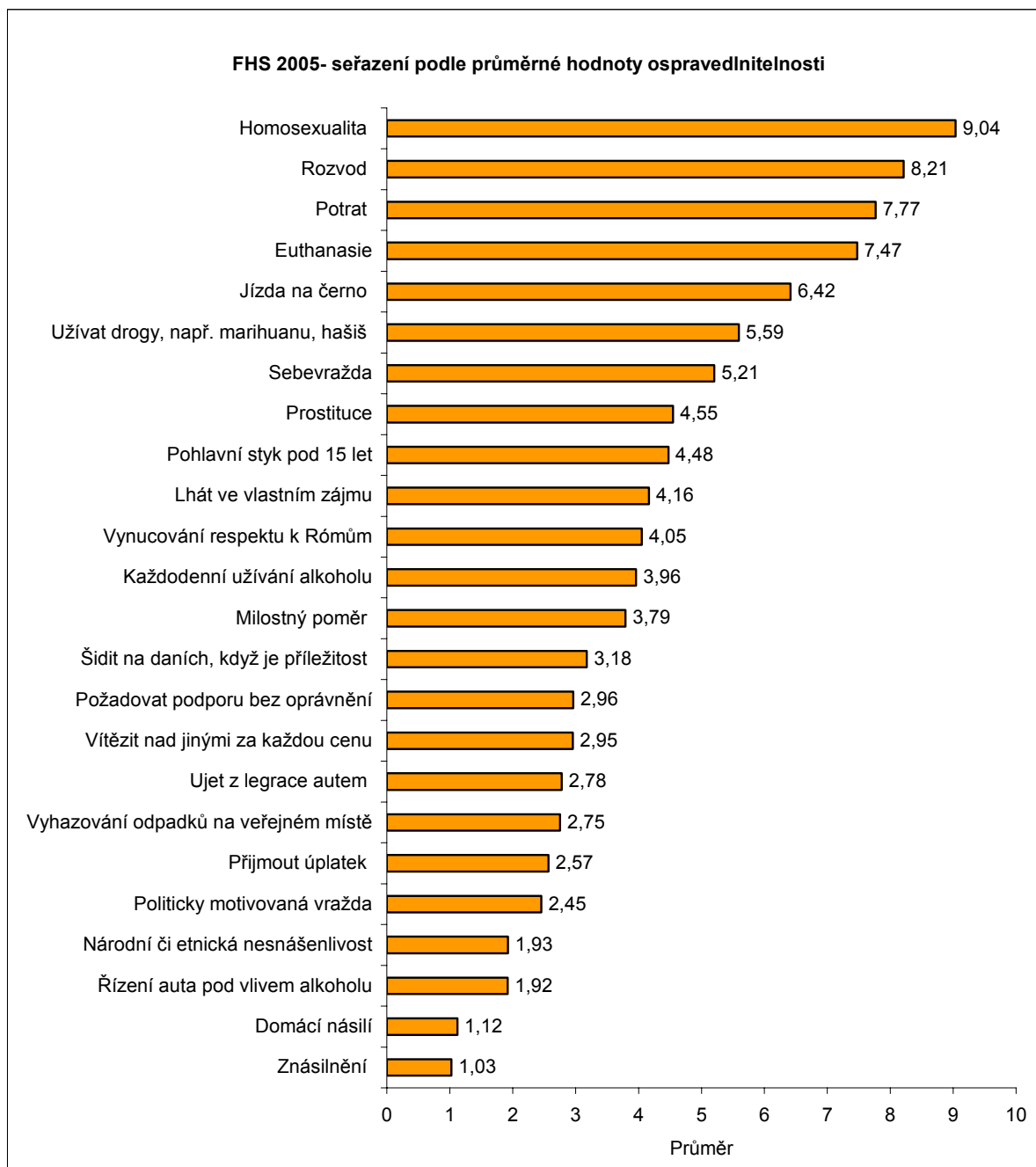
Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	1,83	1,04	0,52	1,04	4,44	0,78	1,31	6,01	16,19	66,84	9,08	1,92
Rozvod	1,04	1,57	1,31	1,57	10,44	2,87	8,09	14,88	21,15	37,08	8,21	2,11
Potrat	1,31	1,57	3,14	1,57	12,83	5,24	8,90	16,75	21,47	27,23	7,77	2,23
Euthanasie	1,58	2,37	3,68	1,32	16,58	8,16	9,74	18,16	17,11	21,32	7,35	2,30
Jízda na černo	3,39	5,22	9,92	8,88	20,89	8,36	12,01	10,97	13,58	6,79	5,96	2,45
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	13,19	10,29	7,12	7,65	11,87	5,80	10,03	12,14	13,19	8,71	5,53	3,00
Sebevražda	14,74	14,21	8,68	3,68	18,42	5,53	7,89	8,42	8,68	9,74	5,07	3,00
Prostituce	12,60	12,86	13,65	12,07	19,16	7,87	9,19	5,51	2,36	4,72	4,48	2,47
Pohlavní styk pod 15 let	14,51	17,15	14,25	6,86	17,15	7,12	7,12	9,50	4,75	1,58	4,32	2,53
Lhát ve vlastním zájmu	9,42	17,02	18,06	13,35	17,28	6,02	7,85	5,50	3,66	1,83	4,24	2,29
Každodenní užívání alkoholu	18,16	18,68	14,21	6,05	16,58	6,32	6,58	5,79	4,21	3,42	4,08	2,60
Vynucování respektu k Rómům	19,58	13,23	16,93	8,47	21,16	6,35	2,65	5,82	3,97	1,85	3,94	2,40
Milostný poměr	20,84	16,62	13,46	9,23	15,30	7,12	7,39	6,60	1,58	1,85	3,88	2,43
Šidit na daních, když je příležitost	28,80	23,30	12,30	7,33	13,09	3,14	4,19	4,45	1,83	1,57	3,23	2,33
Vítězit nad jinými za každou cenu	25,59	17,41	20,58	10,82	15,04	2,64	3,69	2,37	0,79	1,06	3,19	2,03
Požadovat podporu bez oprávnění	27,23	25,39	17,54	5,76	11,78	4,71	4,45	2,62	0,00	0,52	2,98	1,98
Ujet z legrace autem	43,95	18,16	10,26	6,32	7,11	4,21	3,95	3,42	1,32	1,32	2,77	2,29
Vyhazování odpadků na veřejném místě	40,47	17,49	13,05	11,23	8,36	2,35	3,66	2,09	0,78	0,52	2,70	2,00
Přijmout úplatek	44,47	22,11	11,58	6,58	7,63	3,42	1,58	1,32	0,79	0,53	2,42	1,87
Politicky motivovaná vražda	56,96	16,01	7,09	4,46	6,82	2,10	1,57	2,36	1,31	1,31	2,30	2,10
Národní či etnická neshášenlivost	49,08	27,82	11,55	3,94	3,67	1,84	0,52	0,26	0,26	1,05	2,03	1,56
Řízení auta pod vlivem alkoholu	62,99	22,05	7,61	2,10	1,31	2,10	0,26	1,05	0,00	0,52	1,73	1,40
Domácí násilí	91,91	5,74	1,04	0,52	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,52	1,15	0,77
Znásilnění	96,87	2,09	0,26	0,00	0,00	0,26	0,26	0,00	0,00	0,26	1,08	0,63

Roste naopak ospravedlnitelnost *lhaní ve vlastním zájmu a pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*, ačkoli se oba jevy udržují pod bodem pět (4,16 a 4,48).

Výraznou změnou prošlo oproti rokům 2003 a 2004 hodnocení *sebevraždy*. Její přijatelnost se zvýšila, dosáhla průměrné hodnoty 5,21 bodu na škále ospravedlnitelnosti (podobně přijatelně hodnotili respondenti sebevraždu v roce 2002, kdy dosahovala 5,19 bodu). Jde o jev, který je vedle

užívání drog hodnocen nejrozporuplněji, což ukazuje směrodatná odchylka téměř vždy nejvyšší ve všech sledovaných letech.

Graf. č. 4: Seřazení sledovaných přestupků – FHS 2005

Opět mírně stoupá přijatelnost užívání *měkkých drog*, a výrazně narůstá přijatelnost *jízdy na černo v dopravních prostředcích, euthanasie, potratu i rozvodu*. V případě potratu i rozvodu volí ve všech sledovaných letech nejvíce studentů stupeň deset (tedy naprostou přijatelnost), u euthanasie je to v roce 2005 poprvé, celých 22,56 % respondentů.

Ospravedlnitelnost homosexuality zůstává mezi studenty FHS stabilně vnímána jako velice přijatelná skutečnost.

10.1.5 FHS 2006

Poslední ze sledovaných roků přinesl určité potvrzení vývoje, který jsme mohli u vybraných skutečností pozorovat. Například poměrně významně klesla ospravedlnitelnost *řízení auta pod vlivem alkoholu* (na 1,73 bodu), čímž si „upevnila“ třetí místo v tomto žebříčku neospravedlnitelnosti, a to před *národní či etnickou nesnášenlivostí*, jejíž ospravedlnitelnost kupodivu stoupla.

Tabulka č 5 : Rozložení relativních četností v procentech, FHS 2006; seřazeno dle průměru sestupně

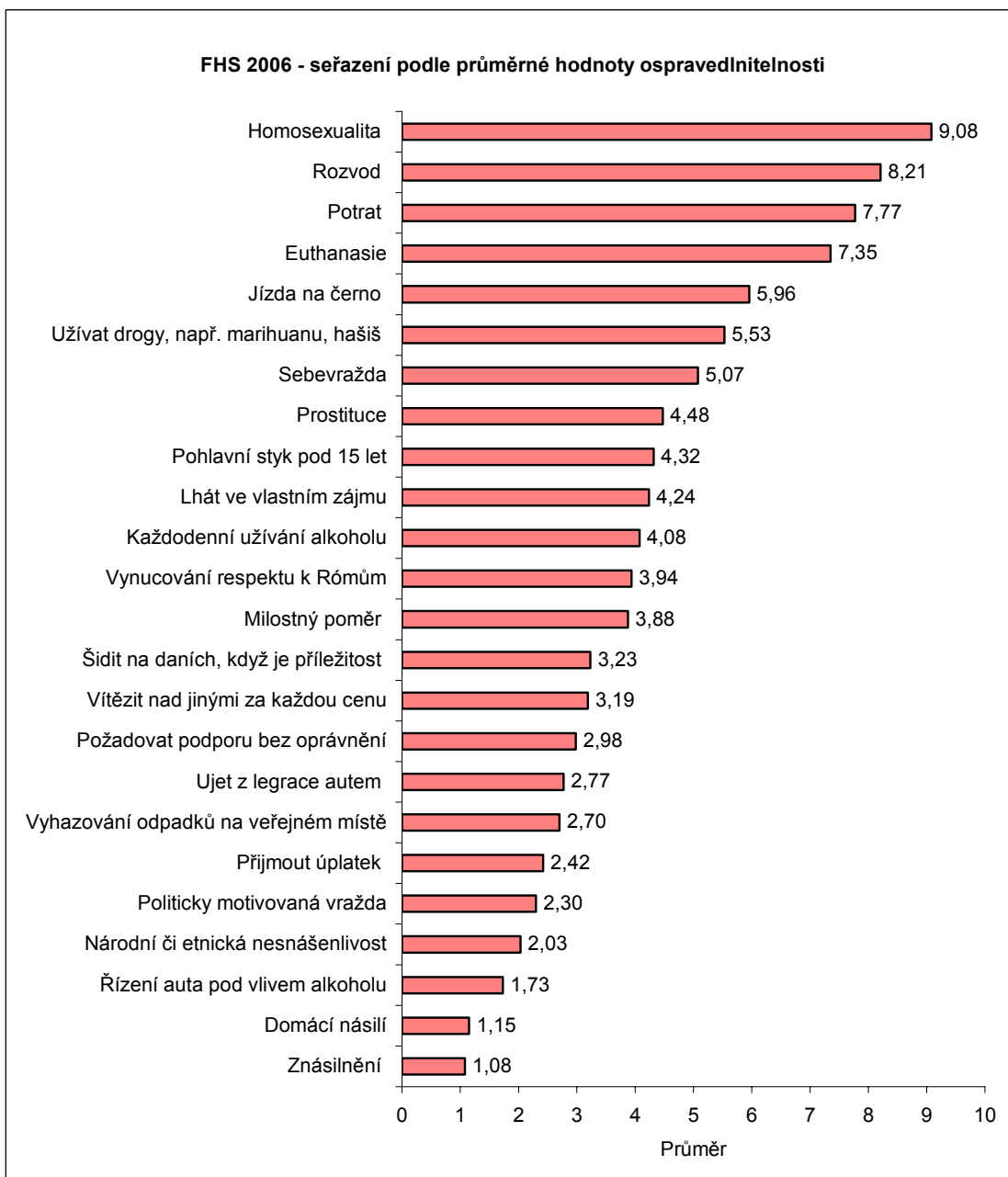
Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	1,83	1,04	0,52	1,04	4,44	0,78	1,31	6,01	16,19	66,84	9,08	1,92
Rozvod	1,04	1,57	1,31	1,57	10,44	2,87	8,09	14,88	21,15	37,08	8,21	2,11
Potrat	1,31	1,57	3,14	1,57	12,83	5,24	8,90	16,75	21,47	27,23	7,77	2,23
Euthanasie	1,58	2,37	3,68	1,32	16,58	8,16	9,74	18,16	17,11	21,32	7,35	2,30
Jízda na černo	3,39	5,22	9,92	8,88	20,89	8,36	12,01	10,97	13,58	6,79	5,96	2,45
Užívat drogy, např. mariuanu, hašiš	13,19	10,29	7,12	7,65	11,87	5,80	10,03	12,14	13,19	8,71	5,53	3,00
Sebevražda	14,74	14,21	8,68	3,68	18,42	5,53	7,89	8,42	8,68	9,74	5,07	3,00
Prostituce	12,60	12,86	13,65	12,07	19,16	7,87	9,19	5,51	2,36	4,72	4,48	2,47
Pohlavní styk pod 15 let	14,51	17,15	14,25	6,86	17,15	7,12	7,12	9,50	4,75	1,58	4,32	2,53
Lhát ve vlastním zájmu	9,42	17,02	18,06	13,35	17,28	6,02	7,85	5,50	3,66	1,83	4,24	2,29
Každodenní užívání alkoholu	18,16	18,68	14,21	6,05	16,58	6,32	6,58	5,79	4,21	3,42	4,08	2,60
Vynucování respektu k Rómům	19,58	13,23	16,93	8,47	21,16	6,35	2,65	5,82	3,97	1,85	3,94	2,40
Milostný poměr	20,84	16,62	13,46	9,23	15,30	7,12	7,39	6,60	1,58	1,85	3,88	2,43
Šdílit na daních, když je příležitost	28,80	23,30	12,30	7,33	13,09	3,14	4,19	4,45	1,83	1,57	3,23	2,33
Vítězit nad jinými za každou cenu	25,59	17,41	20,58	10,82	15,04	2,64	3,69	2,37	0,79	1,06	3,19	2,03
Požadovat podporu bez oprávnění	27,23	25,39	17,54	5,76	11,78	4,71	4,45	2,62	0,00	0,52	2,98	1,98
Ujet z legrace autem	43,95	18,16	10,26	6,32	7,11	4,21	3,95	3,42	1,32	1,32	2,77	2,29
Vyhazování odpadků na veřejném místě	40,47	17,49	13,05	11,23	8,36	2,35	3,66	2,09	0,78	0,52	2,70	2,00
Přijmout úplatek	44,47	22,11	11,58	6,58	7,63	3,42	1,58	1,32	0,79	0,53	2,42	1,87
Politicky motivovaná vražda	56,96	16,01	7,09	4,46	6,82	2,10	1,57	2,36	1,31	1,31	2,30	2,10
Národní či etnická nesnášenlivost	49,08	27,82	11,55	3,94	3,67	1,84	0,52	0,26	0,26	1,05	2,03	1,56
Řízení auta pod vlivem alkoholu	62,99	22,05	7,61	2,10	1,31	2,10	0,26	1,05	0,00	0,52	1,73	1,40
Domácí násilí	91,91	5,74	1,04	0,52	0,26	0,00	0,00	0,00	0,00	0,52	1,15	0,77
Znásilnění	96,87	2,09	0,26	0,00	0,00	0,26	0,26	0,00	0,00	0,26	1,08	0,63

Poměrně výrazně klesla ospravedlnitelnost *jízdy na černo*, a mírně ospravedlnitelnost *euthanasie*. Přesto však nejvíce odpovědí studentů patří stupni 10, stejně jako v roce 2005. (Pro připomenutí – v roce 2004 patřilo nejvíce odpovědí pro euthanasii stupni devět, v roce 2003 a 2002 dokonce stupni osm.)

Ostatní hodnocení i pořadí jevů se oproti předchozím letům příliš nezměnilo. Celkovou situaci vystihuje příslušný graf. Celkové rozpětí hodnocení dosáhlo osmi bodů, s celkovým průměrem

hodnocení všech jevů 4,14. Tyto údaje jsou ve všech sledovaných letech velmi podobné, a nemají tedy příliš velký vypovídací potenciál.

Graf. č. 5: Seřazení sledovaných přestupků – FHS 2006

10.1.6 Vývoj výsledků hodnocení na FHS v letech 2002 až 2006

V rámci interpretace výsledků hodnocení jednotlivých výroků ze strany respondentů FHS již bylo naznačeno, u jakých skutečnosti došlo během let k nejméně výrazným změnám. Následující tabulka a související grafy zachycují tyto posuny přehledněji. Vzhledem k tomu, že šetření na FHS zahrnuje celkem již šest ročníků, je možné pokusit se na základě výsledků určit případné trendy ve vývoji přístupu k jednotlivým přestupkům.

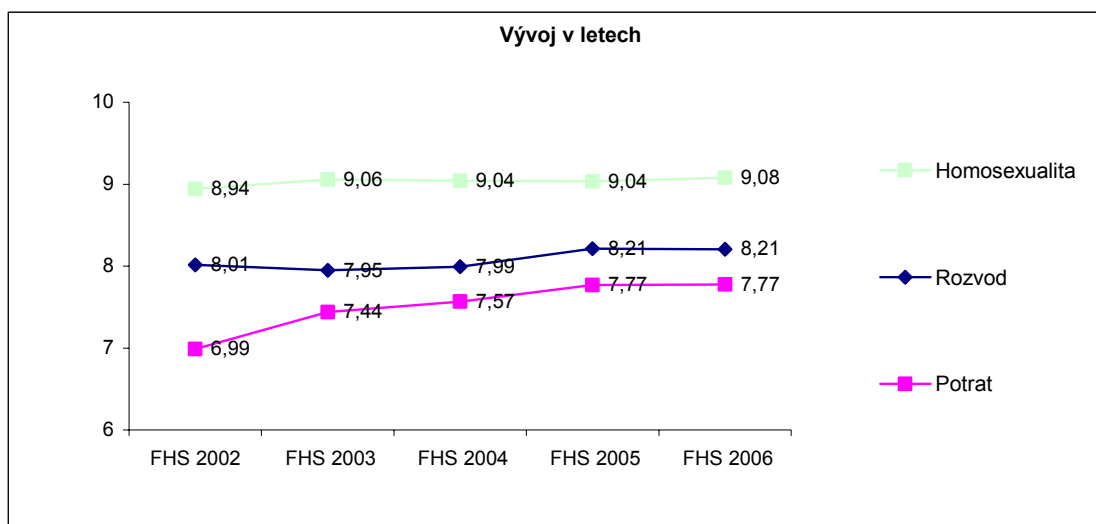
HOMOSEXUALITA, ROZVOD, POTRAT

Homosexualita je studenty FHS hodnocena jako velice přijatelný jev. Během šesti let šetření se objevují pouze nepatrné výkyvy. Rozvod, ale i potrat jsou studenty vnímány také velice přijatelně. Jejich ospravedlnitelnost má spíše stoupající charakter, v případě potratu je tento trend dokonce výrazný.

Tabulka č. 6: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech - FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Homosexualita	8,94	9,06	9,04	9,04	9,08
Rozvod	8,01	7,95	7,99	8,21	8,21
Potrat	6,99	7,44	7,57	7,77	7,77

Graf č. 6: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

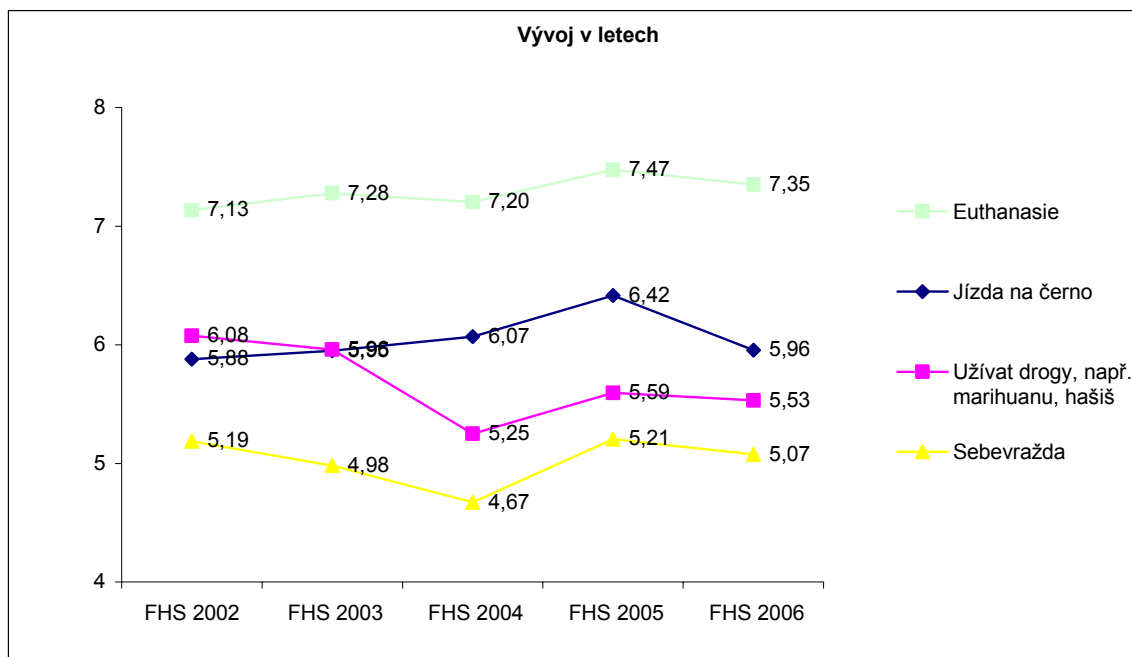
EUTHANASIE, VYHNOUT SE PLACENÍ JÍZDNÉHO VE VEŘEJNÝCH PROSTŘEDCÍCH, UŽÍVAT MĚKKÉ DROGY, SEBEVRAŽDA

U euthanasie můžeme vidět v jednotlivých letech poměrně vyrovnané hodnocení. Průměrná hodnota osciluje od 7,13 do 7,47 desetin bodu. V případě jízdy na černo v dopravních prostředcích je patrný pozvolný nárůst průměrné hodnoty v prvních třech letech šetření. V roce 2005 byla ospravedlnitelnost tohoto jednání výrazně vyšší, nicméně v dalším roce se naopak snížila, a to dokonce pod hranici bodu šest. Ani u sebevraždy nelze pozorovat stabilní trend nárůstu či poklesu přijatelnosti, průměrná hodnota se pohybuje více či méně kolem „hraničního bodu“ pět.

Tabulka č. 7: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Euthanasie	7,13	7,28	7,20	7,47	7,35
Jízda na černo	5,88	5,96	6,07	6,42	5,96
Užívat měkké drogy	6,08	5,96	5,25	5,59	5,53
Sebevražda	5,19	4,98	4,67	5,21	5,07

Graf č. 7: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

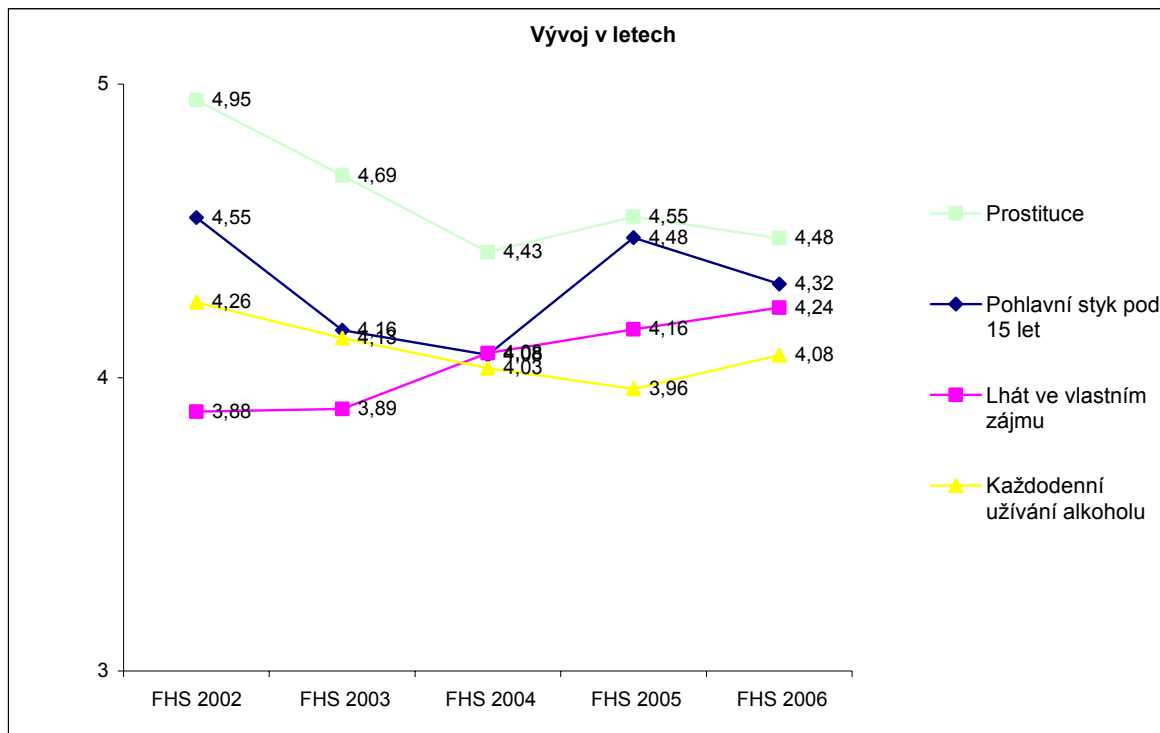
PROSTITUCE, POHLAVNÍ STYK POD PRÁVNĚ POVOLENOU HRANICÍ, LHANÍ VE VLASTNÍM ZÁJMU, KAŽDODENNÍ UŽÍVÁNÍ ALKOHOLU

V případě prostituce můžeme pozorovat spíše sestupnou tendenci přijatelnosti tohoto jevu. V posledních třech letech se průměrná hodnota pohybuje okolo bodu 4,5. Naopak stoupající trend ospravedlnitelnosti je patrný u lhaní ve vlastním zájmu. Nárůst během šesti let dosáhl 0,36 desetin bodu. Každodenní užívání alkoholu resp. přijatelnost tohoto počínání má spíše sestupný charakter. Přijatelnost pohlavního styku pod právně povolenou hranicí je různorodé, ve sledovaných letech dosahuje průměrné hodnoty od 4,08 do 4,55 desetin bodu.

Tabulka č. 8: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Prostituce	4,95	4,69	4,43	4,55	4,48
Pohlavní styk pod 15 let	4,55	4,16	4,08	4,48	4,32
Lhát ve vlastním zájmu	3,88	3,89	4,08	4,16	4,24
Každodenní užívání alkoholu	4,26	4,13	4,03	3,96	4,08

Graf č. 8: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

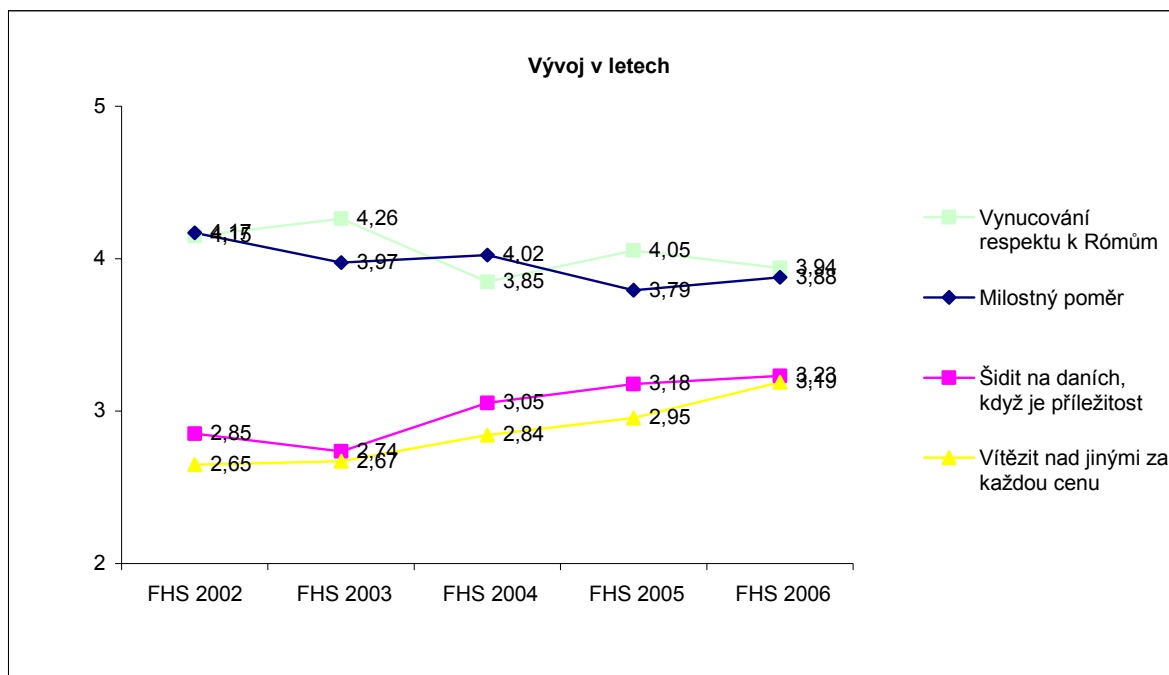
VYNUCOVÁNÍ RESPEKTU KE KULTURNÍM ODLIŠNOSTEM RÓMŮ, MILOSTNÝ POMĚR, ŠIZENÍ NA DANÍCH, VÍTĚZIT NAD JINÝMI ZA KAŽDOU CENU

Vynucování respektu k Rómům je hodnoceno také poměrně různorodě, průměrná hodnota je pohybuje od 3,85 do 4,26 desetin bodu. U milostného poměru jde také o různě striktní odmítání takového chování, průměrná hodnota je pohybuje od 3,79 do 4,17 desetin bodu. Šizení na daních, stejně jako vítězení nad jinými za každou cenu má bohužel spíše stoupající charakter.

Tabulka č. 9: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Vynucování respektu k Rómům	4,15	4,26	3,85	4,05	3,94
Milostný poměr	4,17	3,97	4,02	3,79	3,88
Šizení na daních	2,85	2,74	3,05	3,18	3,23
Vítězit nad jinými	2,65	2,67	2,84	2,95	3,19

Graf č. 9: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

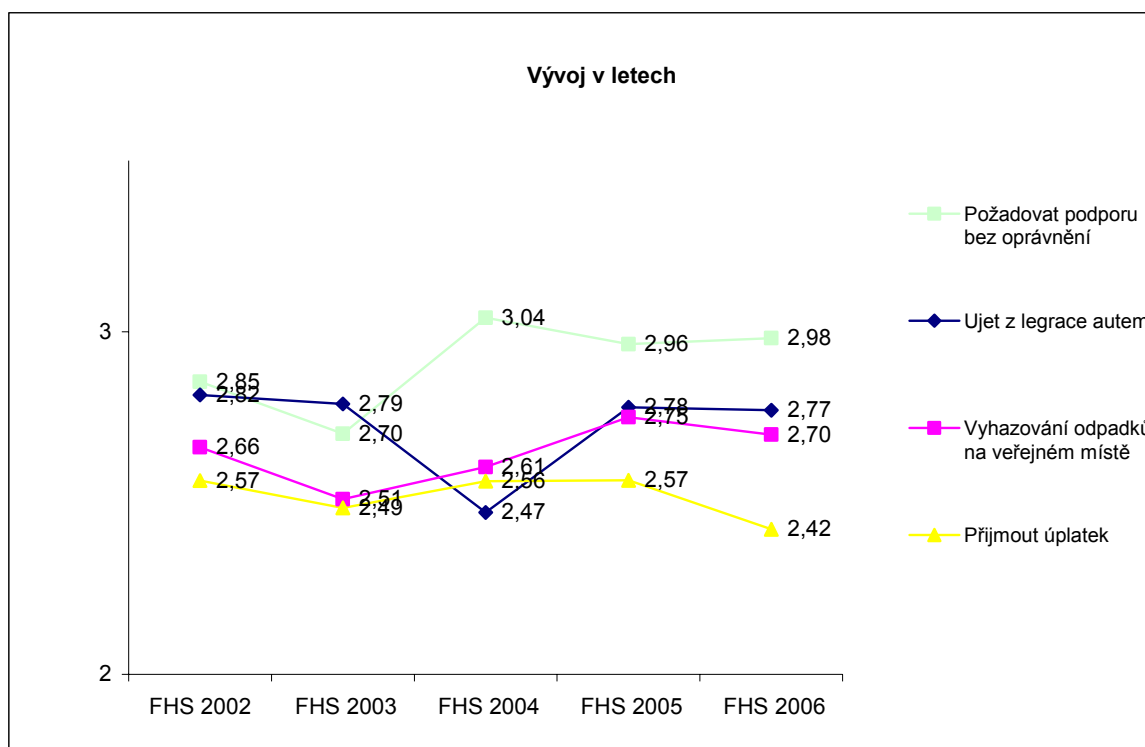
POŽADOVAT STÁTNÍ PODPORU NEOPRÁVNĚNĚ, UJET Z LEGRACE AUTEM, VYHAZOVÁNÍ ODPADKŮ NA VEŘEJNÉM MÍSTĚ, PŘIJMOUT ÚPLATEK

Požadavek neoprávněné podpory je hodnocen různě, průměrná hodnota se pohybuje od 2,70 do 3,04 desetiny bodu. V případě činu, kdy člověk nasedne do auta, které patří někomu jinému, a z legrace s ním ujede, se průměrná hodnota pohybuje okolo bodu 2,8, s výjimkou v roce 2004, kdy představoval pro respondenty čin poněkud více nepřijatelný (2,47). Hodnocení nepřijatelnosti úplatku je podobné, kolem hodnoty 2,5 desetiny bodu.

Tabulka č. 10: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Neoprávněná podpora	2,85	2,70	3,04	2,96	2,98
Ujet z legrace autem	2,82	2,79	2,47	2,78	2,77
Vyhazování odpadků	2,66	2,51	2,61	2,75	2,70
Přijmout úplatek	2,57	2,49	2,56	2,57	2,42

Graf č. 10: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

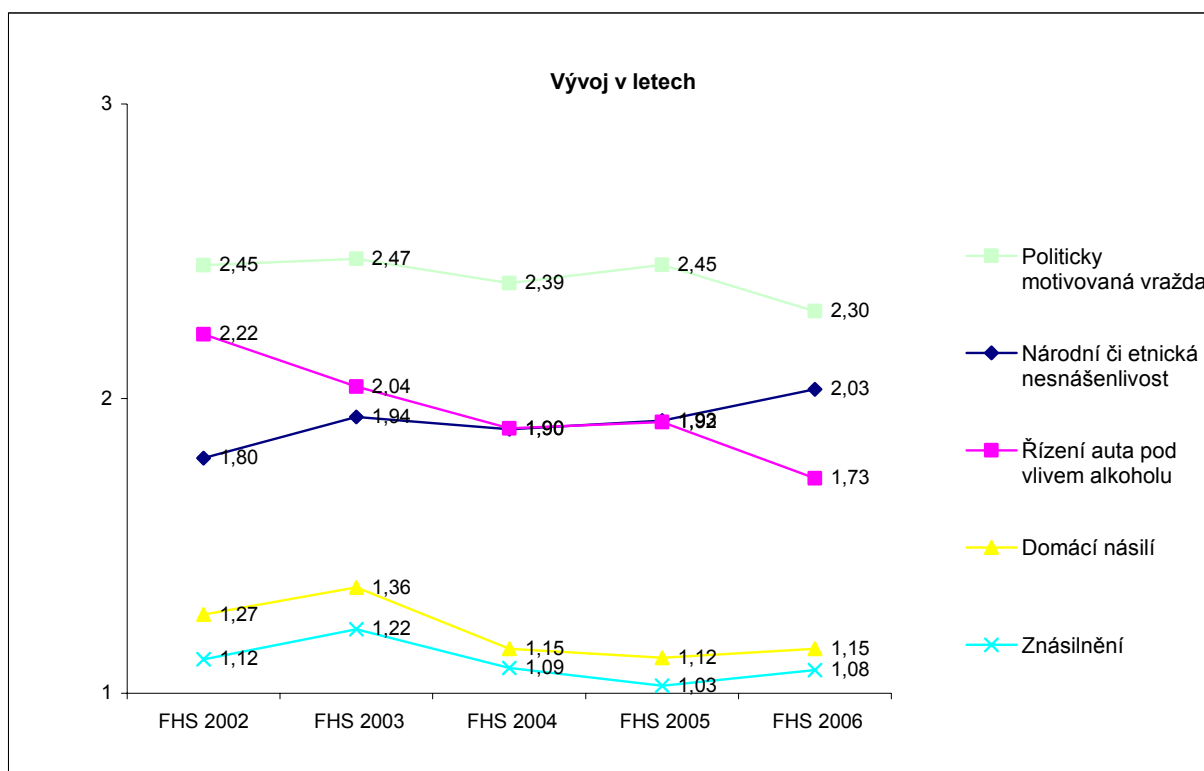
POLITICKY MOTIVOVANÁ VRAŽDA, NÁRODNÍ ČI ETNICKÁ NESNÁŠENLIVOST, ŘÍZENÍ AUTA POD VLIVEM ALKOHOLU, DOMÁCÍ NÁSILÍ, ZNÁSILNĚNÍ

Poslední skupina jevů, které zachycuje graf č. , představuje nejméně ospravedlnitelné chování. Jejich hodnocení během let má spíše stálý charakter. Nejvýraznější je pozvolný, ale stálý pokles přijatelnosti řízení pod vlivem alkoholu.

Tabulka č. 11: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

	Průměr FHS 2002	Průměr FHS 2003	Průměr FHS 2004	Průměr FHS 2005	Průměr FHS 2006
Politicky motivovaná vražda	2,45	2,47	2,39	2,45	2,30
Národní, etnická nesnášenlivost	1,80	1,94	1,90	1,93	2,03
Řízení auta pod vlivem alkoholu	2,22	2,04	1,90	1,92	1,73
Domácí násilí	1,27	1,36	1,15	1,12	1,15
Znásilnění	1,12	1,22	1,09	1,03	1,08

Graf č. 11: Vývoj ospravedlnitelnosti daných přestupků v jednotlivých letech – FHS

10.2 Evropský výzkum hodnot - dospělá populace v ČR

Jak již bylo řečeno, jedná se o rozsáhlé sociologické šetření v České Republice probíhající v rámci mezinárodního projektu zkoumání evropských, potažmo světových hodnot a souvisejících fenoménů.⁴² V rámci tohoto výzkumu byly zjišťovány i postoje respondentů k zásadním otázkám života, jejich názory a přesvědčení ohledně vybraných skutečností. Výroky, které měli respondenti hodnotit, se z převážné většiny shodují s těmi, na které odpovídali studenti v rámci výzkumů vysokoškoláků.

Některé důležité negativní společenské jevy jako je např. znásilnění, domácí násilí, národní a etnická nesnášenlivost či vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Rómů však v tomto šetření evropských, resp. „českých“ hodnot zastoupeny nejsou. Naopak se zde objevuje chování, které neposuzovali vysokoškolští respondenti. Zároveň byly u tohoto výzkumu některé jevy zjišťovány pouze v jednom roce šetření, tedy buď jen v roce 1991 nebo v roce 1999. Přesto tyto výzkumy umožňují srovnání, jak v rámci populace ČR v uvedených letech tak společně s vysokoškoláky, a to díky totožné formulaci otázek i metodice škálování odpovědí. Na řadu jevů totiž odpovídali respondenti obou šetření, jak bude patrné ze shrnutí nabízených přestupků.

Následující text přinese stručnou interpretaci prvního třídění dat z výzkumu EVS v roce 1991 a v roce 1999 za dospělou populaci České Republiky a jejich vzájemné srovnání.

10.2.1 EVS 1991

Otázka zjišťující ospravedlnitelnost vybraných společenských jevů se týkala následně uvedených skutečností. Stupnice byla totožná jako u výzkumu vysokoškoláků, tedy stupeň jedna znamenal naprostou nepřijatelnost, stupeň deset naopak naprostou přijatelnost. Respondenti měli odpovídat, jak je pro ně ospravedlnitelných následujících 24 výroků:

- Bojovat proti policii
- Euthanasie (ukončení života nevyléčitelně nemocného)
- Homosexualita
- Jako ženatý, vdaná mít milostný poměr
- Lhát ve vlastním zájmu
- Nákup kradeného zboží
- Nasednout do auta, které patří někomu jinému, a z legrace s ním odjet
- Nechat si nalezené peníze
- Neoznámít škodu způsobenou omylem na zaparkovaném vozidle
- Pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí

⁴² Řadu analýz vycházející z těchto dvou výzkumů je možné najít in: Rabušic (ed.): České hodnoty, 2001

- Politicky motivovaná vražda
- Potrat
- Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění
- Prostituce
- Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností
- Rozvod
- Řízení auta pod vlivem alkoholu
- Sebevražda
- Šidit na daních, když je příležitost
- Užívat drogy, např. marihuanu nebo hašiš
- Vyhazování odpadků na veřejném místě
- Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě
- Vyhrožovat pracovníkům odmítajícím stávkovat
- Zabití v sebeobraně⁴³

Již při prvním pohledu na související graf č.12 (znázorňující ospravedlnitelnost vybraných jevů a jejich seřazení podle průměrné hodnoty z pohledu celkové populace v roce 1991) je patrná zásadní odlišnost od hodnocení jevů z pohledu vysokoškoláků - dospělá populace je při hodnocení skutečností mnohem striktnější a přísnější. Rozpětí využitě škály pro hodnocení je pouze 4,5 bodu (konkrétně od 1,1 bodu do 5,81 bodu), a celkový průměr všech hodnocení dosahuje pouhých 2, 67 bodu! Nad stupeň pět, tedy jakousi pomyslnou hranici mezi „normálním“ chováním a přestupkem, se objevil pouze *potrat* (5,09), *rozvod* (5,16) a *zabití v sebeobraně* (5,81). Tyto tři jevy jsou hodnoceny dospělou populací jako nejospravedlnitelnější.

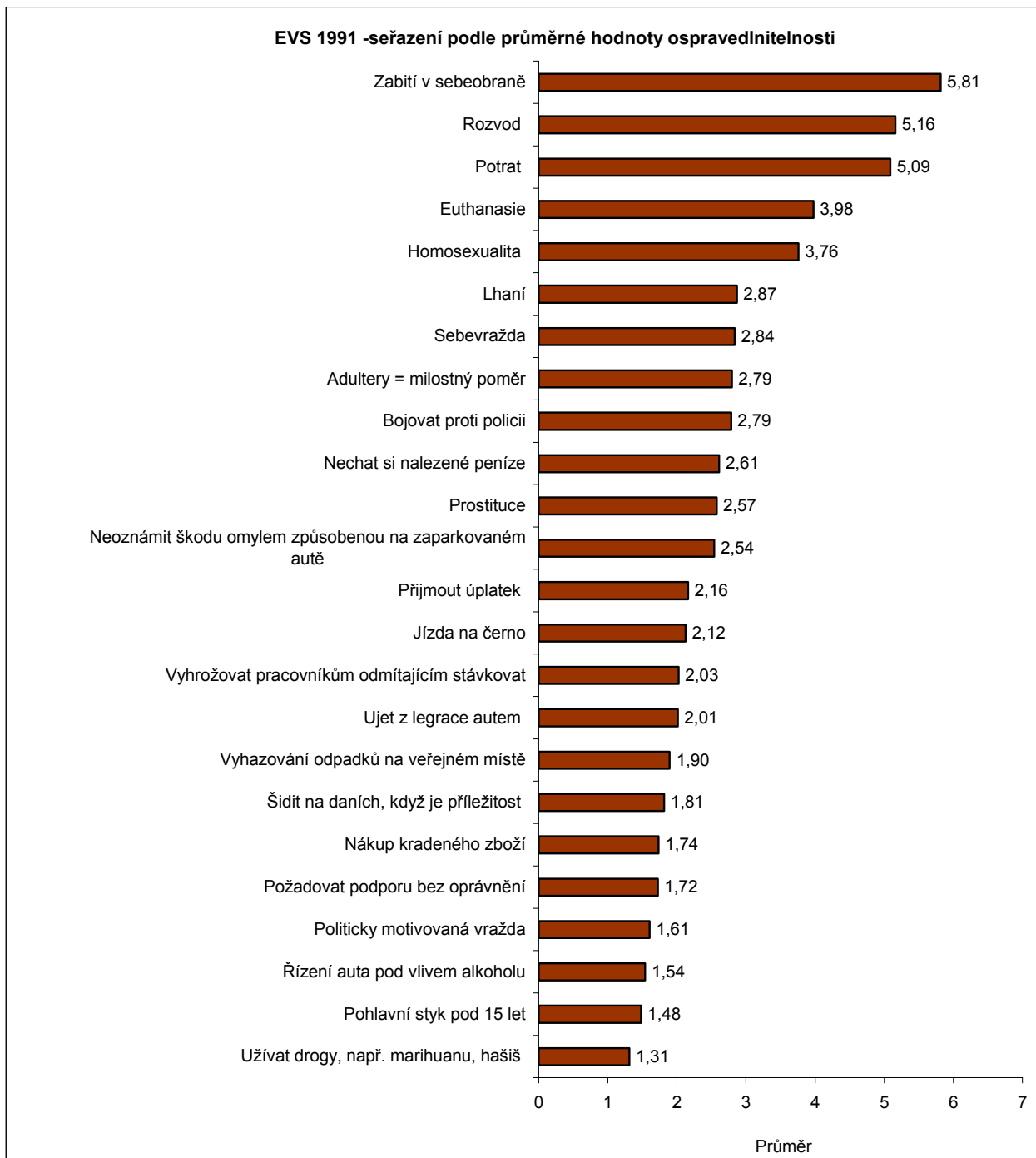
Další jevy, *euthanasie*, ale i *homosexualita*, byly hodnoceny mnohem méně přijatelně. Jejich průměrná hodnota byla pod bodem čtyři, konkrétně 3,98 s 3, 76 bodu. Následuje velká skupina činů a jednání, jež jsou hodnoceny mezi stupněm dva a tři: *sebevražda*, *milostný poměr*, *boj s policií*, *nechat si nalezené peníze*, *prostituce*, *zamlčení způsobené škody na zaparkovaném autě*, *úplatek*, *jízda na černo*, *vyhrožování pracovníkům odmítajícím stávkovat* a *ujetí s cizím autem* (2,84 až 2, 01 bodu).

Pokud se podíváme na jevy, které jsou zdaleka nejnepřijatelnější, nalezneme na „prvním místě“ užívání *měkkých drog* (1,31 bodu). Následuje *pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí*, *řízení auta pod vlivem alkoholu*, *politicky motivovaná vražda*, *požadavek neoprávněné podpory*,

⁴³ Uvedené výroky jsou seřazeny podle abecedy. Neměla jsem totiž k dispozici konkrétní znění české verze dotazníku, a vycházela jsem pouze s otázkami s anglickým zněním v rámci práce s daty za pomoci programu SPSS.

nákup kradeného zboží, šizení na daních a vyhazování odpadků na veřejném místě, vše hodnoceno velmi nepříjemně od 1,48 bodu do 1,90 bodu.

Graf. č. 12: Seřazení sledovaných přestupků – EVS 1991

Dá se říci, že dospělí v ČR v roce 1991, tedy krátce po revoluci, považovali většinu jevů za poměrně výrazně nepříjemnou. Pouze v případě zabití v sebeobraně, rozvodu a potratu připouštěli

respondenti jakousi ospravedlnitelnost. Nejvíce odpovědí pro tyto skutečnosti náleželo stupni pět. Jednalo se o výroky, které (ještě společně s euthanasií) provázely nejvyšší směrodatné odchylky. Všechny ostatní jevy, kromě těchto tří zmiňovaných, hodnotilo nejvíce respondentů stupněm jedna a to se značnou převahou.

Tabulka č 12 : Rozložení relativních četností v procentech, EVS 1991; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Zabití v sebeobraně	11,55	4,04	6,06	6,26	24,35	7,31	6,83	11,16	8,42	14,00	5,81	3,14
Rozvod	11,95	3,87	5,21	7,36	36,66	9,46	7,55	8,65	3,82	5,45	5,16	2,38
Potrat	13,34	4,11	6,31	6,70	35,25	9,66	5,93	8,23	4,88	5,60	5,09	2,46
Euthanasie	34,09	8,36	7,33	6,10	18,15	4,57	4,72	6,89	3,64	6,15	3,98	2,91
Homosexualita	45,93	4,43	4,38	4,14	15,84	4,14	3,47	5,10	3,51	9,05	3,76	1,08
Lhaní	40,16	15,10	11,77	7,67	15,20	3,53	2,57	1,95	0,95	1,10	2,87	2,31
Sebevražda	49,03	8,65	9,28	5,65	15,46	3,67	2,80	2,71	1,21	1,55	2,84	2,13
Milostný poměr	46,01	10,98	10,55	7,02	15,04	3,63	2,63	2,05	0,95	1,15	2,79	1,61
Bojovat proti policii	47,98	9,75	10,00	5,27	15,94	4,53	2,63	1,76	0,73	1,41	2,79	1,44
Nechat si nalezené peníze	50,57	12,14	10,71	5,76	11,48	2,29	2,14	1,52	0,95	2,43	2,61	1,87
Prostituce	56,50	8,51	7,70	4,11	12,19	2,92	3,01	2,68	0,48	1,91	2,57	1,61
Zamlčení způsobené škody	49,09	12,81	12,04	6,86	11,18	2,98	1,78	1,34	0,67	1,25	2,54	1,84
Přijmout úplatek	57,55	14,29	10,13	4,78	7,79	1,53	1,39	1,10	0,48	0,96	2,16	1,23
Jízda na černo	62,80	10,09	8,37	4,38	8,85	1,24	1,33	1,57	0,52	0,86	2,12	2,18
Vyhrožovat pracovníkům odmítajícím stávkovat	63,49	11,75	8,27	3,52	8,03	1,57	1,47	0,88	0,44	0,59	2,03	1,89
Ujet z legrace autem	68,24	8,39	6,20	3,53	7,15	1,81	1,81	2,05	0,33	0,48	2,01	2,28
Vyhazování odpadků na veřejném místě	65,00	12,49	9,44	2,96	6,68	1,34	0,52	0,43	0,52	0,62	1,90	1,38
Šidit na daních, když je příležitost	68,82	11,70	7,12	4,06	4,44	1,05	1,19	0,62	0,19	0,81	1,81	1,52
Nákup kradeného zboží	72,18	10,34	5,48	3,62	4,76	1,33	1,05	0,86	0,10	0,29	1,74	1,51
Požadovat podporu bez oprávnění	71,19	10,03	7,64	3,54	5,02	0,76	0,81	0,57	0,19	0,24	1,72	2,23
Politicky motivovaná vražda	79,43	7,16	3,80	1,75	4,48	1,12	0,44	0,73	0,44	0,63	1,61	2,21
Řízení auta pod vlivem alkoholu	75,94	11,05	5,57	2,24	3,43	0,76	0,19	0,43	0,29	0,10	1,54	2,03
Pohlavní styk pod 15 let	83,81	5,68	2,63	1,29	4,01	1,00	0,33	0,33	0,38	0,53	1,48	1,76
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	88,19	4,38	3,10	0,81	1,95	0,43	0,38	0,38	0,14	0,24	1,31	2,84

10.2.2 EVS 1999

Znění otázky (konkrétně č. 65 daného výzkumu) týkající se vybraného chování bylo známé: „Prosím řekněte mi pro každý z následujících výroků, zda dané jednání je vždy ospravedlnitelné, není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.“ Stupnice byla totožná jako u výzkumu vysokoškoláků, tedy stupeň jedna znamenal „nikdy není přijatelné“, stupeň deset naopak „je přijatelné vždy“. Respondenti měli odpovídat na následujících 22 výroků⁴⁴:

- Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění
- Šidit na daních, když je příležitost

⁴⁴ Opět připomínám, že doslovné znění těchto výroků je uvedeno pouze na tomto místě. V následujících grafech i tabulkách je použita jakási „zkrácená“ verze těchto formulací za účelem snadnější práce s daty a především s jejich snazším grafickým zachycením.

- Nasednout do auta, které patří někomu jinému, a z legrace s ním odjet
- Užívat drogy, např. marihuanu nebo hašiš
- Lhát ve vlastním zájmu
- Jako ženatý, vdaná mít milostný poměr
- Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností
- Homosexualita
- Potrat
- Rozvod
- Euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)
- Sebevražda
- Vyhazování odpadků na veřejném místě
- Řízení auta pod vlivem alkoholu
- Platit za služby v hotovosti a bez dokladu a vyhýbat se tak placení daní
- Provozovat příležitostný sex
- Kouřit ve veřejných budovách
- Překračovat rychlost v obydlených zónách
- Politicky motivovaná vražda
- Prostituce
- Pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí
- Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě

O osm let později došlo u hodnocení vybraných jevů k výrazným posunům. Rozpětí využití škály pro hodnocení je 4,47 bodu (v roce 1991 4,5 bodu), a celkový průměr všech hodnocení dosahuje 2,86 bodu (v roce 1991 o něco méně, jen 2,67 bodu).

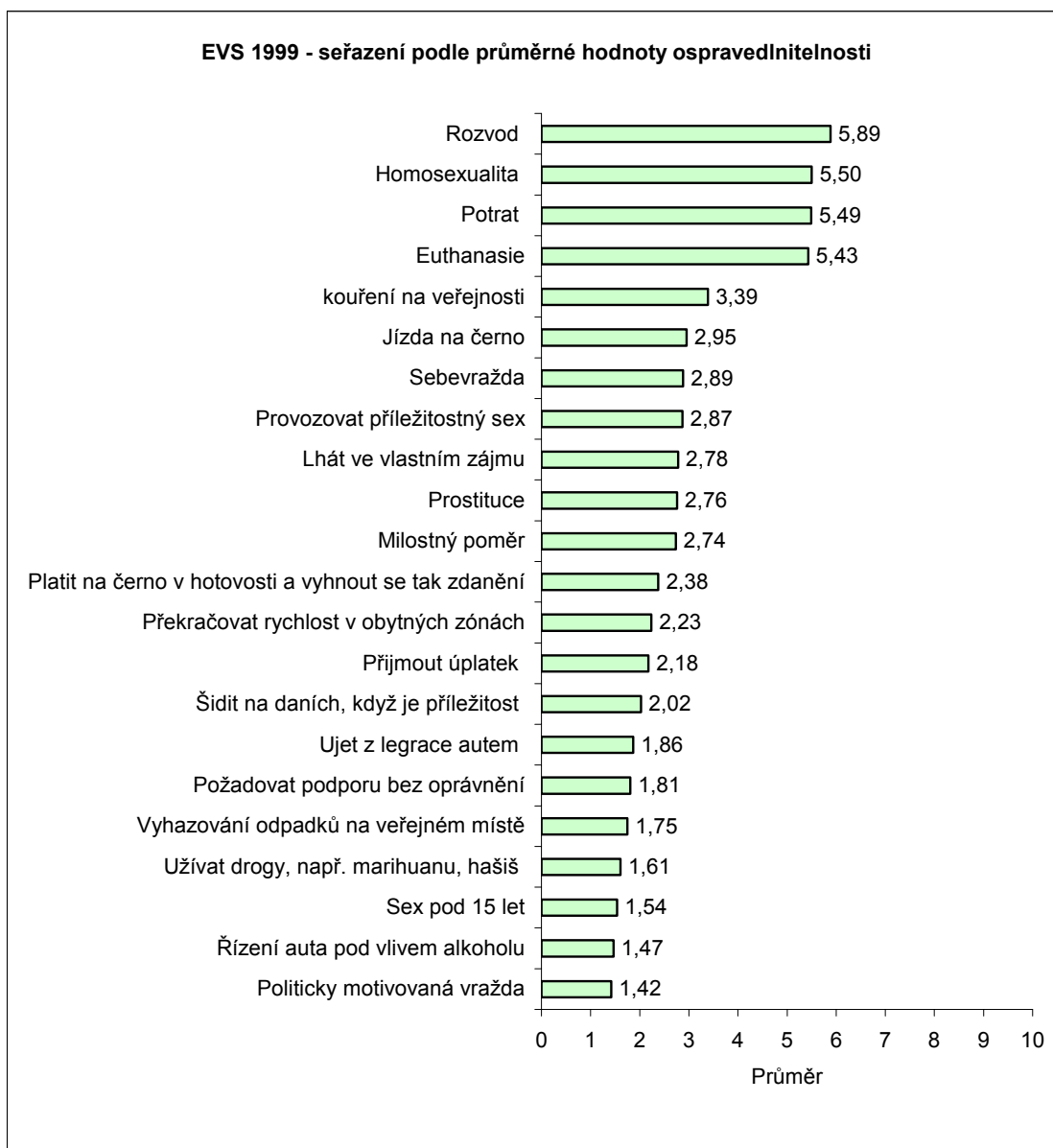
Nejospravedlivnější je pro dospělou populaci *rozvod* (5,89), *homosexualita* (5,50) *potrat* (5,49) a *euthanasie* (5,43). Rozvod a potrat se nad stupněm pět objevil i v roce 1991, zároveň nejvíce lidí volilo u těchto výroků nejčastěji stupeň pět. Euthanasie a zejména homosexualita je nyní hodnocena výrazně přijatelněji. Je zřejmé, že tato změna byla podmíněna změnou celkové situace po revoluci 1989, zejména vlivem otevření veřejné debaty o těchto problémech a otázkách. Přesto u obou těchto jevů nejvíce respondentů volí stupeň jedna (jako ostatně u všech zbývajících jevů!), tedy naprostou nepřijatelnost. Jde však zároveň o skutečnosti, jež provází opět nevyšší směrodatná odchylka, dokonce překračující tři celé body. V Případě homosexuality např. druhá největší skupina odpovědí náleží stupni deset, tedy naprosté přijatelnosti. Polarita a rozložení odpovědí je celkově u „přijatelnějších“ jevů, značná.

Další jevy jsou již hodnoceny méně přijatelně. Žádný z nich nebyl hodnocen v rozmezí mezi čtvrtým a pátým bodem škály. *Kouření na veřejnosti* bylo hodnoceno výrazně nepřijatelněji (3,39 bodu). Dále následuje opět s velkým odstupem *jízda na černo, sebevražda, příležitostný sex, lhaní ve vlastním zájmu, prostituce, milostný poměr, vyhýbání se zdanění, rychlá jízda v obydlých zónách, úplatek a šizení na daních* (od 2,95 v případě jízdy na černo po 2,02 v případě šizení na daních). Do stupně dva, tedy zcela nejpřijatelnější, byly hodnoceny následující výroky: *politicky motivovaná vražda* (1,42), *řízení auta pod vlivem alkoholu* (1,47), *pohlavní styk pod právně povolenou věkovou hranicí* (1,54), *užívání měkkých drog* (1,61), *vyhazování odpadků na veřejném místě* (1,75), *požadování neoprávněné podpory* (1,81) a *ujetí s cizím autem* (1,86).

Tabulka č 13 : Rozložení relativních četností v procentech, EVS 1999; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Rozvod	6,93	5,10	6,82	6,34	22,02	13,53	8,43	12,41	8,11	10,31	5,89	2,57
Homosexualita	26,41	4,92	5,03	4,05	10,61	6,67	3,99	7,16	7,16	24,00	5,50	3,56
Potrat	13,45	6,72	7,75	5,43	18,18	11,78	6,89	11,40	7,80	10,60	5,49	2,86
Euthanasie	18,35	8,57	5,64	3,98	14,70	7,96	7,85	11,33	7,90	13,71	5,43	3,15
Kouření ve veřejných budovách	34,90	13,53	10,76	7,67	15,02	5,17	3,68	4,16	2,24	2,88	3,39	2,52
Jízda na černo	42,29	16,17	11,70	6,01	8,46	3,94	2,98	3,72	2,45	2,29	2,95	2,45
Sebevražda	47,63	12,57	9,49	5,34	10,30	3,94	3,18	2,70	1,62	3,24	2,89	2,49
Příležitostný sex	41,20	16,63	11,32	7,30	10,68	4,08	2,84	3,11	1,34	1,50	2,87	2,26
Lhát ve vlastním zájmu	34,56	21,27	16,91	8,40	8,77	3,72	2,71	2,13	0,74	0,80	2,78	1,99
Prostituce	45,91	12,61	11,12	7,48	10,64	4,86	3,05	2,35	0,86	1,12	2,76	2,19
Milostný poměr	40,13	16,87	14,69	6,81	11,44	4,26	2,61	1,76	0,75	0,69	2,74	2,02
Platit na černo a vyhnout se zdanění	45,67	19,34	14,13	7,31	6,99	2,90	1,45	1,24	0,38	0,59	2,38	1,79
Rychlá jízda v obydlých zónách	50,05	20,20	11,56	5,94	5,67	2,60	1,96	1,43	0,42	0,16	2,23	1,74
Přijmout úplatek	52,81	20,23	10,91	4,40	4,98	2,28	1,69	1,27	0,53	0,90	2,18	1,82
Šidit na daních, když je příležitost	59,76	16,06	9,57	4,15	4,73	2,13	1,75	0,90	0,32	0,64	2,02	1,72
Ujet z legrace autem	67,71	12,58	7,24	3,07	4,12	1,85	1,00	1,48	0,48	0,48	1,86	1,69
Požadovat podporu bez oprávnění	64,99	15,49	8,54	3,45	4,08	1,27	1,11	0,48	0,27	0,32	1,81	1,48
Vyhazování odpadků	68,62	13,73	7,82	3,17	2,91	1,06	0,90	0,90	0,53	0,37	1,75	1,52
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	77,47	9,23	4,75	2,48	2,16	1,37	0,47	0,95	0,26	0,84	1,61	1,52
Sex pod 15 let	78,71	9,26	3,41	2,13	3,78	1,22	0,75	0,43	0,16	0,16	1,54	1,32
Řízení auta pod vlivem alkoholu	73,68	15,93	5,43	2,00	1,79	0,42	0,37	0,32	0,00	0,05	1,47	1,03
Politicky motivovaná vražda	82,52	7,59	3,85	1,71	2,19	0,64	0,96	0,27	0,11	0,16	1,42	1,18

Graf. č. 13: Seřazení sledovaných přestupků – EVS 1999

10.2.3 Srovnání vybraných výsledků v rámci výzkumů EVS v roce 1991 a 1999

Jak již bylo řečeno, během osmi let, které dělily dvě kola výzkumů výzkumu hodnot probíhající v rámci ČR, došlo z pohledu respondentů k některým posunům v ospravedlnitelnosti některých přestupků. Tyto změny jsou zachyceny v tabulce č.14 a souvisejícím grafu.

Nejvýraznější změnou prošlo hodnocení *homosexuality* (posun o 1,75 bodu) a *euthanasie* (o 1,46 bodu). Nicméně i další jevy se staly pro dospělou populaci přijatelnější: *jízda na černo* v dopravních prostředcích a *rozvod* o víc než půl bodu, *potrat* o 0,4 bodu, *kanabisové drogy* o 0,3 bodu.

Některé ze skutečností byly respondenty v roce hodnoceny jako méně ospravedlnitelné. Tyto změny byly však veskrze nepatrné, dosáhly nejvíce 0,18 bodu v případě *politicky motivované vraždy*.

Na základě tohoto jednoduchého srovnání je patrné, že v průběhu 90. let došlo k nárůstu tolerance vůči posuzovaným aktivitám. Průměrné hodnocení všech daných skutečností vzrostlo z hodnoty 2,68 v roce 1991 na hodnotu 2,86 (v rámci těch přestupků, které byly posuzovány v obou letech). Vzrostla zároveň diference v hodnocení norem. V roce 1991 bylo rozpětí 3,8 bodu, v roce 1999 již 4,47 bodu.

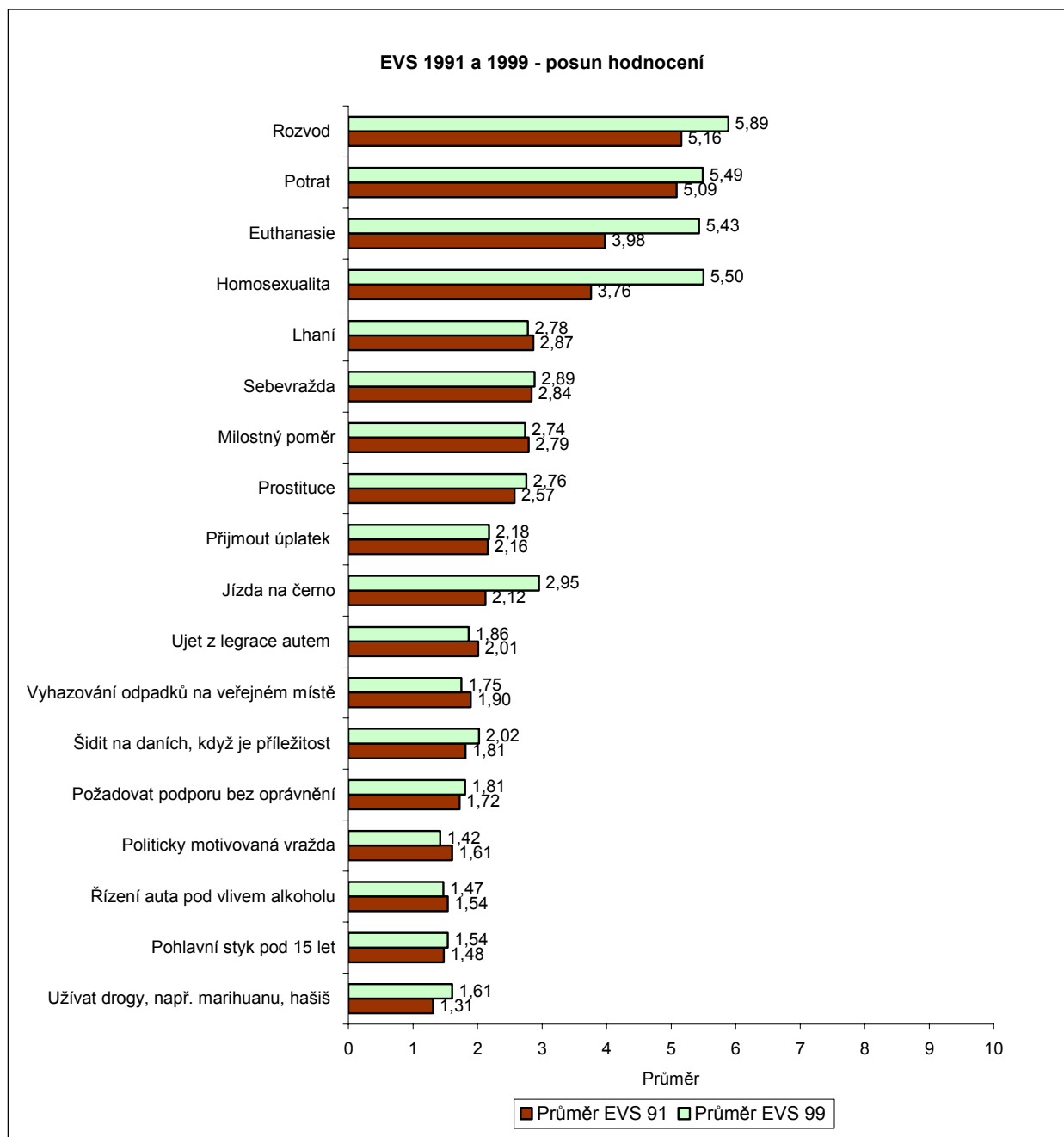
Přes některé výrazné posuny směrem k větší ospravedlnitelnosti určitých jevů (zejména homosexuality, ale i euthanasie) u dospělé populace během 90. let je však míra tolerance sledovaných přestupků u tohoto souboru mnohem nižší, než je tomu u vysokoškoláků.

Od obou těchto sociologických šetření již uplynula poměrně dlouhá doba. Bylo by zajímavé zjistit, jak by respondenti na tyto otázky odpovídali nyní, o osm, resp. šestnáct a let později. Tato možnost je reálná, neboť další kolo Evropského výzkumu hodnot je v ČR naplánováno na příští rok 2008. Podstatná je zejména otázka, jak se změní hodnotové orientace, preference, ale hodnocení jistých způsobů chování ze strany dospělé populace, a zda a jak hodně se toto její hodnocení přiblíží stanoviskům vysokoškolských studentů.

Tabulka č 14 : EVS 1991 a 1999, seřazeno dle posunů průměrných hodnocení

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	EVS 1991 (průměr)	EVS 1999 (průměr)	Posun
Homosexualita	3,76	5,50	1,75
Euthanasie	3,98	5,43	1,46
Jízda na černo	2,12	2,95	0,83
Rozvod	5,16	5,89	0,73
Potrat	5,09	5,49	0,40
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	1,31	1,61	0,30
Šídit na daních, když je příležitost	1,81	2,02	0,21
Politicky motivovaná vražda	1,61	1,42	-0,18
Prostituce	2,57	2,76	0,18
Ujet z legrace autem	2,01	1,86	-0,15
Vyhazování odpadků na veřejném místě	1,90	1,75	-0,15
Lhaní	2,87	2,78	-0,08
Požadovat podporu bez oprávnění	1,72	1,81	0,08
Řízení auta pod vlivem alkoholu	1,54	1,47	-0,07
Milostný poměr	2,79	2,74	-0,06
Pohlavní styk pod 15 let	1,48	1,54	0,06
Sebevražda	2,84	2,89	0,05
Přijmout úplatek	2,16	2,18	0,02

Graf č. 14: Posun hodnocení jednotlivých výroků v rámci výzkumu EVS (1991 a 1999); seřazeno podle průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti v roce 1991

10.3 Výzkum vysokoškoláků

Sběr dat proběhl v roce 2003 (resp. na přelomu let 2002 a 2003) a v roce 2005 na strojních, pedagogických a ekonomických fakultách vybraných vysokých škol v Praze, Liberci, Ostravě a Brně. Celkově zahrnoval 1121, resp. 1073 respondentů.⁴⁵ Formulace otázek týkajících se norem chování byla totožná jako v případě longitudinálního výzkumu vysokoškoláků Fakulty humanitních studií. Přehled rozložení četností odpovědí je zachycen v tabulkách č. 25 až č. 30 v přílohách.

10.3.1 Strojní fakulty v roce 2003 a 2005

Ospravedlnitelnost daných výroků z pohledu studentů strojních fakult nejlépe zachycuje následující graf. Je patrné, že respondenti zdaleka nevyužili takové šíře škály, jako např. studenti FHS. V roce 2003 byl rozsah hodnocení 5,99 bodu (od 1,40 u *znásilnění* po 7,39 u *euthanasie*), v roce 2005 6,1 desetin bodu (1,20 až 7,30 u stejných skutečností). Průměrná hodnota všech hodnocených skutečností dosahovala pouze 3,94 bodu v roce 2003, resp. 3,78 bodu v roce 2005. Již na základě těchto skutečností je možné usuzovat, že studenti strojních fakult budou zřejmě konzervativnější než studenti FHS, popřípadě i dalších fakult, o kterých bude ještě řeč.

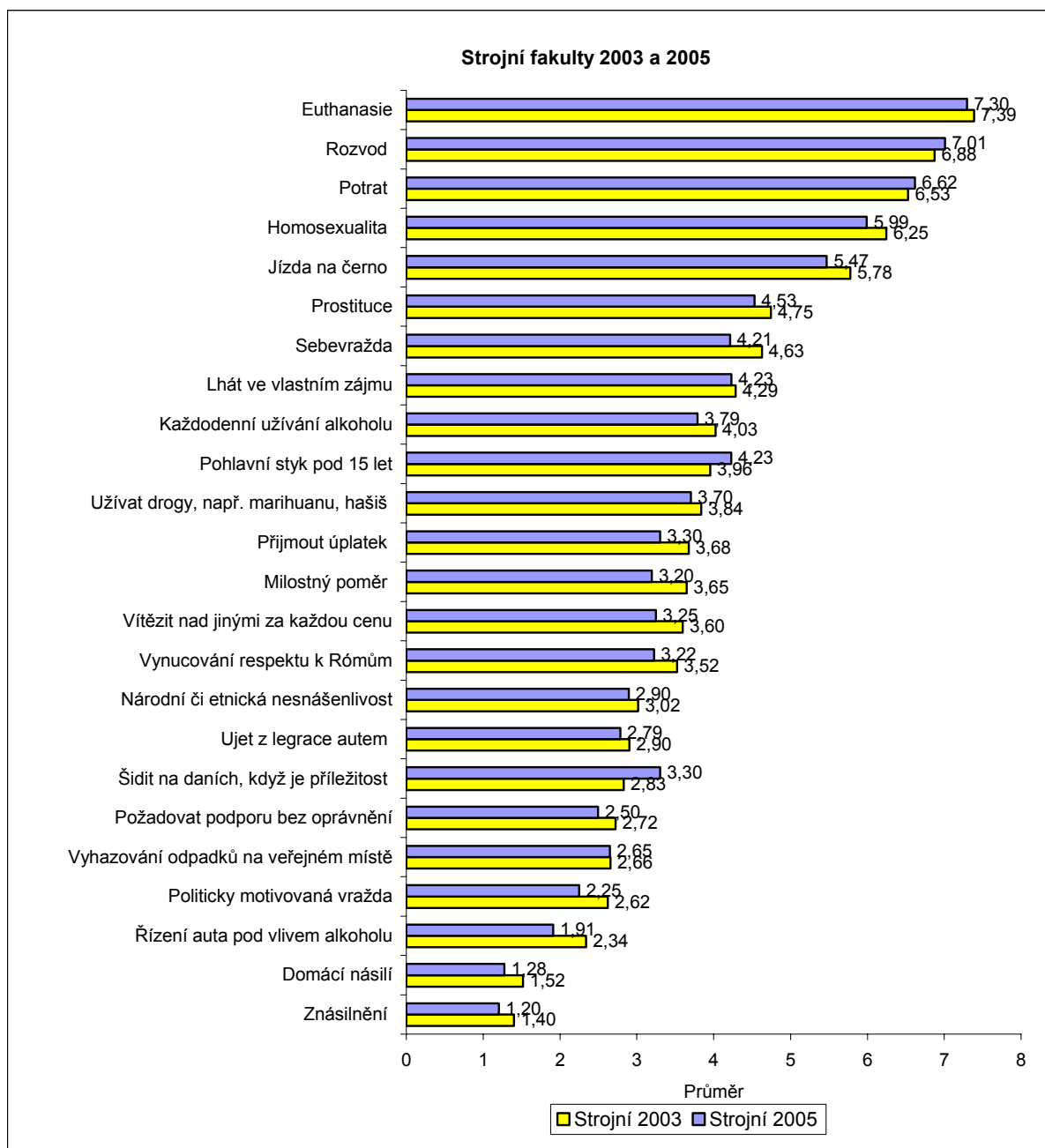
Tento předpoklad zřejmě podpoří i následující fakt. Respondenti ze strojních fakult jako jediní ze všech sledovaných fakult nezvolili za nejpříjemnější jev *homosexualitu*, ale *euthanasii*. Homosexualita je dokonce vnímána jako méně ospravedlnitelná než *rozvod* a *potrat*. To je způsobeno patrně tím, že na těchto fakultách studuje více mužů než žen, u kterých je tento jev hodnocen mnohem nepříjemněji.

Z dalších jevů, které byly hodnoceny číslem vyšším než pět na dané škále, to byla již pouze *jízda na černo v dopravních prostředcích* (5,78; resp. 5,47).

Jako nejméně ospravedlnitelné bylo i na strojních fakultách hodnoceno *znásilnění* a *domácí násilí*, ačkoli průměrné hodnoty (obzvláště v roce 2003 = 1,40 a 1,52) jsou vyšší než jakých dosahovaly tyto skutečnosti u studentů ostatních fakult a samozřejmě i dospělé populace.

⁴⁵ Z roku 2003 nejsou k dispozici data z ekonomické fakulty v Praze, za rok 2005 chybí naopak data z města Liberce všech fakult.

Graf č. 15: Seřazení sledovaných přestupků – strojní fakulty 2003 a 2005

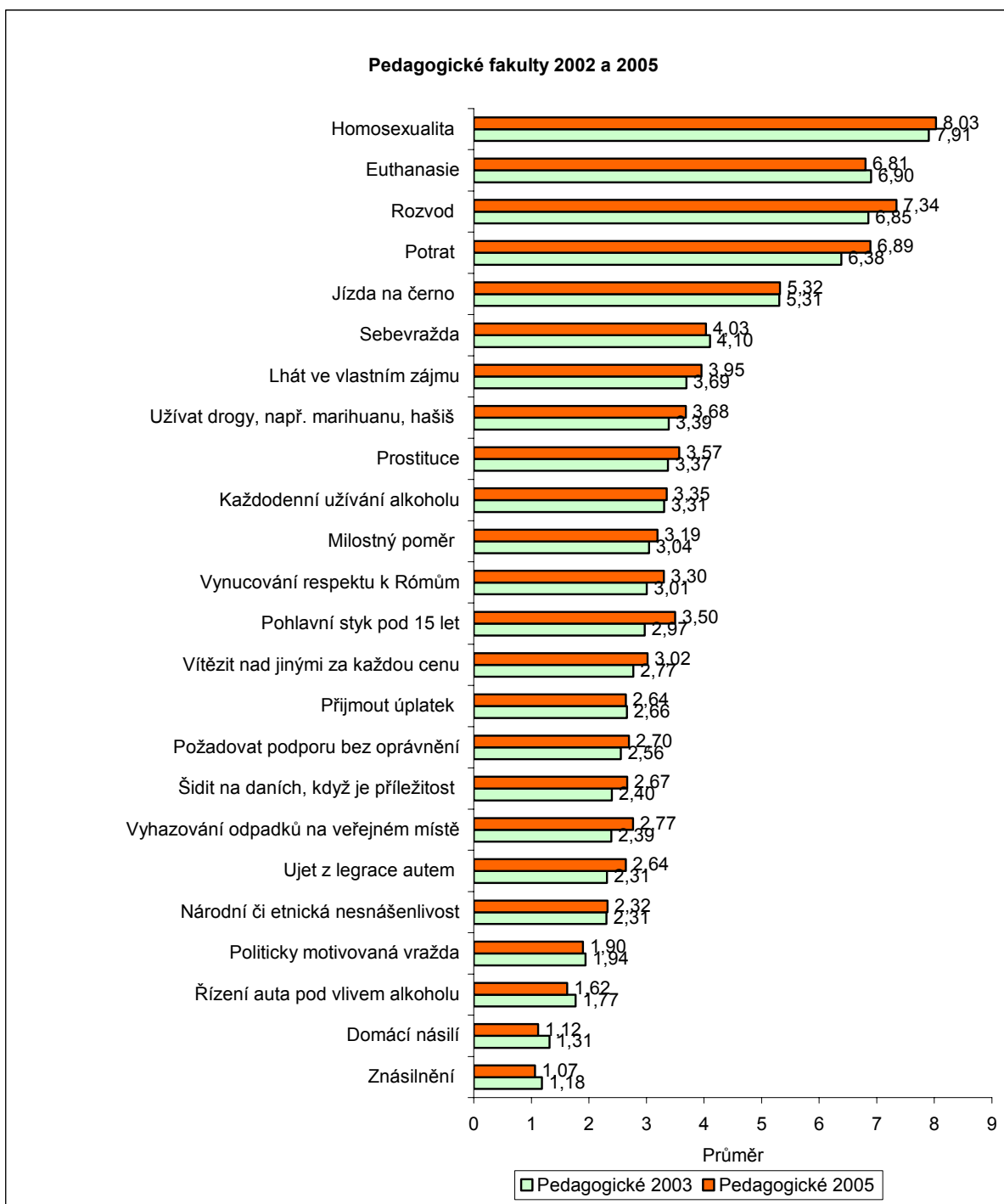

10.3.2 Pedagogické fakulty v roce 2003 a 2005

Rozpětí využití škály u respondentů pedagogických fakult byl v roce 2003 6,73 bodu (od 1,18 pro *znásilnění* po 7,91 pro *homosexualitu*) a v roce 2005 6,96 bodu (od 1,07 po 8,03 týkající se stejných skutečností). To je téměř o dva body méně než v případě FHS, ale zároveň zhruba o tři čtvrtě bodu více než v případě fakult strojních.

Za nepřijatelnější byla v roce 2003 respondenty označena *homosexualita, euthanasie, rozvod a potrat a jízda na černo* (v tomto pořadí). V roce 2005 došlo k významnému nárůstu přijatelnosti *rozvodu a potratu*, tudíž pořadí těchto skutků a jevů se poněkud změnilo (homosexualita, rozvod, potrat, euthanasie, jízda na černo). Jedná se výroky, jejichž směrodatná odchylka byla nejvyšší, přesahovala hranici dvou a půl bodu.

Graf č. 16: Seřazení sledovaných přestupků – pedagogické fakulty 2003 a 2005

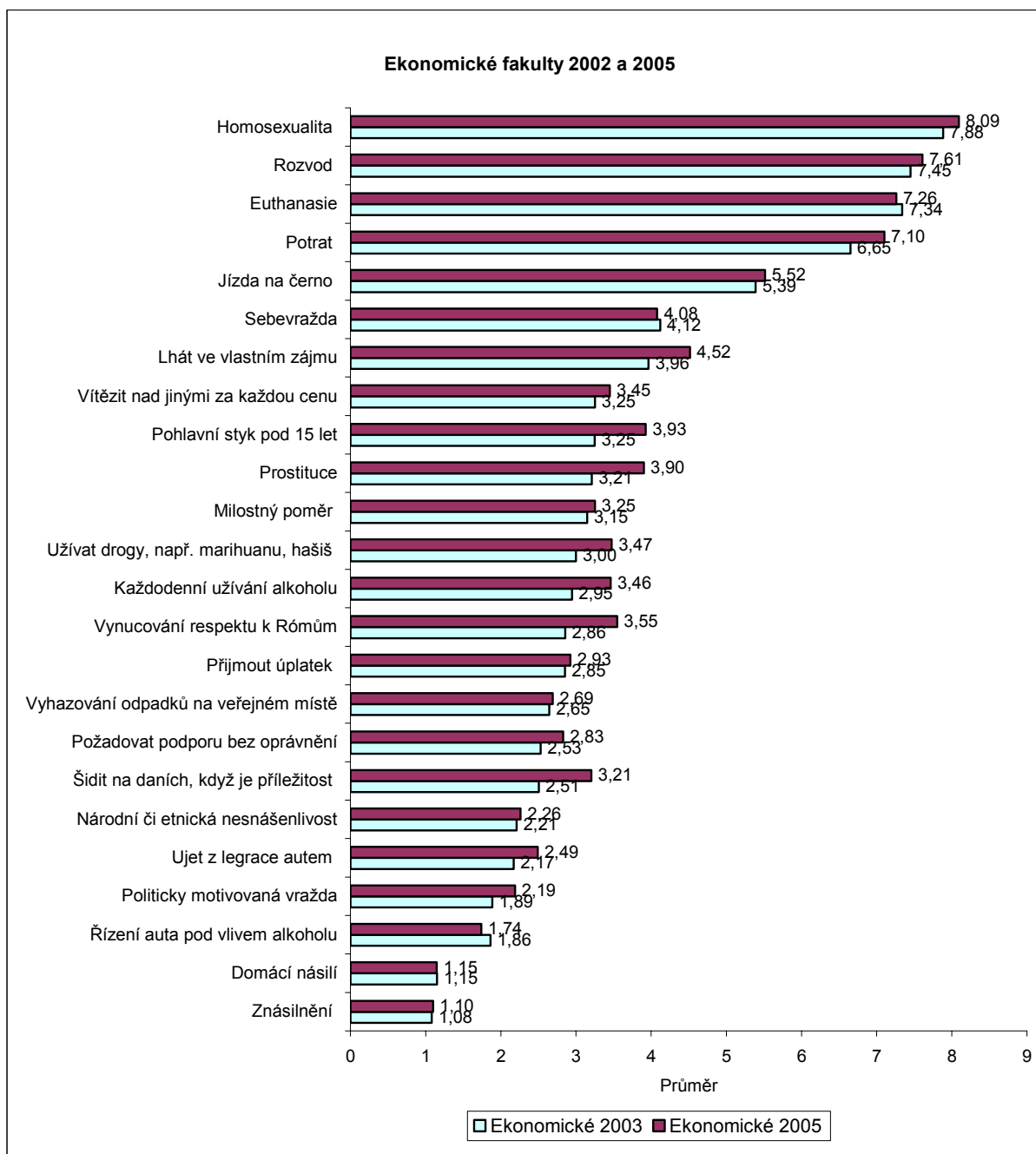
Nejméně přijatelné bylo ohodnoceno *znásilnění, domácí násilí, řízení auta pod vlivem alkoholu a politicky motivovaná vražda*. Ospravedlnitelnost dalších výroků a jejich pořadí z pohledu studentů pedagogických fakult zachycuje graf č. 16.

10.3.3 Ekonomické fakulty v roce 2003 a 2005

Rozsah hodnocení u studentů ekonomických fakult v roce 2003 byl 6,8 bodu (od 1,08 u znásilnění po 7,88 u homosexuality), v roce 2005 pak 6,99 bodu (od 1,10 do 8,09 u stejných jevů). Průměrná hodnota všech hodnocených skutečností dosahovala 3,55 bodu v roce 2003, resp. 3,82 bodu v roce 2005. V tomto ohledu jsou respondenti ekonomických fakult nejpodobnější respondentům z fakult pedagogických.

Nejvíce přijatelná je opět homosexualita, rozvod, euthanasie a potrat (v obou letech v tomto pořadí), naopak nejméně ospravedlnitelné bylo i na ekonomických fakultách hodnoceno znásilnění, domácí násilí, řízení auta pod vlivem alkoholu a politicky motivovaná vražda. Ospravedlnitelnost těchto i dalších výroků a jejich umístění zachycuje odpovídající graf.

Graf č. 17: Seřazení sledovaných přestupků – ekonomické fakulty 2003 a 2005

10.3.4 Srovnání jednotlivých fakult v roce 2003

Jistá charakteristika fakult, resp. uspořádání hodnocení jednotlivých jevů z pohledu studentů jednotlivých fakult, již byla zmíněna. Přesto je pro snadnější orientaci čtenáře vhodné přidat ještě několik dalších tabulek. Na nich jsou přehledně zachyceny právě průměrné hodnoty výroků v rámci

jednotlivých fakult, na kterých je patrný odlišný přístup k různým jevům a určitým způsobům jednání ze strany studentů.

V roce 2003 hodnotili *euthanasii* jako nejvíce ospravedlnitelnou studenti strojních fakult (7,39 bodu). Studenti ekonomické a humanitní fakulty se od něj však příliš nelišili (7,34 a 7,28 bodu). Poměrně výrazněji nepřijatelná je euthanasie pro studenty pedagogického zaměření.

V případě *rozvodu* je podobné hodnocení studentů strojních fakult (6,88) a pedagogických fakult (6,85) - rozvod je pro ně méně přijatelný než pro studenty ekonomických fakult (7,45) a pro studenty FHS (7,95).

Ještě výrazněji se odlišnost postojů studentů FHS od studentů ostatních fakult ukazuje u *potratu*. Studenti FHS jej ohodnotili průměrem 7,44, studenti ostatních fakult zhruba o jeden celý bod méně. Nejstriktněji se k potratu staví studenti z fakult pedagogických (6,38).

Vnímání *homosexuality* je výrazně odlišné především mezi FHS (průměr 9,06 značí výrazně převažující toleranci této sexuální orientace) a strojními fakultami (6,25). Jak již bylo řečeno, homosexualita není na strojních fakultách vnímána jako nejvíce přijatelný jev, zařadila se až na pomyslné čtvrté místo s průměrem 6,25.

Jízda na černo ve veřejných prostředcích a její průměr se pohybuje v roce 2003 u všech fakult mezi hodnotou pět a šest. Nejvíce ospravedlnitelná je pro studenty FHS (5,95), nejméně pro studenty pedagogických fakult (5,31).

Postoj k *prostituci* je podobný na strojních fakultách (4,75) a na FHS (4,69). Výrazně nepřijatelněji ji vnímají na ekonomických (3,21) a pedagogických fakultách (3,37).

Sebevražda a její průměr se pohybuje u všech fakult mezi hodnotou čtyři a pět. Nejméně ospravedlnitelná je pro studenty pedagogických fakult (4,10), ale i pro studenty fakult ekonomických (4,12) je hodnocena méně přijatelně. Nejvíce přijatelná je naopak pro studenty FHS, blíží se bodu pět (konkrétně 4,98).

Lhaní ve vlastním zájmu je nejpřijatelnější pro studenty strojních fakult (4,29). Studenti ostatních fakult hodnotili tuto skutečnost průměry do stupně čtyři nabízené škály. Nejméně přijatelné je lhaní pro respondenty z pedagogických fakult (3,69).

U každodenního užívání alkoholu je rozptyl průměrných hodnot jednotlivých fakult poměrně značný. V případě FHS jde o hodnotu 4,13 (podobně strojní fakulty = 4,03), zatímco u ekonomických fakult jde o průměr 2,95 a pedagogických fakult 3,31.

Podobný rozptyl je z hlediska fakult je i v případě *pohlavního styku pod právně povolenou hranicí*. Nejméně přijatelný je pro studenty pedagogických fakult (2,97), zatímco pro studenty FHS (4,16) je průměrná hodnota toto jevu o více než jeden stupeň vyšší.

Posuzování *měkkých drog (marihuana, hašiš)* je u jednotlivých fakult výrazně odlišné. U FHS se jedná o jev, který podle studentů nepatří mezi neospravedlnitelné přestupky. Jeho průměr dosahuje 80

hodnoty téměř šesti bodů (5,96). Nejméně jsou drogy tolerovány na ekonomických fakultách, alespoň z hlediska výsledků těchto výzkumů. Průměr tohoto jevu je 3,00. U pedagogických fakult je to 3,39 a u strojních fakult 3,84 bodu.

Studenti FHS posuzují naopak jako nejméně ospravedlnitelné *přijetí úplatku* (2,49). Této hodnotě průměru se podobá pedagogická fakulta (2,66) a o něco méně i ekonomická fakulta (2,85). Respondenti strojních fakult hodnotí toto jednání volněji, průměr dosahuje dokonce hodnoty 3,68.

Milostný poměr je nejméně přijatelný pro pedagogickou fakultu (3,04), nejvíce naopak pro FHS (3,97).

Tabulka č. 15: Průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti u jednotlivých fakult v roce 2003; seřazeno dle průměrných hodnot strojní fakulty sestupně.

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	Strojní fakulty 2003	Pedagogické fakulty 2003	Ekonomické fakulty 2003	FHS 2003
Euthanasie	7,39	6,90	7,34	7,28
Rozvod	6,88	6,85	7,45	7,95
Potrat	6,53	6,38	6,65	7,44
Homosexualita	6,25	7,91	7,88	9,06
Jízda na černo	5,78	5,31	5,39	5,95
Prostituce	4,75	3,37	3,21	4,69
Sebevražda	4,63	4,10	4,12	4,98
Lhát ve vlastním zájmu	4,29	3,69	3,96	3,89
Každodenní užívání alkoholu	4,03	3,31	2,95	4,13
Pohlavní styk pod 15 let	3,96	2,97	3,25	4,16
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	3,84	3,39	3,00	5,96
Přijmout úplatek	3,68	2,66	2,85	2,49
Milostný poměr	3,65	3,04	3,15	3,97
Vítězit nad jinými za každou cenu	3,60	2,77	3,25	2,67
Vynucování respektu k Rómům	3,52	3,01	2,86	4,26
Národní či etnická nesnášenlivost	3,02	2,31	2,21	1,94
Ujet z legrace autem	2,90	2,31	2,17	2,79
Šdíť na daních, když je příležitost	2,83	2,40	2,51	2,74
Požadovat podporu bez oprávnění	2,72	2,56	2,53	2,70
Vyhazování odpadků na veřejném místě	2,66	2,39	2,65	2,51
Politicky motivovaná vražda	2,62	1,94	1,89	2,47
Řízení auta pod vlivem alkoholu	2,34	1,77	1,86	2,04
Domácí násilí	1,52	1,31	1,15	1,36
Znásilnění	1,40	1,18	1,08	1,22

Následují tři výroky, které nejméně hodnotí studenti FHS, tedy opačně, než je obvyklé. Jedná se o *vítězení nad jinými za každou cenu*, *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Rómů*⁴⁶ a *národní či etnickou nesnášenlivost*. V případě vítězení nad jinými za každou cenu dosahuje průměr

⁴⁶ Zde je hodnota vlastně nejvyšší, 4,26 bodu, nicméně formulace tohoto výroku je taková, že vyšší skóre značí vlastně toleranci této menšiny a naopak.

na FHS hodnoty 2,67 bodu, na strojních fakultách 3,60 bodu. U vynucování respektu k Rómům je to na FHS 4,26 bodu, na ekonomických fakultách pouze 2,21 bodu. Národní či etnická nesnášenlivost je hodnocena průměrem 1,94 na FHS, na strojních fakultách hodnotou průměru 3,02.

V případě *nasednutí do cizího auta*, se kterým pak dotýčný *z legrace odjede*, byl průměr nejvyšší na strojních fakultách (2,90), nejnižší na fakultách ekonomických (2,17). Je možné, že se zde projevuje silnější náklonnost studentů ekonomického zaměření k liberálním zásadám nedotknutelnosti osobního majetku.

Postoj k *šizení na daních a neoprávněné podpoře* je na všech fakultách podobný. Nejvyšší hodnoty průměru jsou v obou případech na strojních fakultách (2,83 a 2,72) nejnižší na pedagogické fakultě v případě šizení na daních (2,40) a ekonomické fakultě v případě neoprávněné podpory (2,53).

Podobně striktní hodnocení studentů všech fakult se vztahuje i na *vyhazování odpadků na veřejném místě*. Průměry se pohybují od hodnoty 2,39 (pedagogické fakulty) po hodnotu 2,66 (strojní fakulty).

Postoj k *politicky motivované vraždě* je podobný na strojních fakultách (2,62) a na FHS (2,47). Výrazně nepřijatelněji ji vnímají na ekonomických (1,89) a pedagogických fakultách (1,94).

I řízení auta pod vlivem alkoholu je podobněji hodnoceno studenty na strojních fakultách (2,34) a studenty FHS (2,04). Studenti pedagogických fakult dosáhli průměru 1,77 a studenti ekonomických fakult průměru 1,86. U všech fakult však toto jednání bylo hodnoceno jako velmi nepřijatelné, hned po *domácím násilí a znásilnění*. U těchto skutečností se průměry pohybovaly od hodnoty 1,08 (znásilnění u ekonomických fakult) po 1,52 (domácí násilí na strojních fakultách).

10.3.5 Srovnání jednotlivých fakult v roce 2005

V roce 2005 hodnotili *euthanasii* jako nejvíce ospravedlnitelnou studenti humanitní fakulty (7,47 bodu). Studenti ekonomických a strojních fakult se od tohoto průměru však příliš nelišili (7,26 a 7,30 bodu). Poměrně výrazněji nepřijatelná je euthanasie pro studenty pedagogického zaměření (6,81), podobně jako o dva roky dříve.

V případě *rozvodu* je hodnocení studentů nejodmítavější na strojních fakultách (7,01), na pedagogických fakultách dosahuje průměr hodnoty 7,34, na ekonomických fakultách 7,61 bodu a na FHS dokonce 8,21 bodu.

Podobně je tomu u *potratu*. Nejméně přijatelná je pro studenty na strojních fakultách (6,62), na pedagogických fakultách dosahuje průměr hodnoty 6,89, na ekonomických fakultách 7,10 bodu a na FHS 7,77 bodu.

Vnímání *homosexuality* je ještě zřetelněji než v roce 2003 výrazně odlišné především mezi FHS (průměr 9,04) a strojnými fakultami (5,99). Průměr studentů pedagogických fakult a ekonomických fakult je 8,03 a 8,09 desetin bodu.

Jízda na černo ve veřejných prostředcích a její průměr se pohybuje u strojních, pedagogických a ekonomických fakultách kolem hodnoty 5,5 bodu, na FHS je to o řádově o celý bod výše (6,42).

Postoj k *prostituci* je podobný na strojních fakultách (4,53) a na FHS (4,55). Výrazně nepřijatelněji ji vnímají na ekonomických (3,90) a pedagogických fakultách (3,57).

Lhaní ve vlastním zájmu je v roce 2005 nejpřijatelnější pro studenty ekonomických fakult (4,52). Nejméně přijatelné je lhaní pro respondenty z pedagogických fakult (3,95).

Postoj k *pohlavnímu styku pod právně povolenou hranicí* je opět podobný na strojních fakultách (4,23) a na FHS (4,48). Odmítavěji se k tomuto chování staví studenti zejména na pedagogických fakultách (3,50), ale i ekonomických (3,93).

Tabulka č. 16: Průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti u jednotlivých fakult v roce 2005; seřazeno dle průměrných hodnot strojní fakulty sestupně.

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	Strojní fakulty 2005	Pedagogické fakulty 2005	Ekonomické fakulty 2005	FHS 2005
Euthanasie	7,30	6,81	7,26	7,47
Rozvod	7,01	7,34	7,61	8,21
Potrat	6,62	6,89	7,10	7,77
Homosexualita	5,99	8,03	8,09	9,04
Jízda na černo	5,47	5,32	5,52	6,42
Prostituce	4,53	3,57	3,90	4,55
Lhát ve vlastním zájmu	4,23	3,95	4,52	4,16
Pohlavní styk pod 15 let	4,23	3,50	3,93	4,48
Sebevražda	4,21	4,03	4,08	5,21
Každodenní užívání alkoholu	3,79	3,35	3,46	3,96
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	3,70	3,68	3,47	5,59
Šdíť na daních, když je příležitost	3,30	2,67	3,21	3,18
Přijmout úplatek	3,30	2,64	2,93	2,57
Vítězit nad jinými za každou cenu	3,25	3,02	3,45	2,95
Vynucování respektu k Rómům	3,22	3,30	3,55	4,05
Milostný poměr	3,20	3,19	3,25	3,79
Národní či etnická nesnášenlivost	2,90	2,32	2,26	1,93
Ujet z legrace autem	2,79	2,64	2,49	2,78
Vyhazování odpadků na veřejném místě	2,65	2,77	2,69	2,75
Požadovat podporu bez oprávnění	2,50	2,70	2,83	2,96
Politicky motivovaná vražda	2,25	1,90	2,19	2,45
Řízení auta pod vlivem alkoholu	1,91	1,62	1,74	1,92
Domácí násilí	1,28	1,12	1,15	1,12
Znásilnění	1,20	1,07	1,10	1,03

Sebevražda a její průměr se pohybuje u strojních, pedagogických a ekonomických fakult od hodnoty 4,03 do hodnoty 4,21. Pro studenty FHS je však sebevražda mnohem ospravedlnitelnější, neboť průměr zde dosahoval v roce 2003 hodnoty dokonce 5,21 desetiny bodu.

U *každodenního užívání alkoholu* je rozptýl průměrných hodnot jednotlivých fakult tomto roce od hodnoty 3,35 (pedagogické fakulty) do hodnoty 3,96 (FHS).

Posuzování *měkkých drog (marihuana, hašiš)* je u jednotlivých fakult opět odlišné. U FHS dosahuje průměr hodnoty 5,59 desetiny bodu. U ostatních fakult jsou drogy tolerovány mnohem méně. Průměr na ekonomických fakultách je 3,47, na pedagogických 3,68 a na strojních fakult 3,70 bodu.

Postoj k *šizení na daních a neoprávněné podpoře* je podobný na fakultách strojních (3,30), ekonomických (3,21) a FHS (3,18). Na pedagogických fakultách je průměr výrazně nižší, dosahuje hodnoty 2,67 desetiny bodu.

Stejně jako v roce 2003 posuzují *úplatek* jako nejméně ospravedlnitelný studenti FHS (2,57). Podobné hodnoty průměru dosahuje pedagogická fakulta (2,64). Ekonomická fakulta má průměr 2,93, strojní pak dokonce 3,30 desetiny bodu.

Stejně jako v roce 2003 i v roce 2005 hodnotí nejpřísněji i *vítězení nad jinými za každou cenu* studenti FHS (2,95). Podobně je tomu u studentů pedagogických fakult (3,02), studenti strojních fakult hodnotí tento jev průměrem 3,25, a studenti fakult ekonomických dokonce průměrem 3,45.

V případě *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Rómů* je opět nejvíce tolerantní FHS (4,05). Nejméně je tomu u strojních fakult, průměr dosahuje hodnoty 3,22 desetiny bodu.

Postoj k *milostnému poměru* je podobný na strojních (3,20), pedagogických (3,19) a ekonomických (3,25) fakultách. Na FHS je toto jednání tolerováno více, průměrná hodnota je 3,79 bodu.

Národní či etnickou nesnášenlivost je jako v roce 2003 nejméně přijatelná pro studenty FHS (1,93). U ostatních fakult průměr přesahuje hodnotu bodu dva (pedagogické fakulty: 2,32; ekonomické: 2,26), u strojní fakulty je to dokonce 2,90 desetiny bodu.

V případě *ujetí s cizím autem* je situace v hodnocení v roce 2005 na všech fakultách podobná. Průměr se pohybuje od hodnoty 2,49 (ekonomické fakulty) do hodnoty 2,79 (strojní fakulty).

Ještě podobnější situace v hodnocení je u *vyhazování odpadků na veřejném místě*. Průměr se pohybuje od hodnoty 2,65 (strojní fakulty) do hodnoty 2,77 (pedagogické fakulty).

Postoj k *neoprávněné podpoře* je nejodmítavější na strojních fakultách (2,50), následuje pedagogická fakulta s průměrem 2,70, dále fakulta ekonomická (2,83) a nakonec FHS (2,96).

Politicky motivovaná vražda je nejméně přijatelná pro studenty pedagogických fakult (1,90). Nejtolerantněji ji hodnotí studenti FHS (2,45).

Řízení auta pod vlivem alkoholu je také hodnoceno studenty spíše podobně. Průměry se pohybují od hodnoty 1,62 (pedagogické fakulty) do hodnoty 1,92 (FHS).

Domácí násilí a znásilnění je v roce 2005 hodnoceno v rámci fakult ještě homogenněji, jako velice nepřijatelné způsoby jednání. Průměry se pohybovaly od hodnoty 1,03 (znásilnění u FHS) po 1,28 (domácí násilí na strojních fakultách).

10.3.6 Srovnání vývoje výsledků jednotlivých fakult v letech 2002 a 2005

Z uvedeného srovnání hodnocení jednotlivých výroků z pohledu respondentů jednotlivých fakult vyplynul jejich odlišný postoj k různým skutečnostem společenského života a určitého chování. Dá se říci, že u většiny přestupků je možné zaznamenat nejodmítavější postoj ze strany pedagogické fakulty, který se nejvíce přibližuje postoji respondentů z fakulty ekonomické. Naopak studenti z Fakulty humanitních studií (její zastoupení v této části analýzy dat výzkumů vysokoškoláků mělo posloužit především jako srovnávací měřítko) považují řadu jevů za zdaleka nejvíce ospravedlnitelných.

Hodnocení studentů strojních fakult je poměrně svébytné. Na rozdíl od ostatních nepřijímají homosexualitu jako samozřejmě ospravedlnitelnou věc, na řadu věcí mají volnější měřítko co se týče ospravedlnitelnosti (např. v případě úplatku, lhaní ve vlastním zájmu, apod.). Tato charakteristika se však týká především situace, která vyplývá z dat roku 2003. Na všech fakultách došlo k poměrně výrazným změnám, na které je třeba upozornit.

Je možné, že si pozorný čtenář všiml určitých změn, které se u posuzování ospravedlnitelnosti jevů v rámci dvou sledovaných let projevíly - konkrétně z hlediska striktnosti nebo naopak ležérnosti zástupců tří typů fakult.⁴⁷ Při pohledu na tabulku č. 17, zachycující u jednotlivých výroků hodnotový posun v rámci jednotlivých fakult, je patrná zásadní věc: zatímco u pedagogické i ekonomické fakulty hodnotili studenti v roce 2005 většinu jevů shovívavěji než v roce 2002, v případě fakulty strojní tomu bylo naopak. Z dvaceti čtyř výroků došlo k poklesu průměrné hodnoty u dvaceti z nich, z toho v jedenácti případech se jednalo o změnu vyšší než čtvrt bodu (tmavě červená barva čísel). Tolerance vzrostla jen u čtyř sledovaných výroků – u dvou nepatrně (světle zelená barva čísel), u dvou opět více než o onu zvolenou hranici čtvrt bodu (tmavě zelená barva čísel).

V rámci pedagogické fakulty došlo k poklesu průměrné hodnoty pouze u sedmi výroků, který zároveň nepřekročil čtvrt bodu. Tolerance se naopak zvýšila u třinácti jevů, z toho u deseti o více než čtvrt bodu. Konečně u ekonomických fakult došlo ke snížení průměrné hodnoty jen u tří výroků, a to

⁴⁷ V tuto chvíli budu pracovat pouze se soubory dat za strojní, pedagogické a ekonomické fakulty, které jsou k dispozici právě jen z let 2002 a 2003. Fakulta humanitních studií zde zahrnuta nebude. Vývoj hodnocení jednotlivých výroků ze strany respondentů FHS je součástí samostatné kapitoly, a zahrnuje dostupné data z let 2002 až 2006.

zcela nepatrně. Zvýšil se průměr u dvaceti jedna jevů, u jedenácti z nich velmi výrazně, většinou více než o půl bodu. Kde je tento posun v hodnocení nejnápadnější, pokud budeme chtít sledovat případné sblížení postojů mezi jednotlivými fakultami, nebo naopak jejich odlišnější stanoviska k určitým jevům?

Závažné je určitě to, že v případě *šizení na daních* je nárůst přijatelnosti patrný u všech tří fakult. U fakulty ekonomické (!) je to dokonce o 0,7 desetin bodu více, než v roce 2003, ale i u fakulty strojní je to téměř půl bodu (+0,47).

V případě *pohlavního styku pod právně povolenou hranicí* se také jednalo u všech fakult o výrazný nárůst ospravedlnitelnosti. Opět nejvyšší byl na fakultě ekonomické (+0,68), dále na fakultě pedagogické (+0,53), na fakultě strojní to bylo +0,27 desetin bodu.

Tabulka č. 17: Průměrné hodnoty jednotlivých fakult ve sledovaných letech a posun hodnocení; seřazeno dle průměrné hodnoty ospravedlnitelnosti na strojních fakultách v roce trojní fakulta 2003 a 2005, seřazeno dle posunů průměrných hodnocení

Je ospravedlnitelné?	Stroj. 03	Stroj. 05	Posun	Ped. 03	Ped. 05	Posun	Eko.03	Eko. 05	Posun
Euthanasie	7,39	7,30	-0,10	6,90	6,81	-0,10	7,34	7,26	-0,08
Rozvod	6,88	7,01	0,14	6,85	7,34	0,49	7,45	7,61	0,16
Potrat	6,53	6,62	0,09	6,38	6,89	0,51	6,65	7,10	0,45
Homosexualita	6,25	5,99	-0,26	7,91	8,03	0,12	7,88	8,09	0,21
Jízda na černo	5,78	5,47	-0,31	5,31	5,32	0,01	5,39	5,52	0,13
Prostituce	4,75	4,53	-0,22	3,37	3,57	0,19	3,21	3,90	0,69
Sebevražda	4,63	4,21	-0,41	4,10	4,03	-0,07	4,12	4,08	-0,04
Lhát ve vlastním zájmu	4,29	4,23	-0,05	3,69	3,95	0,26	3,96	4,52	0,55
Každodenní užívání alkoholu	4,03	3,79	-0,24	3,31	3,35	0,05	2,95	3,46	0,51
Pohlavní styk pod 15 let	3,96	4,23	0,27	2,97	3,50	0,53	3,25	3,93	0,68
Užívat drogy (marihuanu, hašiš)	3,84	3,70	-0,14	3,39	3,68	0,30	3,00	3,47	0,47
Přijmout úplatek	3,68	3,30	-0,38	2,66	2,64	-0,02	2,85	2,93	0,07
Milostný poměr	3,65	3,20	-0,45	3,04	3,19	0,15	3,15	3,25	0,11
Vítězit nad jinými za každou cenu	3,60	3,25	-0,35	2,77	3,02	0,25	3,25	3,45	0,20
Vynucování respektu k Rómům	3,52	3,22	-0,30	3,01	3,30	0,30	2,86	3,55	0,69
Národní či etnická nesnášenlivost	3,02	2,90	-0,12	2,31	2,32	0,02	2,21	2,26	0,05
Ujet z legrace autem	2,90	2,79	-0,11	2,31	2,64	0,33	2,17	2,49	0,32
Šdíit na daních, když je příležitost	2,83	3,30	0,47	2,40	2,67	0,27	2,51	3,21	0,70
Požadovat podporu bez oprávnění	2,72	2,50	-0,23	2,56	2,70	0,14	2,53	2,83	0,30
Vyhazování odpadků	2,66	2,65	-0,01	2,39	2,77	0,38	2,65	2,69	0,04
Politicky motivovaná vražda	2,62	2,25	-0,37	1,94	1,90	-0,04	1,89	2,19	0,30
Řízení auta pod vlivem alkoholu	2,34	1,91	-0,43	1,77	1,62	-0,15	1,86	1,74	-0,12
Domácí násilí	1,52	1,28	-0,24	1,31	1,12	-0,20	1,15	1,15	0,00
Znásilnění	1,40	1,20	-0,20	1,18	1,07	-0,12	1,08	1,10	0,02

Dále vzrostla na všech fakultách ještě přijatelnost *rozvodu a potratu*. Na strojních fakultách minimálně, zatímco na fakultách pedagogických v obou případech velmi výrazně. připustnost tohoto jednání na pedagogické fakultě vzrostla tak, že nejstriktnější přístup v roce 2005 již připadnul

studentům z fakult strojních. Nejvíce tolerance k tomuto jednání dokládají studenti fakult ekonomických, kde zejména v případě potratu došlo také v výrazném posunu směrem k větší ospravedlnitelnosti (+0,45).

Pokud se podíváme na ty skutečnosti, jejichž tolerance byla u všech fakult v roce 2005 nižší než v roce 2003, zjistíme následující: na ekonomických a pedagogických fakultách mírně klesla (již tak poměrně nízká) ospravedlnitelnost *řízení auta pod vlivem alkoholu*, nejvýraznější pokles (-0,43) byl na fakultách strojních. Velice nepatrně se u všech fakult snížila ospravedlnitelnost *euthanasie*. V případě *sebevraždy* došlo u ekonomických a pedagogických fakult k mírnému poklesu, u fakult strojních k poklesu výraznějšímu (-0,41).

Ospravedlnitelnost *domácího násilí a znásilnění* klesla výrazněji taktéž u fakult strojních, ale i u pedagogických fakult došlo k mírnému poklesu průměrné hodnoty. V případě ekonomických fakult se hodnota u těchto jevů téměř nezměnila.

K výraznějšímu poklesu přijatelnosti *homosexuality* došlo jen u strojních fakult (-0,26). To je překvapivé i z toho důvodu, že již v roce 2003 bylo hodnocení tohoto jevu studenty zmíněných fakult o dost negativnější než v případě ostatních fakult.

U *jízdy na černo* v dopravních prostředcích a *prostituce* došlo k poklesu ospravedlnitelnosti také jen na strojních fakultách. Na pedagogických fakultách je parný mírný vzestup přijatelnosti těchto jevů, na ekonomických fakultách byl vzestup v případě prostituce dokonce vyšší než půl bodu (+0,69).

Na ekonomických fakultách v roce 2005 výrazně vzrostla ospravedlnitelnost *lhaní ve vlastním zájmu* a *každodenní užívání alkoholu* (+0,55 a +0,51). Mírnější nárůst můžeme pozorovat u fakult pedagogických (+0,26 a +0,05), opačný trend pak opět na fakultách strojních (-0,05 a -0,24), ačkoli je spíše mírnějšího charakteru.

Mírnější pokles doprovázel na strojních fakultách i *užívání měkkých drog* (-0,14), u ekonomických a pedagogických fakult však poměrně výrazný nárůst přijatelnosti tohoto chování (+0,47 a +0,30). Podobně je tomu v případě *nasednutí do cizího auta*, se kterým dotyčný z legrace odjede. U strojních fakult došlo k mírnému poklesu, u ekonomických a pedagogických fakult k již výraznějšímu nárůstu přijatelnosti tohoto chování (+0,32 a +0,33).

V roce 2005 hodnotili studenti strojních fakult poměrně striktněji než v roce 2003 ještě tyto výroky: *přijmout úplatek*, *milostný poměr* a *vítězství nad druhými za každou cenu*. Nejstriktnější v hodnocení těchto jevů stále zůstávají studenti z fakult pedagogických, nicméně původně „méně zásadoví“ studenti strojních fakult (tak jak se jevíli ve srovnání se v roce 2003) se jim dost podobají, zejména v otázce milostného poměru. U vítězství nad druhými je navíc patrný nárůst ospravedlnitelnosti právě u fakult pedagogických a ekonomických, zatímco k výraznějšímu poklesu došlo u fakult strojních.

U *národní či etnické nesnášenlivosti* jsou rozdíly v hodnocení u všech fakult zanedbatelné. U ospravedlnitelnosti *vynucování respektu k Rómům* došlo na strojních fakultách k výraznějšímu poklesu, což naznačuje snížení tolerance k této menšině, resp. k vymáhání případných práv pro tuto skupinu obyvatel. U ekonomických fakult došlo naopak k růstu jakési „tolerance“, průměr se zvýšil dokonce o +0,69 bodu. U pedagogických fakult můžeme sledovat růst o +0,33 desetin bodu.

V roce 2005 se zvýšila přijatelnost ujetí z legrace cizím autem na ekonomických a pedagogických fakultách (+0,32 a +0,33), na strojních fakultách došlo k mírnému poklesu (-,11).

Na ekonomických fakultách došlo k nárůstu ospravedlnitelnosti *neoprávněné podpory* (+0,30), o něco méně to bylo i u fakult pedagogických (+0,14). U strojních fakult došlo k poklesu (-0,23).

V případě *vyhazování odpadků na veřejném místě* došlo k největšímu nárůstu tolerance tohoto jednání na fakultách pedagogických (+0,38). Hodnocení tohoto výroku je u všech tří fakult velice podobně negativní.

Poslední zmínka bude o *politicky motivované vraždě*. Její ospravedlnitelnost výrazně klesla na fakultách strojních (-0,37), přesto je postoj studentů z těchto fakult oproti ostatním nejvolnější. Naopak výrazněji se ospravedlnitelnost toho činu zvýšila na fakultách ekonomických (+0,30).

Je možné shrnout, že zatímco v roce 2005 bylo možné na fakultách pedagogických a ekonomických pozorovat nárůst hladiny ospravedlnitelnosti u většiny sledovaných výroků, u fakult strojních tomu bylo naopak. Hodnocení respondentů této fakulty bylo v roce 2005 oproti roku 2003 striktnější a přísnější. To ostatně dokládá i celkový průměr hodnocení všech výroků. U strojních fakult tento údaj klesl z hodnoty 3,95 v roce 2003 na hodnotu 3,78 (tedy snížení o 0,17 bodu), u pedagogických fakult tento údaj naopak vzrostl o 0,15 bodu, z hodnoty 3,49 v roce 2003 na hodnotu 3,64 v roce 2005, a konečně u ekonomických fakult tento údaj vzrostl dokonce o 0,26 desetin bodu, z hodnoty 3,56 v roce 2003 na hodnotu 3,82 v roce 2005.

Samozřejmě na základě výsledků dat ze dvou roků šetření nelze mluvit o žádném vývoji postojů vztahujícím se k jednotlivým společenským jevům, chování či skutečnostem. Bylo by především zajímavé a potřebné zjistit, zda se v případě strojních fakult a konzervativnějšího hodnocení jejich studentů v roce 2005 jednalo o výjimku, či šlo právě o počátek jakéhosi trendu, který se projeví i v následujících letech.

11 Pokus o souhrnnou interpretaci výsledků v rámci frekvenční analýzy

Dílčí interpretace výsledků na základě prvního třídění v rámci jednotlivých sledovaných souborů je poměrně jednoznačná. Pro závěrečné shrnutí však uveďme ještě jednu částečně zobecňující tabulku č. 18 a související graf, na kterých budou patrné hlavní rozdíly mezi sobory dotazovaných. Jsou zde zachyceny jednak průměrné hodnoty sledovaných aktivit v rámci dospělé populace v obou letech šetření, dále sjednocené výsledky průměrných hodnot v rámci strojních, pedagogických a ekonomických fakult z roku 2003, a konečně průměrné hodnoty respondentů z FHS v roce 2003.

Zcela jednoznačně se ukazuje, že pro dospělou populaci je naprostá většina sledovaných aktivit nepřijatelná, a to i v rámci šetření v roce 1999, kdy bylo možné pozorovat nárůst tolerance k některým z přestupků v porovnání s výsledky šetření v roce 1991. Studenti vysokých škol všeobecně mají naopak tendenci považovat dané přestupky za mnohem více ospravedlnitelné. Pokud dále porovnáme sjednocené výsledky vysokoškoláků ze strojních, ekonomických a pedagogických fakult s výsledky studentů Fakulty humanitních studií, můžeme vidět, že právě studenti z naší fakulty hodnotí dané přestupky ve většině případech zcela nepřijatelněji. To dokládají údaje o výši průměru za jednotlivé soubory, vztahující se k míře tolerance jednotlivých nabízených přestupků. V rámci dospělé populace průměr hodnocení všech sledovaných (srovnatelných) aktivit dosáhl hodnoty 2,60 bodu v roce 1991, a 2,89 bodu v roce 1999. Za soubor studentů VŠ (mimo FHS) dosáhl průměr hodnoty 4,08 bodu a v rámci samotné FHS dokonce hodnoty 4,61 bodu.

U žádného sledovaného souboru vysokoškoláků se neobjevuje taková norma, jejíž porušování by studenti hodnotili přísněji než dospělá populace. Je naopak deset přestupků, jejichž porušování hodnotili studenti VŠ mírněji o více než jeden stupeň škály. V případě FHS tomu bylo v zástupném roce 2003 dokonce u dvanácti sledovaných aktivit. Výsledky výzkumu z dalších let by však vypadaly podobně.

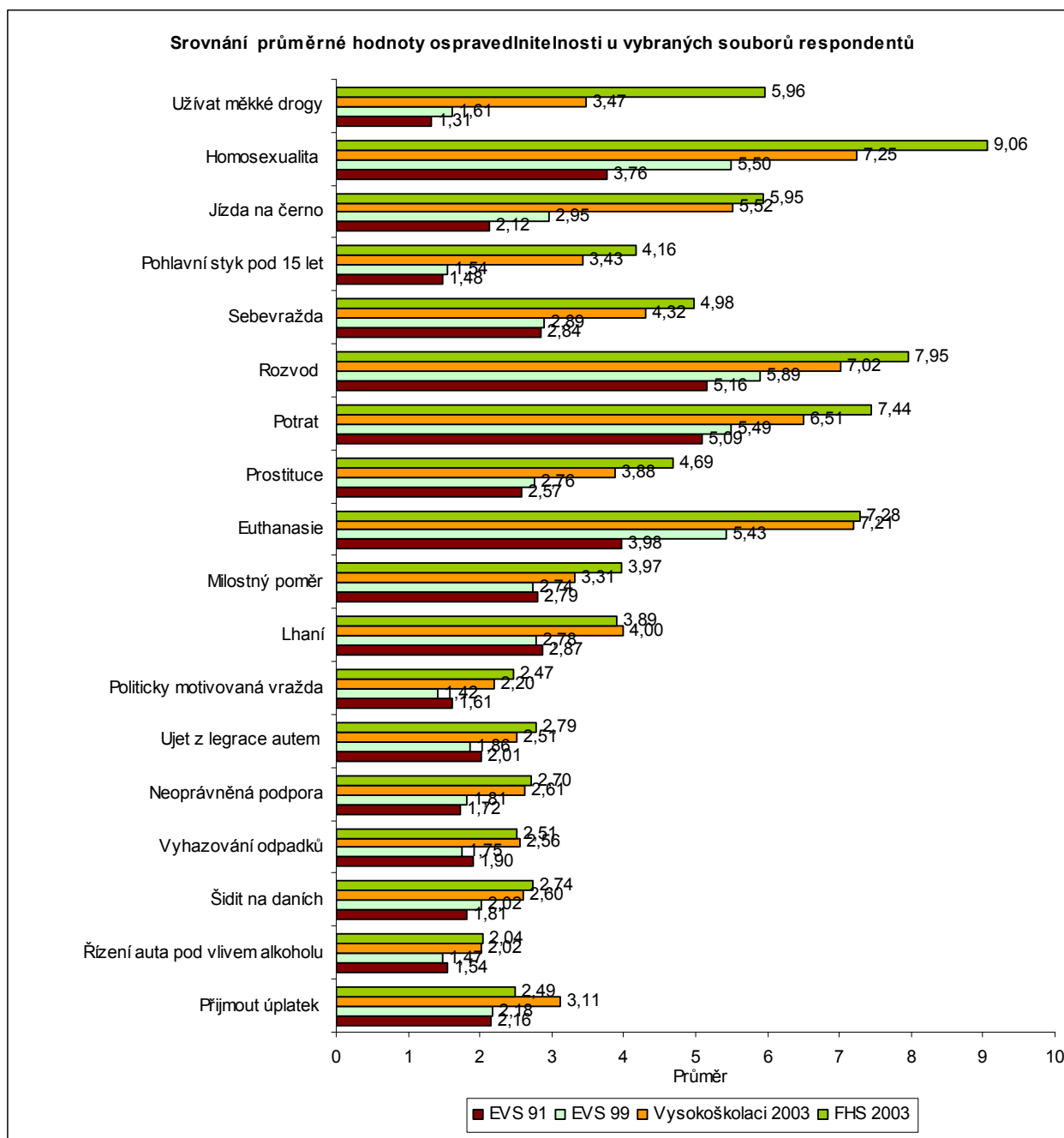
Největší rozdíl v míře tolerance mezi studenty VŠ a dospělou populací se týká užívání měkkých drog. Zatímco pro většinu populace jsou drogy naprosto nepřijatelné, studenti FHS je považují za něco spíše přijatelného, než nepřijatelného.⁴⁸ Rozdíl průměrné hodnoty mezi soubory respondentů EVS 1999 a FHS 2003 zde přesahuje čtyři celé body zvolené škály (konkrétně 4,35 bodu). Co se týče tolerance vůči tomuto chování ze strany ostatních vysokoškoláků, je ve srovnání s FHS poněkud nižší. Přesto i zde je míra tolerance ve srovnání s dospělou populací v roce 1999 o téměř dva body větší (konkrétně 1,86).

Druhý největší rozdíl je u tolerance homosexuality. Diference v průměrech u FHS v roce 2003 a celé populace v roce 1999 je více než 3,5 bodu (3,55). Následuje jízda na černo s rozdílem tří celých bodů mezi těmito soubory, a dále pohlavní styk pod právně povolenou hranicí. Zde bodový rozdíl

⁴⁸ Průměrná hodnota se ve všech sledovaných letech pohybovala nad stupněm pět dané škály, v roce 2002 dokonce nad stupněm šest.

průměrů těchto souborů dosahuje hodnoty 2,62 bodu. Opět platí, že ve všech těchto případech je míra tolerance u studentů ostatních VŠ o něco menší, než u studentů FHS.

Graf č. 18: Porovnání ospravedlnitelnosti na základě průměrné hodnoty jednotlivých aktivit - přestupků v rámci FHS 2003, vysokoškoláků ze strojních, pedagogických a ekonomických fakult v roce 2003 a v rámci EVS 1991 a 1999. Seřazeno dle aktivit s největším rozdílem v míře přijetí ze strany studentů FHS (2003) a dospělou populací (EVS 1999); sestupně

Je tedy zřejmé, že mezi studenty a dospělou populací (ale i mezi studenty jednotlivých fakult) panuje zásadní diference v hodnocení přijatelnosti aktivit, pojatých jako přestupky. Pokud budeme tyto vybrané způsoby chování a řešení situací chápat v souvislosti s řádem, můžeme usuzovat, že výrazně vyšší tolerance vůči většině těchto přestupků naznačuje i menší potřebu řádu a připravenost k jeho přijetí a respektování.

Zřetelně vystupuje u studentů (zejména těch studujících na FHS UK) zejména tendence ke snižování závaznosti jakýchsi obecně lidských, osobně etických norem, mezi které můžeme zařadit přijímání homosexuality, rozvodu, euthanasie, potratu, ale i sebevraždy. Všechny tyto společenské jevy jsou ze strany studentů FHS hodnoceny jako spíše přijatelné, než nepřijatelné. Právě u nich, jak již bylo řečeno, vystupuje nejvyšší rozdíl v míře jejich tolerance ve srovnání s dospělou populací. Z nabídnutých přestupků bychom do této kategorie osobních norem mohli zařadit ještě ospravedlnitelnost milostného poměru, lhaní ve vlastním zájmu, vítězení nad jinými lidmi za každou cenu, domácí násilí a znásilnění. Pouze poslední dva je možné charakterizovat jako výrazně nepřijatelné chování pro respondenty vysokých škol.

Podstatná je i skutečnost, mezi studenty je výrazně více než mezi dospělými celé populace přijímáno i takové chování, které bychom mohli spojovat s občanskou dimenzí veřejného života. To jasně dokládá vysoká míra tolerance jízdy na černo v dopravních prostředcích u studentů. I v případě neoprávněné státní podpory, šizení na daních a přijetí úplatku je tolerance u studentů v porovnání s celou populací větší (i když v případě úplatku se hodnocení těchto souborů přibližuje nejvíce). V rámci studentů FHS navíc dochází u šizení na daních a neoprávněné podpory objevuje spíše stoupající tendence míry tolerance tohoto chování.

Mezi poměrně málo přijatelné přestupky je možné ze strany studentů počítat politicky motivovanou vraždu a národní a etnickou nesnášenlivost. Ty bychom mohli vztahovat k politicky orientovaným normám ve společnosti.

Pokud bychom se snažili zařadit i zbývající z nabízených přestupků (a některých již zmiňovaných) podle určitého obsahového hlediska, mohli bychom utvořit ještě poslední, poněkud různorodější „skupinu norem“, související jistým způsobem s kulturním rozpoložením společnosti. Sem by potom patřily výroky zjišťující ospravedlnitelnost jednak užívání drog (o kterých již byla řeč), ale i prostituce, pohlavního styku pod právně povolenou hranicí, užívání alkoholu, ujetí z legrace cizím autem, vyhazování odpadků na veřejném místě a řízení auta pod vlivem alkoholu.⁴⁹ Naposledy zmiňované jednání je ze strany studentů hodnoceno poměrně přísně, v případě studentů FHS se stoupající mírou netolerance. U všech souborů vysokoškoláků se většinou jedná se o třetí nejvíce odmítaný jev hned po znásilnění a domácím násilím. Řízení auta pod vlivem alkoholu hodnotí

⁴⁹ Je zřejmé, že toto rozdělení nelze považovat za absolutní. Některé z těchto aktivit bychom mohli přiřadit i mezi tzv. osobní normy, či normy orientované na veřejnou sféru.

je (hned po přijetí úplatku) druhý nejvíce podobně hodnocený výrok v rámci sledovanými soubory. Přehledněji jsou rozdíly v hodnocení jednotlivých souborů zachyceny v tabulce č. 18.a grafu č. 18.

Tabulka č. 18: Porovnání ospravedlnitelnosti na základě průměrné hodnoty jednotlivých aktivit - přestupků v rámci FHS 2003, vysokoškoláků ze strojních, pedagogických a ekonomických fakult v roce 2003 a v rámci EVS 1991 a 1999. Seřazeno dle aktivit s největším rozdílem v míře přijetí ze strany studentů FHS (2003) a dospělou populací (EVS 1999); sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	EVS 91	EVS 99	VŠ 2003	FHS 2003	Rozdíl FHS-EVS 1999
Užívat měkké drogy	1,31	1,61	3,47	5,96	4,35
Homosexualita	3,76	5,50	7,25	9,06	3,55
Jízda na černo	2,12	2,95	5,52	5,95	3,00
Pohlavní styk pod 15 let	1,48	1,54	3,43	4,16	2,62
Sebevražda	2,84	2,89	4,32	4,98	2,10
Rozvod	5,16	5,89	7,02	7,95	2,06
Potrat	5,09	5,49	6,51	7,44	1,95
Prostituce	2,57	2,76	3,88	4,69	1,93
Euthanasie	3,98	5,43	7,21	7,28	1,84
Milostný poměr	2,79	2,74	3,31	3,97	1,24
Lhaní	2,87	2,78	4,00	3,89	1,11
Politicky motivovaná vražda	1,61	1,42	2,20	2,47	1,05
Ujet z legrace autem	2,01	1,86	2,51	2,79	0,92
Neoprávněná podpora	1,72	1,81	2,61	2,70	0,90
Vyhazování odpadků	1,90	1,75	2,56	2,51	0,76
Šidit na daních	1,81	2,02	2,60	2,74	0,71
Řízení auta pod vlivem alkoholu	1,54	1,47	2,02	2,04	0,57
Přijmout úplatek	2,16	2,18	3,11	2,49	0,31
Průměr	2,60	2,89	4,08	4,61	--

Je tedy možné na základě těchto závěrů, plynoucích z analýzy dostupných empirických dat, uvažovat o odmítání daného sociálního řádu (charakterizovaného mimo jiné i sdílenými normami) ze strany mladých dospělých? Lze očekávat pouze určitou změnu v přístupu k němu, nebo postupně prosazení řádu nového, s odlišně stanovenými hodnotovými preferencemi a morálními stanovisky? Na tyto otázky nebude snadné odpovědět. Je totiž např. možné i to, že se u výpovědí studentů týkajících se sledovaných aktivit projevuje vliv životní etapy ranné dospělosti, charakterizované jistým odmítáním stávající nabídky hodnot a norem chování.

Další otázkou bude, jak hodně se změnili postoje ke sledovaným přestupkům ze strany dospělé populace celé ČR. Od obou sociologických šetření zahrnujících celou populaci uplynula již dlouhá doba. Je možné, že se přístupy těchto dvou populací budou sblížovat. Na druhou stranu rozdíly mezi studenty a dospělou populací se jeví tak velké, že není reálné, aby se míra tolerance přestupků sblížila výrazně. Na tuto otázku však bude možné odpovědět kvalifikovaněji již brzy, neboť na příští rok 2008 je připravováno další kolo Evropského výzkumu hodnot v ČR.

12 Korelační analýza

Součástí analýzy dat vybraných souborů vysokoškoláků i dospělé populace je určení párových korelací. Otázky týkající se hodnocení ospravedlnitelnosti a neospravedlnitelnosti určitého chování či způsobů řešení jistých situací⁵⁰ byly srovnávány jednak se základními hodnotovými preferencemi, jednak s některými dalšími demograficko-socializačními charakteristikami. Konkrétně šlo o následující otázky:

- otázka č. 1, která zjišťuje, jak je v životě respondentů důležitá: ***práce, rodina, přátelé a známí, volný čas, politika a náboženství***. Dotazovaní měli zhodnotit, zda jsou pro ně vyjmenované skutečnosti „velmi důležité“, „dost důležité“, „ne příliš důležité“, nebo naopak „vůbec nedůležité“.

- otázka č. 33, která se ptá na respondentovo ***pohlaví***.

- otázka č. 32, která zjišťuje ***rok narození***.

- otázka č. 29, která se ptá na to, zda si domácnost, v níž respondent žije, má, nebo naopak nemá (protože si to nemůže dovolit), nebo nemá z jiného důvodu následující vybavení: ***knihovnu s nejméně 500 svazky, a počítač připojený na internet***.

- otázka č. 19, která zjišťuje, zda respondent doposavad ***žil v rodině, kterou tvořili***: po celou dobu oba ***vlastní rodiče***, nebo: po většinu této doby oba vlastní rodiče, nebo: po většinu doby či stále ***oba rodiče***, z nichž byl ale ***jen jeden vlastní***, nebo: ***převážně jen jeden z rodičů***, popřípadě zda šlo o jinou situaci.

- otázka č. 18, která se ptá na ***velikost obce či města***, ve kterém respondent během dětství a dospívání žil: v obci do 2 tisíc obyvatel, v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvatel, v obci mezi 5 až 10 tisíci obyvatel, v obci mezi 20 ž 50 tisíci obyvatel, v obci nad 100 tisíc obyvatel, v Praze.

- U souborů dat týkajících se výzkumu vysokoškoláků na jedenácti fakultách v rámci celé ČR bylo u korelací dále zohledňováno ***město*** (místo studia) a ***typ fakulty***.

U otázky č. 1, zaměřené na hodnotové preference, ale i otázky č. 32 (věk) a č. 18 (velikost bydliště), představující ordinální znaky, byly korelace s výroky týkající se norem chování určovány na základě Spearmanova koeficientu. U zbývajících uvedených otázek byly vzájemné vztahy testovány pomocí *chi kvadrátu*.⁵¹ Tento test pak byl použit i v souvislosti s otázkou týkající se

⁵⁰ V dotazníku pro výzkum vysokoškoláků se jedná o otázky 22 a 23, dotazník je součástí přílohy. U výzkumu EVS jde o ty výroky, které byly předloženy v rámci frekvenční analýzy.

⁵¹ Spearmanův koeficient pořadové korelace patří (společně s chí-kvadrát testem) k neparametrickým testům, které předpokládají, že jde o výběr dat určitého rozdělení s určitými charakteristikami. Jak již název napovídá, lze jím testovat ordinální proměnné. Vstupní „nulová“ hypotéza pro testování oběma způsoby je, že mezi vybranými proměnnými není žádná závislost. Odmítnutí této nulové hypotézy znamená, že mezi proměnnými závislost existuje. Přítomnost závislosti testujeme na hladině významnosti 99 % nebo 95 %. Zatímco u Chí kvadrát testu se dozvíme

hodnotových preferencí v případě souborů dat dospělé populace získaných v rámci šetření EVS 1991 a 1999.⁵²

V příloze jsou k dispozici přehledné tabulky vztahující se ke všem souborům, které znázorňují četnost a intenzitu obou typů korelací.⁵³ Následující text přináší interpretaci zjištěných korelací na hladině významnosti 99% (= 0,01) v rámci jednotlivých souborů dat.

12.1 Výzkum studentu Fakulty humanitních studií UK

V případě souboru dat studentů FHS představují otázky týkající se norem celkem 24 jevů. Pomocí Spearmanova koeficientu byly testovány vzájemné vztahy mezi proměnnými otázky č.1 (zjišťující důležitost práce, rodiny, přátel a známých, volného času, politiky a náboženství) a proměnnými otázkami týkajícími se věku respondentů a velikosti obcí či měst, v jakých respondenti vyrůstali. Na základě chí-kvadrát testu byly určovány korelace v rámci v rámci otázek zjišťujících respondentovo pohlaví, vybavenost respondentovy domácnosti knihovnou a počítačem připojeným na internet, a otázky týkající se úplnosti rodiny respondenta.

12.1.1 FHS 2002

Celkový počet statisticky významných korelací dosáhl čísla 21, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 9,7 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, byla v roce 2002 důležitost rodiny v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno celkem deset vztahů z 24 možných, což představuje 41,7 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu bylo důležitost náboženství (vztah se projevil u 6 výroků, tedy 25 %).⁵⁴

22a: požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění: Statisticky významná korelace se objevila v souvislosti s důležitostí rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost neoprávněné podpory (0,181)⁵⁵.

pouze to, zda mezi vybranými proměnnými (v našem případě mezi jednotlivými otázkami a jejich proměnnými) vztah je, Spearmanův koeficient nám řekne i to, jak vzájemná závislost vypadá – zda má podobu přímé či nepřímé úměrnosti.

⁵² Původně bylo provedeno testování vzájemných možných korelací na základě chí kvadrátu mezi výroky „norem“ se všemi vybranými otázkami. Ukázalo se však, že tento test není u souborů dat vysokoškoláků (ani v rámci FHS v jednotlivých letech, ani v rámci 11 fakult) právě u otázky č. 1 použitelný. Výsledky tohoto (Pearsonova) korelačního koeficientu nemohou být považovány za validní, neboť nebyla splněna základní podmínka tohoto testu - Chí kvadrát test je základním testem o vzájemné nezávislosti proměnných. Testuje shodu zjištěných a teoretických četností. Předpokladem však je, že teoretické četnosti v jednotlivých políčkách kontingenční tabulky nesmí klesnout pod hodnotu 5 alespoň v 80 % políček, a ve zbylých políčkách pak nesmí klesnout pod hodnotu 2. Tento stav způsobila především skutečnost, že u otázek týkající se norem byla k dispozici poměrně široká škála deseti stupňů, což se negativně promítlo do rozložení četností v případě menších vzorků respondentů v rámci jednotlivých fakult.

⁵³ První číselný údaj (před lomítkem) patří hodnotě Pearsonova koeficientu (chí kvadrát test), druhý údaj (za lomítkem) pak hodnotě Spearmanova koeficientu. Zároveň platí, že čísla psaná tučně značí, že daná korelace platí na 99 % hladině významnosti, čísla psaná normálně pak na 95 % hladině významnosti.

⁵⁴ Detailnější rozbor diferencujících skutečností následuje v rámci shrnujícího srovnání mezi všemi soubory respondentů.

⁵⁵ Čísla v závorkách u jednotlivých korelací značí hodnotu Spearmanova koeficientu. Může nabývat hodnoty od -1 až +1.

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: U této otázky se v rámci sledovaných proměnných neobjevil v rámci FHS v roce 2002 žádný statisticky významný vztah.

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: Opět byl určen významný vztah mezi důležitostí rodiny pro respondenta a tímto chováním. Čím důležitější rodina pro respondenty je, tím méně je pro ně ospravedlnitelné nasednout do cizího auta a z legrace s ním odjet (0,181).

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: I u této otázky se projevila korelace v souvislosti s rodinou. Čím je pro odpovídající důležitější rodina, tím odmítavější je jejich přístup k drogám (0,173).

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: V souvislosti s tímto jevem byla zjištěna jediná korelace, a to s náboženstvím. Čím více je pro respondenty v životě důležité náboženství, tím méně přijatelné pro ně je lhaní ve vlastním zájmu (0,285).

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti s důležitostí rodiny (0,225). Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr. Podobně je tomu i s náboženstvím. Čím více je pro ně důležité náboženství, tím méně je pro ně milostný poměr ospravedlnitelný (0, 165).

22g.: *přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22h.: *homosexualita*: Ani u této otázky na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22i.: *potrat*: V případě ukončení těhotenství se již statisticky významný vztah s důležitostí náboženství v životě respondenta objevuje. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně potrat přijatelný. Spearmanův koeficient dosáhl hodnoty 0,368.

22j.: *rozvod*: I u této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný rozvod. (0,274).

22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*: I v souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostí náboženství (0,204). Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného.

22l.: *sebevražda*: V souvislosti se sebevraždou se objevila korelace jednak v souvislosti s důležitostí rodiny (0,171), a jednak v souvislosti s pohlavím. Odmítavěji se k tomuto jednání staví ti, pro které je v životě důležitá rodina. Zároveň platí, že ženy odmítají sebevraždu striktněji než muži.

Čím více se hodnota blíží hodnotě ± 1 , tím je daný vztah prokazatelnější. Hodnota kolem čísla $\pm 0,200$ bývá již považována za indikaci poměrně silné závislosti mezi proměnnými. Znaménko pak určuje vztah přímé či nepřímé úměry. Které znaménko však značí přímou úměrnost a které nepřímou záleží na „orientaci“ stupnic škálování u sledovaných otázek

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s touto otázkou se objevily dvě korelace, v souvislosti s důležitostí práce a rodiny pro respondenta. Čím více je pro respondenty důležitá práce a rodina, tím spíše odmítají řízení auta pod vlivem alkoholu (0,157 a 0,229).

22o.: *politicky motivovaná vražda*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím spíše odmítají politicky motivovanou vraždu (0,166).

22p.: *prostituce*: I v případě prostituce se objevila korelace s důležitostí rodiny, a dále v souvislosti s věkem respondenta. Čím víc je rodina v životě respondenta důležitá, tím méně přijatelná pro něj je prostituce (0,226). Mladší studenti byli k prostituci striktnější, hodnotili ji jako méně ospravedlnitelnou, než starší ročníky studentů.

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležité, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,169).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22t.: *domácí násilí*: Domácí násilí je z pohledu respondentů skutečnost dost neospravedlnitelná. Byla hodnocena pouze stupni 1 až 5, a 10 (dva respondenti). Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím méně považují domácí násilí za ospravedlnitelné.

22u.: *znásilnění*: Také znásilnění je z pohledu respondentů skutečnost dosti neospravedlnitelná. Byla hodnocena pouze stupni 1, 2, 5 a 10. Objevily se však protikladné korelace tohoto chování v souvislosti s důležitostí rodiny a volného času v životě respondentů. Čím více je pro studenty důležitá rodina, tím více znásilnění odmítají (0,162), čím více je pro ně důležitý volný čas, tím více je pro ně znásilnění přijatelné (-0,174). Další vztah se objevil v souvislosti s věkem. Opět poněkud netypicky v rámci sledovaných vzorků platí pro respondenty na FHS v roce 2002 to, že znásilnění odmítají striktněji mladší ročníky.

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*, 22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s těmito jevy nebyla zjištěna žádná korelace.

12.1.2 FHS 2003

Celkový počet statisticky významných korelací dosáhl čísla 22, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 10,2 desetin %. Tento údaj se tedy příliš nezměnil. Rozložení korelací v rámci sledovaných proměnných však ano. neliší od Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, byla v roce 2003 důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno celkem pouze 5 vztahů z 24 možných, což představuje 20,8 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla důležitost rodiny (vztah se projevil u 4 výroků, tedy 16,6 %).

22a.: požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění, 22b.: šidit na daních, když je příležitost: V roce 2003 nebyla v rámci FHS zjištěna v souvislosti s těmito jevy žádná korelace.

22c.: nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet: V případě ospravedlnitelnosti tohoto chování se objevila korelace v souvislosti s důležitostí volného času. Čím je pro respondenta volný čas důležitější, tím přijatelněji toto chování hodnotí (-0,169).

22d.: užívat drogy, např. marihuanu, hašiš: U této otázky se projeví korelace v souvislosti s důležitostí práce a rodiny v životě respondenta. Čím je pro odpovídající důležitější práce i rodina, tím odmítavější je pro ně přístup k drogám (0,194 a 0,216). Další vztah se objevil v souvislosti s pohlavím respondenta. Užívání drog odmítají striktněji ženy.

22e.: lhát ve vlastním zájmu, 22f.: Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr: V souvislosti s těmito jevy nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22g.: Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22h.: homosexualita: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně homosexualita přijatelná (0,191).

22i.: potrat: I u této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně potrat přijatelný. Spearmanův koeficient dosáhl hodnoty 0,386, což značí velmi silnou závislost, pro potrat velmi typickou.

22j.: rozvod: I v případě rozvodu platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně rozvod přijatelný (0,262).

22k.: euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného): Korelace se potvrdila i v souvislosti euthanasie a náboženství. Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného (0,204).

22l.: sebevražda: Objevily se protikladné korelace tohoto chování v souvislosti s důležitostí volného času a náboženství v životě respondentů. Čím více je pro studenty důležitý volný čas, tím

přijatelnější je pro ně sebevražda, čím více je pro ně důležité náboženství, tím méně je pro ně sebevražda přijatelná (- 0,151 a 0,261).

22m.: vyhazování odpadků na veřejném místě: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22n.: řízení auta pod vlivem alkoholu: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace v souvislosti s důležitostí rodiny. Čím důležitější je pro respondenty rodina, tím spíše odmítají řízení auta pod vlivem alkoholu (0,229).

22o.: politicky motivovaná vražda: V souvislosti s touto otázkou se objevil vztah s důležitostí volného času. Čím víc je pro respondenty důležitý, tím považují politicky motivovanou vraždu za přijatelnější. Je ovšem třeba připomenout, že tento jev je všeobecně hodnocen velmi striktně.

22p.: prostituce: I v souvislosti s prostitucí byl určen vztah s důležitostí volného času. Čím důležitější je pro respondenty volný čas, tím je pro ně prostituce ospravedlnitelnější (- 0,158). Další korelace se objevila v souvislosti s pohlavím. Ženy jsou tradičně při vnímání prostituce striktnější než muži, hodnotí ji jako méně ospravedlnitelnou.

22q.: pohlavní styk pod právně povolenou hranicí: V souvislosti s touto skutečností se objevil vztah v souvislosti s důležitostí práce, rodiny a velikosti bydliště respondenta. Čím víc je pro respondenty důležitější práce i rodina, tím spíše považují pohlavní styk pod právně povolenou hranicí za méně přijatelný (0,173 a 0,162). Zároveň platí, že respondenti, kteří vyrůstali v menších obcích a městech, hodnotí toto chování striktněji než respondenti z velkých měst.

22r.: vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí politiky. Čím důležitější pro respondenty politika je, tím spíše považují jízdu na černo v dopravních prostředcích za neospravedlnitelnou. (0,189).

22s.: každodenní užívání alkoholu: V souvislosti s každodenním užíváním alkoholu se objevila korelace s důležitostí práce, rodiny, volného času a pohlaví respondenta. Čím důležitější pro respondenty je práce a rodina, tím spíše považují toto chování jako neospravedlnitelné. (v obou případech je hodnota Spearmanova koeficientu 0,148). Naopak čím je pro respondenty důležitější volný čas, tím ospravedlnitelnější pro ně je každodenní užívání alkoholu (-0,167). Zároveň se na základě chí kvadrát testu ukazuje, že odmítavěji hodnotí tento jev ženy.

22t.: domácí násilí, 22u.: znásilnění: V souvislosti s tímto druhem chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22v.: národní a etnická nesnášenlivost: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22w.: vítězit nad jinými lidmi za každou cenu, 22x.: vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů: V souvislosti s těmito výroky nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

12.1.3 FHS 2004

V roce 2004 dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 30, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 13,9 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, byla v roce 2004 opět důležitost rodiny v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno celkem 8 vztahů z 24 možných, což představuje 33,3 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla opět důležitost náboženství (vztah se projevil u šesti výroků, tedy v 25 %).

22a.: požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění: Statisticky významná korelace se objevila v souvislosti s důležitostí práce v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je práce v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost neoprávněné podpory (0,199).

22b.: šidit na daních, když je příležitost: V souvislosti s tímto jednáním se objevila souvislost s důležitostí práce a rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je práce a rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost šízení na daních (0,176 a 0,161).

22c.: nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22d.: užívat drogy, např. marihuanu, hašiš: V roce 2004 se v souvislosti s měkkými drogami projevil vztah s důležitostí práce, rodiny a volného času, dále vztah s pohlavím respondenta, a dokonce i vztah s velikostí bydliště. Čím je pro odpovídající důležitější práce a rodina, tím odmítavější je jejich přístup k drogám (0,275 a 0,168). Naopak čím je pro respondenty důležitější volný čas (- 0,151), tím považují užívání drog za přijatelnější. Zároveň platí, že odmítavěji se s drogám staví ženy, a respondenti z menších obcí a měst.

22e.: lhát ve vlastním zájmu: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22f.: Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny (0,168). Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr.

22g.: Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22h.: homosexualita: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně přijatelná homosexualita (0,215).

22i.: potrat: I u této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat (0,345). Zároveň se ukazuje,

že starší ročníky studentů hodnotí potrat méně přijatelně, než mladší ročníky. Tato skutečnost je možné sledovat i na celkovém vývoji ospravedlnitelnosti potratu v rámci FHS v letech 2002 až 2006. Ospravedlnitelnost potratu narůstala.

22j.: *rozvod*: I v případě rozvodu byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím důležitější pro respondenty je, tím méně je pro ně přijatelný rozvod (0,266). Zároveň platí, že rozvod je více nepřijatelný pro respondenty z malých měst a obcí.

22k.: *euthanasie (ukončení života nevyлéčitelně nemocného)*: I v souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostí náboženství (0,200). Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného.

22l.: *sebevražda*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace v souvislosti s důležitostí volného času pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, více hodnotí vyhazování odpadků jako ospravedlnitelné (-0,160).

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostí rodiny. Čím důležitější pro respondenty rodina je, tím méně je pro ně přijatelné řízení auta pod vlivem alkoholu (0,209). Také respondenti z menších měst a obcí hodnotí toto chování jako méně přijatelné (0,144).

22o.: *politicky motivovaná vražda*: I v případě politicky motivované vraždy se objevila korelace s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím spíše politicky motivovanou vraždu odmítají (0,168). Zároveň se ukazuje, že politicky motivovanou vraždu odmítají opět i respondenti z menších měst a obcí (0,120).

22p.: *prostituce*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah s důležitostí práce, rodiny a volného času. Čím víc je v životě respondenta důležitá práce a rodina, tím méně přijatelná pro něj je prostituce (0,174 a 0,184). Naopak čím více je pro ně důležitý volný čas, tím více je pro ně prostituce přijatelná (-0,164).

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: Opět se objevil vztah tohoto chování a důležitostí rodiny. Čím důležitější v životě respondenta rodina je, tím hodnotí pohlavní styk pod právně povolenou hranicí nepřijatelněji (0,212). Zároveň hodnotí tento jev nepřijatelněji ti respondenti, kteří pochází z menších měst či obcí (0,163).

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce. Čím více je pro respondenty v životě důležitá, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,181). Zároveň platí, že starší ročníky studentů hodnotí toto jednání méně přijatelně, než mladší ročníky.

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22t.: *domácí násilí*: Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím méně považují domácí násilí za ospravedlnitelné (0,162).

22u.: *znásilnění*: V případě znásilnění se ukázala zajímavá korelace v souvislosti s důležitostí náboženství v životě respondentů. Čím je pro studenty náboženství důležitější, tím přijatelněji znásilnění hodnotí (-0,170). Je však třeba připomenout, že znásilnění je vlastně nejvíce odmítaný čin ze sledovaných skutečností.

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: Opět se objevila netypická korelace v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty důležité, tím přijatelněji hodnotí i národní a etnická nesnášenlivost (0,162).

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*, 22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s těmito výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

12.1.4 FHS 2005

V tomto roce dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 21, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 9,7 desetin %. Tento údaj je shodný jako v roce 2002. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, byla však v roce 2005 důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno celkem sedm vztahů z 24 možných, což představuje 29,2 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla poněkud netypicky důležitost politiky v životě dotazovaných (vztah se projevil u pěti výroků, tedy v 20,8 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít kní oprávnění*: Statisticky významná korelace se objevila v souvislosti s důležitostí politiky v životě respondenta. Čím je politika v životě odpovídajícího důležitější, tím spíše odmítá ospravedlnitelnost neoprávněné podpory (0,139).

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: I v souvislosti s šizením na daních se objevila souvislost s důležitostí politiky v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je politika důležitější, tím více respondent odmítá ospravedlnitelnost šizení na daních (0,140). Podobně je tomu s náboženstvím. Čím důležitější je, tím méně ospravedlnitelné je toto počínání.

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: V souvislosti s drogami se projevil vztah s důležitostí jednak přátel a známých, a jednak volného času. Čím jsou pro odpovídající důležitější přátelé a známí (-0,154) a volný čas (-0,130), tím přijatelněji měkké drogy hodnotí. Dále se ukazuje vztah s velikostí bydliště. Odmítavěji se s drogám staví respondenti z menších obcí a měst (0,163).

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s politikou a náboženstvím. Čím více je pro respondenty politika nebo náboženství důležité, tím méně je pro ně lhaní ospravedlnitelné (0,152 a 0,205).

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: V souvislosti s úplatkem se projevil vztah s důležitostí politiky. Čím je pro odpovídající důležitější, tím odmítavěji přijetí úplatku hodnotí (0,145).

22h.: *homosexualita*: V souvislosti s homosexualitou nebyla v roce 2005 na FHS zjištěna na hladině významnosti 99 % žádná korelace.

22i.: *potrat*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s důležitostí přátel a známých, a náboženství. Platí, že čím jsou pro odpovídající důležití přátelé a známí, tím je pro ně potrat přijatelnější (-0,174). Naopak čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat. (0,345).

22j.: *rozvod*: I v případě rozvodu byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím důležitější pro respondenty je, tím méně je pro ně přijatelný rozvod. (0,280). Zároveň platí, že rozvod je více nepřijatelný pro respondenty z malých měst a obcí.

22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*: I v souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostí náboženství (0,176). Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného.

22l.: *sebevražda*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace v souvislosti s důležitostí politiky pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, tím spíše hodnotí vyhazování odpadků jako neospravedlnitelné (0,134).

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s řízením auta pod vlivem alkoholu se ukázala korelace s důležitostí rodiny. Čím důležitější pro respondenty rodina je, tím méně je pro ně toto chování přijatelné (0,165).

22o.: *politicky motivovaná vražda*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22p.: *prostituce*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah s důležitostí rodiny. Čím víc je v životě respondenta rodina důležitá, tím méně přijatelná pro něj prostituce je (0,142). Další korelace se objevila v souvislosti s pohlavím respondenta. Muži považují prostituci za ospravedlnitelnější než ženy.

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V souvislosti s tímto jevem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí náboženství a s velikostí obce, kde respondent vyrůstal. Čím důležitější je náboženství pro respondenty, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,159). Zároveň se platí, že odpovídající z menších měst hodnotí mají tendenci hodnotit toto jednání striktněji (0,147).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22t.: *domácí násilí*: Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí práce. Čím více je pro respondenty práce důležitá, tím méně považují domácí násilí za ospravedlnitelné (0,162).

22u.: *znásilnění*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím důležitější je náboženství pro respondenty, tím méně přijatelné pro ně je vítězit nad jinými lidmi (0,157).

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto výrokem nebyla zjištěna žádná korelace.

12.1.5 FHS 2006

V posledním sledovaném roce v rámci FHS dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 30, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 13,9 desetin %. Tento údaj je shodný jako v roce 2004. Rozložení korelací se však velmi liší. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, byla také důležitost rodiny v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno dokonce 11 vztahů z 24 možných, což představuje 45,8 desetin %. Jde o vůbec nejvyšší výsledek vlivu této hodnotové orientace na míru tolerance či spíše netolerance sledovaných přestupků ze strany respondentů v rámci sledovaných let na FHS. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla důležitost náboženství v životě dotazovaných (vztah se projevil u devíti výroků, tedy v 37,9 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: V souvislosti s tímto jednáním se objevila souvislost s důležitostí rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost šizení na daních (0,172).

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V případě ospravedlnitelnosti tohoto jednání se objevila korelace v souvislosti s důležitostí práce rodiny. Čím více jsou pro respondenty tyto zmíněné preference důležitější, tím méně je pro ně ujetí s cizím autem ospravedlnitelné (0,136 a 0,184).

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, haši*: V souvislosti s měkkými drogami projevily vztah s důležitostí rodiny, přátel a náboženství v životě respondenta. Čím je pro odpovídající důležitější rodina (0,162) a náboženství (0,193), tím odmítavější je jejich přístup k drogám. Naopak čím jsou pro ně důležitější přátelé a známí (- 0,149), tím považují užívání drog za přijatelnější.

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny. Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,166).

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím považují úplatek za více nepřijatelný (0,144).

22h.: *homosexualita*: Také v souvislosti s homosexualitou zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně přijatelná homosexualita (0,174).

22i.: *potrat*: I u této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat (0,321).

22j.: *rozvod*: V případě rozvodu byla zjištěna korelace s důležitostí volného času a náboženství. Platí, že čím důležitější pro respondenty je volný čas, tím přijatelnější pro ně je rozvod (-0,136). Naopak čím je pro ně důležitější náboženství, tím je pro ně rozvod méně přijatelný (0,262).

22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*: I v souvislosti s euthanasií se ukázala korelace s náboženstvím. Čím více je pro respondenty důležité v životě náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného(0,196).

22l.: *sebevražda*: I v případě sebevraždy je statisticky významný vztah s náboženstvím a jeho důležitostí v životě respondenta. Čím více je pro respondenty důležité v životě náboženství, tím více sebevraždu odmítají (0,145).

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace s důležitostí volného času pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, tím hodnotí vyhazování odpadků striktněji jako méně ospravedlnitelné (0,147).

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostí práce a rodiny. Čím důležitější pro respondenty rodina nebo práce je, tím méně je pro ně přijatelné řízení auta pod vlivem alkoholu (0,176 a 0,182). Také respondenti z menších měst a obcí hodnotí toto chování jako méně přijatelné (0,144).

22o.: *politicky motivovaná vražda*: I v případě politicky motivované vraždy se objevila korelace s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím spíše politicky motivovanou vraždu odmítají. (0,163).

22p.: *prostituce*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah jednak s důležitostí rodiny, jednak s pohlavím. Čím víc je v životě respondenta rodina důležitá, tím méně přijatelná pro něj je prostituce (0,166). Zároveň i pro tento rok platí, že muži jsou při hodnocení prostituce mírnější, a hodnotí tento jev přijatelněji, než ženy.

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V této souvislosti byla zjištěna korelace s velikostí místa bydliště respondenta. Ti, kteří pochází z menších obcí či měst, hodnotí pohlavní styk pod právně povolenou hranicí striktněji, jako chování více nepřijatelné v porovnání s respondenty z větších měst (0,154).

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě rodina či náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,147 a 0,172).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: Objevil se vztah každodenního užívání alkoholu a důležitosti rodiny a volného času. I v tomto případě se ukazuje, že čím důležitější je v životě respondenta rodina, tím hodnotí tohoto chování nepřijatelněji (0,141). Zároveň hodnotí tento jev přijatelněji ti respondenti, pro které je v životě důležitý volný čas (0,163).

22t.: *domácí násilí*: Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím méně považují domácí násilí za ospravedlnitelné (0,164).

22u.: *znásilněn*: V případě znásilnění se ukázala zajímavá korelace v souvislosti s důležitostí politiky v životě respondentů. Čím je pro studenty politika důležitější, tím přijatelněji prostituci hodnotí (-0,150).

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto výrokem byla zjištěna korelace s důležitostí rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě rodina či náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je vítězení nad druhými (0,131 a 0,199). Další vztah

byl zjištěn v souvislosti s věkem respondenta. Mladší ročníky respondentů (starší studenti) hodnotí toto jednání striktněji.

22x.: vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

12.2 Výzkum vysokoškoláků

I v případě souboru dat studentů jednotlivých fakult ze čtyř českých měst z let 2003 a 2005 představují otázky týkající se norem celkem 24 jevů. Pomocí Spearmanova koeficientu byly testovány vzájemné vztahy mezi proměnnými otázky č.1 (zjišťující důležitost práce, rodiny, přátel a známých, volného času, politiky a náboženství) a proměnnými otázkami týkajícími se věku respondentů a velikosti obcí či měst, v jakých respondenti vyrůstali. Na základě chí - kvadrát testu byly určovány stejně jako v případě FHS korelace v rámci otázek zjišťujících respondentovo pohlaví, vybavenost respondentovy domácnosti knihovnou a počítačem připojeným na internet, a otázky týkající se úplnosti rodiny respondenta. Kromě toho byla testována závislost sledovaných jevů, činů a skutečností na typu fakulty a městě, ve kterém respondent studuje.

12.2.1 Strojní fakulty 2003

V roce 2003 dosáhl na strojních fakultách dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 15, což z celkového počtu všech možných vztahů $(216)^{56}$ představuje 6,9 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je důležitost rodiny v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno dokonce 7 vztahů z 24 možných, což představuje 29,2 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla důležitost náboženství v životě dotazovaných (vztah se projevil u pěti výroků, tedy v 20,8 desetin %).

22a: požadovat státní podporu a nemít kní oprávnění: V souvislosti s tímto jednáním se objevila souvislost s důležitostí rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více neoprávněnou podporu odmítá (0,131).

22b.: šidit na daních, když je příležitost: I v souvislosti s šizením na daních se objevila souvislost s důležitostí rodiny v životě respondenta. Čím je rodina důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost tohoto jednání (0,149).

⁵⁶ Ačkoli u souborů vysokoškoláků jednotlivých přichází v úvahu i testování korelací v souvislosti s městem, kde respondent daný obor studuje, a celkový počet korelací je tedy ve skutečnosti vyšší, z tohoto přehledu jsem právě tyto možné korelace nezapočítala, a to kvůli možnému srovnání s FHS. V žádném souboru totiž nebyla zjištěna korelace na 99 % hladině významnosti. V tabulkách přílohy je však několik korelací na hladině významnosti 95 % zaznamenáno.

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím považují lhaní za více nepřijatelné (0,132).

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny. Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,145).

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: V souvislosti s tímto jednáním nebyla v rámci strojních fakult v roce 2003 zjištěna žádná korelace.

22h.: *homosexualita*: Ukázal se vztah mezi ospravedlnitelností homosexuality a velikosti bydliště. Respondenti, kteří jsou z menších měst či obcí, jej hodnotí striktněji, jako více nepřijatelný.

22i.: *potrat*, 22j.: *rozvod*, 22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*, 22l.: *sebevražda*: U všech těchto skutečností byla již tradičně nalezena korelace v souvislosti s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně ospravedlnitelný potrat (0,149), rozvod (0,127), euthanasie (0,180) a sebevražda (0,144).

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace s důležitostí rodiny pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, tím hodnotí toto chování striktněji (0,130).

22o.: *politicky motivovaná vražda*, 22p.: *prostituce*, 22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V souvislosti s těmito výroky nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce a rodiny. Čím více je pro respondenty v životě práce či rodina důležitá, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,171 a 0,138).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: Objevil se vztah každodenního užívání alkoholu a důležitosti rodiny. Ukazuje se, že čím důležitější je v životě respondenta rodina, tím hodnotí tohoto chování nepřijatelněji (0,136).

22t.: *domácí násilí*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22u.: *znásilnění*: V případě znásilnění se ukázala korelace v souvislosti s důležitostí rodiny v životě respondentů. Čím je pro studenty rodina důležitější, tím nepřijatelněji prostituci hodnotí (-,149).

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

Otázka 22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

Otázka 22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto výrokiem nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

12.2.2 Strojní fakulty 2005

V roce 2005 dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 17, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 7,9 desetin %. V obou letech je tedy tento údaj nižší, než u FHS. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je také důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno 7 vztahů z 24 možných, což představuje 29,2 desetin %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla důležitost politiky v životě dotazovaných (vztah se projevil u tří výroků, tedy v 12,5 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: V souvislosti s šizením na daních se objevil vztah s důležitostmi politiky v životě respondenta. Čím je důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost tohoto jednání (0,173).

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22e.: *lhat ve vlastním zájmu*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím považují lhaní za více nepřijatelné (0,179).

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*, 22h.: *homosexualita* : V souvislosti s těmito výroky nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22i.: *potrat*, 22j.: *rozvod*, 22k.: *euthanasie (ukončení života nevyléčitelně nemocného)*, 22l.: *sebevražda*: U všech těchto skutečností byla opět nalezena korelace v souvislosti s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně ospravedlnitelný potrat (0,240), rozvod (0,284), euthanasie (0,228) a sebevražda (0,184).

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě* : V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22o.: *politicky motivovaná vražda*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležité, tím méně přijatelné pro ně prostituce je (0,153).

22p.: *prostituce*: I v souvislosti s tímto výrokem se ukázal významný vztah s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležité, tím méně přijatelné pro ně je politicky motivovaná vražda (0,160).

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: Objevil se vztah každodenního užívání alkoholu a důležitosti práce a politiky. Ukazuje se, že čím je v životě respondenta rodina nebo politika důležitější, tím hodnotí tohoto chování nepřijatelněji (0,158 a 0,183).

22t.: *domácí násilí*: také v souvislosti s tímto chováním byla zjištěna korelace v souvislosti s důležitostí politiky v životě respondentů. Čím je pro studenty politika důležitější, tím nepřijatelněji domácí násilí hodnotí (0,164).

22u.: *znásilnění*, 22v.: *národní a etnická nesnášenlivost* : V souvislosti s těmito výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto výrokem nebyla zjištěna žádná korelace.

12.2.3 Pedagogické fakulty 2003

V roce 2003 na pedagogických fakultách dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 20, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 9,3 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je také důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno dokonce 12 vztahů z 24 možných, což představuje 50 %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla důležitost rodiny v životě dotazovaných (vztah se projevil u tří výroků, tedy v 12,5 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: V souvislosti s tímto jednáním se objevila jednak souvislost s důležitostí náboženství v životě respondenta, a dále souvislost s velikostí obce kde respondent vyrůstal. Čím je náboženství v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost šizení na daních (0,134). Zároveň se ukazuje, že respondenti z menších měst a obcí hodnotí toto jednání jako méně ospravedlnitelné (0,163).

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: V souvislosti s měkkými drogami projevil vztah jednak s důležitostí náboženství v životě respondenta, a dále s pohlavím. Čím je pro odpovídající náboženství, tím odmítavější je jejich přístup k drogám (0,148). Ženy jsou opět tradičně striktnější k tomuto návyku, a volí častěji než muži nižší stupně škály.

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím považují lhaní za více nepřijatelné (0, 274). Zároveň se projevila souvislost s velikostí obce, ve které respondent žil v době dospívání. Opět platí, že respondenti z malých měst a obcí hodnotí toto jednání nepřijatelněji.

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina nebo náboženství, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,156 a 0,198) .

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím považují úplatek za více nepřijatelný (0,162).

22h.: *homosexualita*: Také v souvislosti s homosexualitou zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně přijatelná homosexualita (0,286).

22i.: *potrat*: I u této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat. (Spearmanův koeficient dosáhl hodnoty dokonce 0,422.) Zároveň platí, že respondenti z malých měst a obcí hodnotí potrat nepřijatelněji (0,190).

22j.: *rozvod*, 22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*, 22l.: *sebevražda*: V případě těchto tří výroků se již nepřekvapivě objevuje vztah s důležitostí náboženství. Platí, že čím důležitější pro respondenty je, tím nepřijatelnější pro ně je rozvod (0,326), euthanasie (0,363) i sebevražda (0,172).

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s touto otázkou se objevila souvislost s věkem respondenta. Čím starší student, tím považoval toto chování za přijatelnější (0,168).

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22o.: *politicky motivovaná vražda*: V případě politicky motivované vraždy se objevila korelace s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty rodina důležitá, tím spíše politicky motivovanou vraždu odmítají. (0,153).

22p.: *prostituce*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah s náboženstvím. Čím víc je v životě respondenta důležité, tím méně přijatelná pro něj je prostituce (0,196).

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V této souvislosti byla zjištěna korelace s důležitostí rodiny. Čím je pro respondenty rodina důležitější, tím spíše toto chování odmítají (0,148).

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22t.: *domácí násilí*, 22u.: *znásilnění*: V souvislosti s těmito dvěma výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

22v.: *národní a etnická nesnášlivost*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto výrokem byla zjištěna korelace s náboženstvím. Čím důležitější je pro respondenty v životě náboženství, tím méně přijatelné pro ně je vítězení nad druhými (0,190).

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

12.2.4 Pedagogické fakulty 2005

V roce 2005 dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 18, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 9,3 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je opět důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno 9 vztahů z 24 možných, což představuje 37,5 %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla i v tomto roce důležitost rodiny v životě dotazovaných (vztah se projevil u tří výroků, tedy v 12,5 desetin %).

22a.: požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění: U této otázky se v rámci sledovaných proměnných neobjevil žádný statisticky významný vztah.

22b.: šdit na daních, když je příležitost, 22c.: nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet: Ani v souvislosti s těmito jevy nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22d.: užívat drogy, např. marihuanu, hašiš: Statisticky významná korelace se objevila v souvislosti s důležitostí rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítavější je jeho postoj k drogám. Zároveň se projevil vztah přístupu k měkkým drogám a velikosti bydliště respondenta. Ti, kteří vyrůstali v menších městech a obcích, hodnotí tento jev odmítavěji.

22e.: lhát ve vlastním zájmu: V souvislosti s tímto jevem byla zjištěna korelace s náboženstvím. Čím více je pro respondenty v životě náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je lhaní ve vlastním zájmu (0,152).

22f.: Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti s důležitostí rodiny. Čím více je pro respondenty v životě rodina důležitá, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,139).

22g.: Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností: U této otázky byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně úplatek přijatelný. (0,156).

22h.: homosexualita : I v souvislosti s homosexualitou se objevil vztah s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelná homosexualita. (0,216).

22i.: potrat: V případě ukončení těhotenství se jednak opět ukazuje statisticky významný vztah s důležitostí náboženství v životě respondenta, dále pak v souvislosti s pohlavím a opět velikostí obce. Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně potrat přijatelný (0,417). Dále se ukazuje, že kupodivu muži považují potrat za méně přijatelný, než ženy. Zároveň platí, že respondenti malých měst a obcí přistupují k potratu přísněji, a považují ho více za neospravedlnitelný než respondenti z velkých měst.

22j.: rozvod, 22k.: euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného, 22l.: sebevražda: I v roce 2005 se na ekonomických fakultách objevuje vztah s důležitostí náboženství. Platí, že čím důležitější pro respondenty je, tím nepřijatelnější pro ně je rozvod (0,303), euthanasie (0,336) i sebevražda (0,170).

22m.: vyhazování odpadků na veřejném místě, 22n.: řízení auta pod vlivem alkoholu: V souvislosti s těmito jevy nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22o.: politicky motivovaná vražda: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22p.: *prostituce*: V případě prostituce se objevila korelace s důležitostí rodiny, přátel a známých, a náboženství. Čím důležitější je v životě respondenta rodina, ale i přátelé a známí, popřípadě náboženství, tím méně přijatelná pro něj je prostituce (0,191, 0,144 a 0,152).

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí* : V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce. Čím více je pro respondenty v životě důležitá, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,172).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*, 22t.: *domácí násilí*, 22u.: *znásilnění*: V souvislosti s tímto výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto jevem se objevil vztah s věkem respondenta. Mladší studenti považují národní a etnickou nesnášenlivost za ospravedlnitelnější.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležité, tím méně přijatelné pro ně toto chování je (0,180).

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

12.2.5 Ekonomické fakulty 2003

V roce 2003 na ekonomických fakultách dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 12, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje jen 5,5 desetin %. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je i zde důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno pět vztahů z 24 možných, což představuje 20,8 %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byla velikost obce, ze které respondent pochází. (vztah se projevil u tří výroků, tedy v 12,5 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: 22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: 22e.: *lhát ve vlastním zájmu*, 22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*, 22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: V souvislosti s těmito výroky nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22h.: *homosexualita*: V souvislosti s homosexualitou byla zjištěna korelace s náboženstvím a velikostí obce. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně přijatelná homosexualita (0,278). Také ti, kteří pochází z menších měst či obcí, hodnotí homosexualitu nepřijatelněji (0,162).

22i.: *potrat* : U této otázky byla zjištěna korelace s důležitostí politiky a náboženství. Platí, že čím více je pro respondenty důležitá politika, tím spíše považují potrat za ospravedlnitelný (-0,154). Naopak pro ty, kteří považují v životě důležité náboženství, je ukončení těhotenství nepřijatelnější (0,421). Další vztah se projevil opět v souvislosti s velikostí bydliště. Respondenti z menších měst či obcí hodnotí potrat nepřijatelněji (0,169).

22j.: *rozvod*: I v souvislosti s rozvodem byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím a velikostí obce. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně je pro ně rozvod přijatelný (0,327). Také ti, kteří pochází z menších měst či obcí, hodnotí rozvod nepřijatelněji (0,166).

22k.: *euthanasie (ukončení života nevyléčitelně nemocného)*: V případě ospravedlnitelnosti euthanasie se objevil vztah s důležitostí volného času a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležité náboženství, tím méně je pro ně euthanasie ospravedlnitelná (0,304) . Naopak čím více je pro respondenty v životě důležitý volný čas, tím spíše považují euthanasii za přijatelnou (-0,171).

22l.: *sebevražda*: V případě sebevraždy se objevil vztah s důležitostí náboženství. Platí, že čím důležitější pro respondenty je, tím nepřijatelnější pro ně je sebevražda (0,183).

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*, 22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s těmito dvěma výroky nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22o.: *politicky motivovaná vražda*: V souvislosti s těmito dvěma výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

22p.: *prostituce*: V této souvislosti se objevil vztah s věkem respondenta. Kupodivu se ukazuje, že starší ročníky studentů vnímají prostituci jako ospravedlnitelnější, než mladší respondenti.

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*, 22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

V této souvislosti byla zjištěna korelace s důležitostí rodiny. Čím je pro respondenty rodina důležitější, tím spíše toto chování odmítají (0,148).

22t.: *domácí násilí*, 22u.: *znásilnění*: V souvislosti s těmito dvěma výroky nebyla zjištěna žádná korelace.

22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V této souvislosti byla zjištěna korelace s důležitostí práce. Čím je pro respondenty práce důležitější, tím méně je pro ně přijatelná snaha vynucovat respekt k Rómské menšině (0,200).

12.2.6 Ekonomické fakulty 2005

V roce 2005 dosáhl celkový počet statisticky významných korelací čísla 23, což z celkového počtu všech možných vztahů (216) představuje 10,6 desetin %. Je to dvakrát více než v roce 2003. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je opět důležitost náboženství v životě dotazovaných. V souvislosti s touto hodnotovou preferencí bylo zjištěno 9 vztahů z 24 možných, což představuje 37,5 %. Další nejdůležitější skutečností v tomto ohledu byl věk respondenta. (vztah se projevil dokonce u pěti výroků, tedy v 20,8 desetin %).

22a.: *požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění*: V souvislosti s tímto chováním byla zjištěna korelace s náboženstvím. V tomto případě však platí, že čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím více také považují neoprávněnou podporu za ospravedlnitelnější (- 0,131).

22b.: *šidit na daních, když je příležitost*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22c.: *nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22d.: *užívat drogy, např. marihuanu, hašiš*: V souvislosti s drogami byla zjištěna korelace s velikostí bydliště respondenta. Studenti z větších měst nahlízejí na drogy mírněji, považují je za více ospravedlnitelné.

22e.: *lhát ve vlastním zájmu*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s náboženstvím. Čím více je pro respondenty náboženství důležité, tím méně považují lhaní za přijatelné (0,144).

22f.: *Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr*: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě rodina a náboženství důležité, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,141 a 0,192).

22g.: *Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností*: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s politikou. Čím více je pro respondenty důležitá, tím považují úplatek za méně přijatelný (0,145).

22h.: *homosexualita*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22i.: *potrat*, 22j.: *rozvod*: U obou těchto otázek byla zjištěna shodně orientovaná závislost jednak s důležitostí volného času a náboženství, a dále věku respondenta. Čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat i rozvod (0,301 a 0,237). Naopak pokud je pro ně důležitý volný čas, mají tendenci považovat potrat i rozvod za přijatelnější chování (-0,142 a -0,137). Zároveň platí, že mladší respondenti kupodivu hodnotí potrat i rozvod jako méně ospravedlnitelné než starší studenti.

22k.: *euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného)*, 22l.: *sebevražda*: V souvislosti s euthanasií a sebevraždou se ukázala korelace s náboženstvím. Čím více je pro respondenty důležité v životě náboženství, tím spíše odmítají ukončit život nemocného i sebevraždu (0,249 a 0,152). Zároveň byla u sebevraždy zjištěna korelace s věkem respondenta. Opět se u studentů z ekonomických fakult v roce 2005 ukazuje, že mladší respondenti hodnotí sebevraždu jako méně ospravedlnitelnou než starší studenti.

22m.: *vyhazování odpadků na veřejném místě*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22n.: *řízení auta pod vlivem alkoholu*: V souvislosti s tímto jednáním se ukázala korelace s důležitostmi rodiny. Čím důležitější pro respondenty rodina je, tím méně je pro ně přijatelné řízení auta pod vlivem alkoholu (0,167).

22o.: *politicky motivovaná vražda*: V souvislosti s tímto chováním nebyla zjištěna žádná korelace.

22p.: *prostituce*: V souvislosti s tímto výrokem se objevil vztah jednak s náboženstvím, pohlavím a konečně s věkem respondenta. Čím více je v životě respondenta náboženství důležité, tím méně přijatelná pro něj prostituce je (0,195). Zároveň opět platí, že muži jsou při hodnocení prostituce mírnější, a hodnotí tento jev přijatelněji, než ženy.

22q.: *pohlavní styk pod právně povolenou hranicí*: V souvislosti s tímto chováním nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22r.: *vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě*: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí volného času. Čím více je pro respondenty v životě důležité, tím více je pro ně přijatelné vyhnout se placení jízdného (-0,165).

22s.: *každodenní užívání alkoholu*: Objevil se vztah každodenního užívání alkoholu a pohlaví. Ukazuje se, že ženy jsou při hodnocení tohoto zvyku striktnější, a hodnotí jej nepřijatelněji, než muži.

22t.: *domácí násilí*: V souvislosti s tímto jevem nebyla zjištěna žádná korelace.

22u.: *znásilnění*, 22v.: *národní a etnická nesnášenlivost*: V souvislosti s těmito jevy nebyla na hladině významnosti 99 % zjištěna žádná korelace.

22w.: *vítězit nad jinými lidmi za každou cenu*: V souvislosti s tímto výrokem byla zjištěna korelace s důležitostí náboženství. Čím více je pro respondenty v životě náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je vítězení nad druhými (0,258).

22x.: *vynucování respektu ke kulturním odlišnostem Romů*: V souvislosti s tímto jevem byl zjištěn vztah v souvislosti s věkem respondenta. Mladší ročníky respondentů (starší studenti) hodnotí toto jednání striktněji. Starší respondenti jsou k tomuto chování tolerantnější, považují snahu vynucovat respekt k Rómům za ospravedlnitelnější.

12.2.7 Analýza párových vztahů v rámci všech fakult souvisejících s typem fakulty a lokality vysoké školy (města)

V rámci zjišťování statisticky významných vztahů týkajících se sledovaných přestupků byl vzat v úvahu i typ fakulty, na které respondenti studují, a dále město, ve kterém studují. Samozřejmě tyto korelace bylo možné sledovat pouze v rámci souboru všech vysokoškoláků, tedy v rámci fakult strojních, pedagogických i ekonomických dohromady. Přehled zjištěných korelací je zachycen v tabulkách č. 53 a č. 54 v příloze.

V roce 2003 bylo zjištěno celkem 17 statisticky významných korelací (70,8 %, všechny na hladině významnosti 99 %) v souvislosti s typem fakulty. Stranou zůstal jen rozvod, vyhazování odpadků a řízení auta pod vlivem alkoholu. Jednotlivé korelace zde uváděny nebudou, neboť by se v podstatě jednalo o závěry, jaké vyplynuly z prvního třídění. Tyto korelace však můžeme brát jakožto potvrzení správnosti práce s daty a závěrů, které z ní vyplývají. Připomínám, že v rámci téměř všech sledovaných výroků se jednotlivé fakulty v hodnocení zřetelně odlišovali, a to především fakulta strojní od fakult pedagogických a ekonomických. Právě to vyjadřují zjištěné korelace. V roce 2005 byly zjištěny v souvislosti s typem fakulty již jen čtyři. To opět odpovídá zjištěním z prvního třídění dat, kdy hodnocení přestupků respondenty z různých fakult bylo navzájem bližší. Studenti ze strojních fakult hodnotili většinu jevů jako méně přijatelných, ve srovnání v roce 2003, naopak studenti z fakult pedagogických a ekonomických většinu jevů jako více přijatelných než v předešlém šetření. Tím se jejich postoje přiblížili a statisticky významných vztahů mezi danými přestupky a typem fakulty ubylo. Zůstává tedy zmínit pár korelací, které se objevily v souvislosti s městem, ve kterém studenti studují.

V roce 2003 byla zjištěn jediný statisticky významný vztah (na hladině významnosti 99 %) v souvislosti s *každodenním užíváním alkoholu*. Respondenti v Praze a Liberci se zdají být vůči tomuto chování tolerantnější, než respondenti v Brně, ale i Ostravě.

V roce 2005 byly zjištěny v souvislosti s městem čtyři korelace.⁵⁷ Z dostupných dat se ukazuje, že nejvíce tolerantní k měkkým drogám jsou studenti v Brně. V porovnání se studenty z Prahy a Ostravy mají tendenci hodnotit tento jev jako přijatelnější. Mají tendenci volit vyšší stupně škály od stupně pět až devět. Respondenti v Praze o Ostravě (v Ostravě dokonce více než v Praze) mají naopak v porovnání s Brnem tendenci volit nízké stupně škály, jedna a dva, a méně stupně devět a deset.

Další korelace se objevila v souvislosti s homosexualitou. V Praze jsou studenti k této sexuální orientaci tolerantnější než studenti v Brně, a zejména než v Ostravě. Stejná charakteristika platí pro vztah, který souvisí s tolerancí prostituce. Praha je tolerantnější než Brno, které je však v tomto ohledu stále ještě více tolerantní než Ostrava. Statisticky významný vztah se projevil i v souvislosti s rozvodem. Praha je i v tomto směru tolerantnější než Ostrava a zejména Brno. Zde respondenti významně méně často volili stupně 9 a 10.

12.3 Evropský výzkum hodnot – dospělá populace ČR

U souboru dat dospělé populace v roce 1991 představují otázky týkající se norem celkem 24 jevů, v roce 1999 pak jevů 22. Na zjištění statisticky významných vztahů byl použit jednak Spearmanův koeficient, jednak chí- kvadrát test. Korelace byly zjišťovány na základě obou testů i mezi proměnnými otázky č. 1 (zjišťující důležitost práce, rodiny, přátel a známých, volného času, politiky a náboženství), což umožňoval větší vzorek respondentů. Další proměnné představovala otázka týkající se pohlaví (pouze na základě chí-kvadrát testu) a otázka týkající se věku. Odpovědi respondentů zjišťujících vybavenost domácnosti knihovnou a počítačem připojeným na internet, stejně jako údaje o úplnosti rodiny respondenta a velikosti obce, ze které pochází, jsem neměla k dispozici. U vysokoškoláků se však ukázalo, že kromě velikosti bydliště nebyly tyto údaje pro hodnocení vybraných „norem“ podstatné.

Jak již bylo zmíněno, v příloze jsou k dispozici přehledné tabulky, které znázorňují četnost a intenzitu obou typů korelací. Následující text přináší interpretaci korelací zjištěných pomocí Spearmanova koeficientu (na hladině významnosti 99% = 0,01), který přesáhl hodnoty 0,1, resp. - 0,1. V případě souborů dat celkové populace v obou letech (tedy v roce 1991 i 1999) se totiž objevilo velké množství korelací, nicméně hodnota Spearmanova koeficientu nebyla často příliš vysoká. Situace tedy byla opačná, než v případě vysokoškoláků, kdy zjištěné vztahy byly doplněny i vysokou hodnotou koeficientu. Tento stav je dán zřejmě tím, že celková populace je typická velmi striktním přístupem ke všem sledovaným jevům, jejich hodnocení je homogennější než v případě vysokoškoláků. V takové situaci se úměrné vztahy mezi dvěma proměnnými nemohou projevit v takové míře.

⁵⁷ Připomínám, že v roce 2005 nebyly do analýz zahrnuty údaje za město Liberec.

Před interpretací jednotlivých korelací je třeba zmínit jednu důležitou věc. V obou letech bylo u všech sledovaných jevů zjištěn statisticky významný vztah s věkem respondenta. Bezezbytku platí, že starší ročníky (z dospělé populace) považují jednotlivé skutky a chování za nepřijatelnější, než mladší respondenti. Hodnoty Spearmanova koeficientu jsou uvedeny v tabulkách přílohy, dosahují vysokých hodnot zejména s porovnáním s koeficienty zjištěnými v souvislosti s hodnotovými preferencemi otázky 1.

Co se týče souhrnného srovnání zjištěných korelací, jsou brány v úvahu pouze ty, které platí na hladině významnosti 95 % a hodnota Spearmanova koeficientu přesáhla číslo 0,1, resp. - 0,1.

12.3.1 EVS 1991

Celkový počet statisticky významných korelací v rámci souboru dospělé populace v roce 1991 dosáhl čísla 56, což z celkového počtu všech možných vztahů (192) představuje 29,2 desetin %. Jde tedy o mnohonásobně víc statisticky významných vztahů, než je tomu u vysokoškoláků. Nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je především věk respondenta. Tento vliv se projevil u všech sledovaných výroků. Další nejdůležitější skutečností byla pak důležitost náboženství v životě respondenta. (vztah se projevil dokonce u jedenácti výroků, tedy v 45,8 desetin %).

Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění: V souvislosti s tímto jednáním je významná souvislost s důležitostí práce v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je práce v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá neoprávněnou podporu (0,131).

Šdit na daních, když je příležitost: V souvislosti s tímto chováním byla zjištěna korelace s pohlavím respondenta. Ukazuje se, že ženy odmítají takovéto jednání více než muži.

Nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet: V souvislosti s tímto jednáním je souvislost s důležitostí náboženství v životě respondenta. Čím je v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost tohoto činu (0,123). Další vztah je opět s pohlavím. Ženy jsou opět při hodnocení tohoto jevu striktnější.

Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš: V souvislosti s drogami se ukazuje vztah s důležitostí práce v životě respondenta. Čím je práce v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá tuto závislost (0,127).

Lhát ve vlastním zájmu: V souvislosti s tímto jednáním se objevila korelace s důležitostí práce a náboženství v životě respondenta. Čím je práce nebo náboženství v životě odpovídajícího důležitější, tím více lhaní ve vlastním zájmu odmítá závislost (0,108 a 0,154). Další vztah je opět patrný v souvislosti s pohlavím. Ženy vnímají lhaní jako méně ospravedlnitelné, než muži.

Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina nebo náboženství, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,111 a 0,209). Opět zároveň platí, že ženy hodnotí toto chování jako méně přijatelné.

Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s prací a pohlavím. Čím více je pro respondenty důležitá, tím považují úplatek za více nepřijatelný (0,123). Zároveň platí, že ženy hodnotí úplatek jako méně ospravedlnitelný než muži.

Homosexualita: U této otázky byla zjištěna pouze korelace s pohlavím. Ze všech jevů, ve kterých se ukazuje vztah s pohlavím, je tento týkající se odlišné sexuální orientace jediný, kdy ženy zastávají tolerantnější stanovisko.

Potrat, Rozvod, Euthanasie (ukončení života nevyléčitelně nemocného), Sebevražda: U těchto čtyřech skutečností byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat (0,268), rozvod (0,227), euthanasie (0,182) i sebevražda (0,114).

Vyhazování odpadků na veřejném místě, Řízení auta pod vlivem alkoholu: V souvislosti s těmito dvěma otázkami otázkou se objevila korelace s důležitostí práce pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, tím hodnotí vyhazování odpadků i řízení auta pod vlivem alkoholu striktněji (0,111 a 0,105).

Politicky motivovaná vražda: V souvislosti s tímto chováním nebyla (kromě věku) zjištěna žádná korelace, která by odpovídala určené podmínce hodnoty koeficientu vyššího než $\pm 0,1$.

Prostituce

V případě prostituce se objevila korelace s pohlavím. Muži ji hodnotí jako více ospravedlnitelnou než ženy.

Pohlavní styk pod právně povolenou hranicí: V souvislosti s tímto chováním nebyla (kromě věku) zjištěna žádná korelace, která by odpovídala určené podmínce hodnoty koeficientu vyššího než $\pm 0,1$.

Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě práce či náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,123 a 0,102).

Zabití v sebeobraně: V tomto případě se opět objevila korelace s pohlavím. Muži ji hodnotí jako více ospravedlnitelnou než ženy.

Nákup kradeného zboží, Nechat si nalezené peníze: U těchto dvou jevů se objevila statisticky významné korelace jednak v souvislosti s důležitostí práce a náboženství, jednak s pohlavím. Čím více je pro respondenty v životě důležitá práce či náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je

kradené zboží (0,129 a 0,104) i nevrácení nalezených peněz (0,143 a 0,169). Ženy zároveň považují oba výroky za nepřijatelnější, než muži.

Bojovat s policií: Korelace se projevila v souvislosti s důležitostí práce a náboženství. Čím více je pro respondenty práce nebo náboženství důležité, tím méně považují toto jednání za ospravedlnitelné (0,101 a 0,118).

Neoznámít škodu způsobenou omylem na zaparkovaném vozidle, Vyhržovat pracovníkům odmítajícím stávkovat: V souvislosti s tímto chováním nebyla (kromě věku) zjištěna žádná korelace, která by odpovídala určené podmínce hodnoty koeficientu vyššího než $\pm 0,1$.

12.3.2 EVS 1999

V roce 1999 celkový počet statisticky významných korelací v rámci souboru dospělé populace v roce 1991 dosáhl čísla 60, což z celkového počtu všech možných vztahů (176) představuje 34,1 desetin %. Opět nejvíce diferencující skutečností ve vztahu k míře přijatelnosti či nepřijatelnosti daných přestupků ze strany respondentů, je věk respondenta. I v tomto roce se jeho vliv projevil u všech sledovaných výroků. Další nejdůležitější skutečností byla opět důležitost náboženství v životě respondenta (vztah se projevil u jedenácti výroků, tedy v 50 desetin %).

Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění: V souvislosti s tímto chováním byla (kromě věku) zjištěna korelace s pohlavím respondenta. Ukazuje se, že ženy odmítají takovéto jednání více než muži.

Šdit na daních, když je příležitost: V souvislosti s tímto jednáním je významná souvislost s důležitostí práce a rodiny v životě respondenta. Ukazuje se, že čím je práce či rodina v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost šizení na daních (0,110 a 0,116).

Nasednout do auta, které patří někomu jinému a z legrace s ním odjet: V souvislosti s tímto jednáním je souvislost s důležitostí náboženství v životě respondenta. Čím je v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá ospravedlnitelnost tohoto činu (0,123). Další vztah je opět s pohlavím. Ženy jsou opět při hodnocení tohoto jevu striktnější.

Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš: V souvislosti s drogami se ukazuje vztah s důležitostí práce a přátel v životě respondenta. Čím je práce v životě odpovídajícího důležitější, tím více odmítá tuto závislost (0,111). Naopak čím jsou pro něho významní přátelé a známí, tím spíše považuje drogy za ospravedlnitelnější (-0,134).

Lhát ve vlastním zájmu: V souvislosti s tímto jednáním se objevila korelace s důležitostí práce a náboženství v životě respondenta. Čím je práce nebo náboženství v životě odpovídajícího důležitější, tím více lhaní ve vlastním zájmu odmítá (0,116 a 0,164).

Jako ženatý/vdaná mít milostný poměr: V případě ospravedlnitelnosti milostného poměru se objevila korelace v souvislosti rodiny a náboženství. Čím více je pro respondenty v životě důležitá rodina nebo náboženství, tím méně je pro ně ospravedlnitelný milostný poměr (0,127 a 0,248).

Přijmout od někoho úplatek za výkon svých povinností: U této otázky byla zjištěna korelace v souvislosti s důležitostí náboženství v životě respondenta. Čím více je pro respondenty důležité, tím považují úplatek za méně přijatelný (0,110).

Homosexualita: U této otázky byla opět zjištěna korelace v souvislosti s důležitostí náboženství v životě respondenta. Čím více je pro respondenty důležité, tím považují homosexualitu za méně přijatelnou (0,118).

Potrat, Rozvod, Euthanasie (ukončení života nevléčitelně nemocného): U těchto třech skutečností byla zjištěna korelace s náboženstvím. Platí, že čím více je pro respondenty důležité náboženství, tím méně je pro ně přijatelný potrat (0,250), rozvod (0,178), i euthanasie (0,238).

Sebevražda: V tomto případě se objevila korelace s důležitostí práce. Čím více je pro respondenta důležitá, tím méně považuje sebevraždu za ospravedlnitelnou. (0,120).

Vyhazování odpadků na veřejném místě: U tohoto chování se objevila korelace s pohlavím. Muži hodnotí vyhazování odpadků mírněji než ženy, jako více ospravedlnitelné (0,104).

Řízení auta pod vlivem alkoholu: V souvislosti s touto otázkou se objevila korelace s důležitostí rodiny pro respondenta. Čím důležitější pro respondenty je, tím hodnotí řízení auta pod vlivem alkoholu striktněji (0,110).

Politicky motivovaná vražda: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce a rodiny. Čím více je pro respondenty v životě práce či rodina důležitá, tím méně přijatelné pro ně politická vražda je (0,101 a 0,120).

Prostituce: V případě prostituce se objevila korelace s náboženstvím a pohlavím. Čím více je pro respondenty v životě náboženství důležité, tím méně přijatelné pro ně je prostituce (0,144). Muži ji zároveň hodnotí jako více ospravedlnitelnou než ženy.

Pohlavní styk pod právně povolenou hranicí: V souvislosti s tímto chováním nebyla (kromě věku) zjištěna žádná korelace, která by odpovídala určené podmínce hodnoty koeficientu vyššího než $\pm 0,1$.

Vyhnout se placení jízdného ve veřejné dopravě: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí práce a pohlavím. Čím důležitější pro respondenty práce je, tím méně přijatelné pro ně je vyhnout se placení jízdného (0,137). Zároveň platí, že muži hodnotí toto chování jako více ospravedlnitelné než ženy.

Platit za služby v hotovosti a bez dokladu a vyhýbat se tak placení daní: U této otázky se objevila korelace s pohlavím. Ženy opět považují takovéto jednání za méně ospravedlnitelné než muži.

Provozovat příležitostný sex: Statisticky významná korelace se ukázala v souvislosti s důležitostí rodiny a náboženství. Čím důležitější pro respondenty rodina či náboženství je, tím méně přijatelný pro ně je příležitostný sex (0,134 a 0,200). Zároveň platí, že muži hodnotí toto chování jako více ospravedlnitelné než ženy.

Kouřit ve veřejných budovách: I u tohoto chování se objevil vztah v souvislosti s důležitostí náboženství. Čím důležitější pro respondenty náboženství je, spíše považují kouření na veřejnosti za méně ospravedlnitelné.

Překračovat rychlost v obydlených zónách: V souvislosti s tímto chováním nebyla (kromě věku) zjištěna žádná korelace, která by odpovídala určené podmínce hodnoty koeficientu vyššího než $\pm 0,1$.

13 Pokus o souhrnnou interpretaci výsledků v rámci korelační analýzy

Je zřejmé, že souhrnné zhodnocení vysledovaných vztahů mezi určenými proměnnými v rámci třinácti vybraných (a v této souvislosti ne zcela kompatibilních) souborů dat není jednoduché. Přesto se dají určité základní a hrubé tendence vypořádat. V tuto chvíli nám půjde o dvě základní věci:

- pokusit se porovnat váhu vlivu hodnotových orientací (důležitosti práce, rodiny, přátel a známých, volného času, politiky a náboženství), a zbývajících socio-demografických charakteristik respondentů na jejich postoj k jednotlivým skutkům či způsobům chování, a to jednak mezi jednotlivými soubory, a jednak v rámci jednotlivých souborů.
- shrnout některé obecné poznatky o tom, u jakých konkrétních nabízených přestupků („norem“) existuje tendence souvislosti s některou ze sledovaných charakteristik – až už jde o hodnotové preference či socio-demografické údaje vážící se k respondentům. A dále, v jakém smyslu tyto charakteristiky (důležitost rodiny, práce, volného času, věku, atd.) na přístup k přestupkům působí.

13.1 Srovnání vlivu hodnotových orientací a socio-demografických charakteristik respondentů na jejich postoj k přestupkům u jednotlivých souborů

Ve třech rozsáhlých tabulkách č. 59 až 61 (uvedených proto v příloze) je zachycena četnost veškerých korelací, které se v rámci sledovaných proměnných u všech souborů ve všech sledovaných letech vyskytly. Proto je číselný údaj zjištěných absolutních korelací, ale především údaj o možných korelacích, tak vysoký. Zcela dole je pak uveden údaj o procentuelním podílu vlivu dané charakteristiky na tolerantnost či naopak přisnost při hodnocení nabízených přestupků. Právě ten je pro další náznak závěrů důležitý.

Tabulka č. 19: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany respondentů u jednotlivých souborů ve všech sledovaných letech v procentech. V závorce je uvedeno pořadí.

Důležitost:	FHS	Strojní	Pedag	Ekonom	EVS
Rodina	29,2 (1)	8,3 (2)	12,5 (2)	4,2 (3)	13,9 (5)
Náboženství	27,5 (2)	20,8 (1)	43,8 (1)	18,8 (1)	50,0 (2)
Práce	10,0 (3)	4,2 (3)	2,1 (5)	2,1 (4)	33,3 (3)
Volný čas	10,0 (3)	0,0 (-)	0,0 (-)	8,3 (2)	0,0 (-)
Velikost obce	7,5 (4)	2,1 (4)	10,4 (3)	8,3 (2)	---
Pohlaví	5,8 (5)	2,1 (4)	4,2 (4)	4,2 (3)	27,7 (4)
Politika	5,8 (5)	2,1 (4)	0,0 (-)	4,2 (3)	0,0 (-)
Věk	3,3 (6)	0,0 (-)	4,2 (4)	8,3 (2)	100 (1)
Přátelé a známí	2,5 (7)	0,0 (-)	2,1 (5)	0,0 (-)	2,7 (6)

Tabulka č. 19 zachycuje tento zmiňovaný údaj podílu vlivu jednotlivých charakteristik pro jednotlivé soubory přehledněji, bez konkrétního zachycení korelací u jednotlivých přestupků.

Protože jsme se tímto postupem dopustili velkého zjednodušení, půjde nám pouze o hrubá zjištění. Můžeme však nyní sledovat patrné rozdíly u jednotlivých souborů vysokoškoláků a dospělé populace.⁵⁸

Co se týče souborů vysokoškolských studentů, ukazuje se, že nejvíce diferencujícími skutečnostmi v souvislosti s hodnocením přestupků je téměř u všech fakult důležitost náboženství a rodiny. V případě pedagogických fakult důležitost náboženství výrazně převažuje důležitost rodiny. Strojní fakulta sice vykazuje stejné pořadí těchto hodnotových preferencí, jejich váha je však zvláště ve srovnání s pedagogickými fakultami zhruba o polovinu nižší. Naopak u FHS je důležitost rodiny v tomto srovnávání o něco vyšší, než důležitost náboženství.

U fakult ekonomických bylo nejvíce diferencující skutečností důležitost náboženství, následovala však důležitost volného času, velikost obce a dokonce i věk se stejným podílem. Důležitost rodiny měla na přístup studentů ke sledovaným přestupkům vliv stejně velký, jako pohlaví a důležitost politiky.

Poměrně velkou váhu má ve srovnání s ostatními fakultami u souboru dat FHS důležitost práce, ovšem společně s důležitostí volného času. Díky uvedenému zjednodušení a nekompatibilitě těchto souborů však tento údaj nemůžeme považovat za zcela průkazný. Stejně tak je tomu i u skutečnosti, že v rámci pedagogických fakult se objevovalo více korelací mezi sledovanými přestupky a velikostí bydliště respondenta. U ekonomických fakult tomu bylo zase v porovnání s ostatními fakultami více v případě věku respondentů, a velkou váhu měla i důležitost volného času. Co ovšem s výjimkou ekonomických fakult u vysokoškoláků platí, je rozhodující vliv dvou prvně zmiňovaných hodnotových preferencí, náboženské víry a rodiny.

Pokud se podíváme na situaci u souborů dat dospělé populace, kterou reprezentuje šetření EVS v roce 1991 a 1999, situace se zcela změní. Zde je zcela zásadní fakt, že se v obou letech projevil při hodnocení přestupků respondenty vliv věku. Právě tento faktor nemůžeme u vysokoškoláků zcela postihnout. Ačkoli se u několika výroků v rámci některých souborů respondentů souvislost s věkem respondenta projevuje, jde spíše o výjimečné případy. Vliv věku zkrátka nemá a ani nemůže mít v případě zkoumání studentů 1. ročníků vysokých škol dostatečně velký potenciál. Proto je tento výsledek u dospělé populace tak podstatný.

Další diferenciací existují respondenty, kterou je možné vysledovat u dospělé populace, je po věku dána důležitostí náboženské víry, po které následuje stále ještě silná váha důležitosti práce.

⁵⁸ Je třeba vysvětlit fakt, že v tabulkách chybí vliv úplnosti rodiny respondenta, velikosti jeho bydliště, a vybavenosti jeho domácnosti knihovnou a počítačem připojeným na internet. Je to proto, že u souboru vysokoškoláků nebyla v souvislosti s těmito skutečnostmi žádná korelace zjištěna, a u souboru dospělé populace nebyly tyto proměnné zahrnuty do zkoumání. Dále je zřejmé, že soubory, se kterými pracuji, nejsou zcela kompatibilní. V rámci výzkumu EVS byl respondentům nabízen zčásti odlišný soubor výroků, a v tomto ohledu kompatibilních souborech vysokoškoláků se v případě FHS a ostatních neshoduje počet opakování šetření. Fakulty strojní, pedagogické a ekonomické nicméně srovnatelné jsou, a u FHS můžeme zase předpokládat, že tyto hodnoty jsou reprezentativnější, díky pěti ročníkům sběru dat.

Počet vztahů, souvisejících s důležitostí rodiny, se tedy „zařadil“ až na jakési pomyslné čtvrté místo. Je ovšem třeba upozornit na to, že v rámci jednotlivých let výzkumu byla situace týkající se tohoto vlivu dosti odlišná, jak uvidíme později. V tuto chvíli je důležité zjištění, že na hodnocení přestupků dotazovanými má vliv zejména věk respondentů, a dále, že je mnohem těsněji svázáno téměř se všemi hodnotovými preferencemi i socio-demografickými údaji u dospělé (a tedy starší) populace, než u vysokoškoláků.

13.2 Vliv hodnotových orientací a socio-demografických charakteristik respondentů na jejich postoj k přestupkům v rámci jednotlivých souborů

13.2.1 FHS 2002 až 2006

Když se podíváme na diferenciaci přístupu k přestupkům na základě daných charakteristik v jednotlivých letech, je situace ve srovnání s celkovým souhrnem poněkud odlišná. Důležitost rodiny byla nejvíce diferencující skutečností pouze ve třech sledovaných letech (2002, 2004 a 2006). Ve dvou letech pak bylo nejvíce diferencujících korelací spojeno s důležitostí náboženství (2003 a 2005), v roce 2003 však stejný počet korelací vyvolala vedle náboženství i důležitost volného času. V roce 2005 zase stejný počet vztahů závisel kromě náboženství i na důležitosti politiky. V tomto roce byla také diferenciaci na základě důležitosti rodiny nejnižší. Zde se tedy ukazuje, že v jednotlivých letech počet vztahů mezi sledovanými přestupky a vybranými hodnotovými orientacemi a socio-demografickými ukazateli kolísal. Nicméně téměř vždy bylo významnou diferencující skutečností důležitost náboženství a rodiny, spíše výjimečně i důležitost politiky, pohlaví a věk.

Tabulka č. 20: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany respondentů FHS v jednotlivých letech v procentech. V závorce je uvedeno pořadí.

FHS	2002	2003	2004	2005	2006
Rodina	41,7 (1)	16,6 (3)	33,3 (1)	8,3 (3)	45,8 (1)
Náboženství	25,0 (2)	20,8 (1)	25,0 (2)	29,2 (1)	37,9 (2)
Práce	4,2 (4)	12,5 (4)	20,8 (3)	4,2 (4)	8,3 (4)
Volný čas	4,2 (4)	20,8 (1)	12,5 (4)	4,2 (4)	12,5 (3)
Velikost obce	0	4,2 (5)	20,8 (3)	8,3 (3)	4,2 (5)
Politika	0	4,2 (5)	0	20,8 (2)	4,2 (5)
Pohlaví	4,2 (4)	12,5 (2)	4,2 (6)	4,2 (4)	4,2 (5)
Věk	8,3 (3)	0	8,3 (5)	0	4,2 (5)
Přátelé a známí	0	0	0	8,3 (3)	4,2 (5)

Co se týče důležitosti volného času v životě respondenta a velikosti bydliště, je jejich vliv v jednotlivých letech také kolísavý, ale nezanedbatelný, zejména v letech 2004 (velikost obce) a

2003 (volný čas). Jak bude patrné, u určitých přestupků bylo možné sledovat opačnou tendenci v hodnocení v závislosti na tom, zda bylo pro respondenta důležitý právě volný čas (popřípadě ještě přátelé a známí), a nebo naopak náboženství (nebo/a rodina).

13.2.2 Strojní fakulty 2003 a 2005

V porovnání s FHS se statisticky významných vztahů objevovalo mnohem méně, řádově zhruba o polovinu. V roce 2003 bylo nejvíce diferencujícími skutečnostmi důležitost rodiny a náboženství. Zejména vzhledem k celkově nízkému počtu korelací byly významné z hlediska diferenciací i proměnné důležitost práce, velikost obce a pohlaví. V roce 2005 bylo nejvíce diferencujícími skutečnostmi náboženství, naopak důležitost rodiny nebyla v tomto roce významná vůbec. Několik korelací se však objevilo v souvislosti s důležitostí politiky v životě respondenta.

Tabulka č. 21: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany respondentů strojních fakult v jednotlivých letech (v procentech). Číslo vyjadřuje, kolik statisticky významných vztahů se v souvislosti s danou proměnnou objevilo. V závorce je pak uvedeno pořadí.

Strojní fakulty	2003	2005
Rodina	29,2 (1)	0
Náboženství	20,8 (2)	29,2 (1)
Práce	4,2 (3)	4,2 (3)
Volný čas	0	0
Velikost obce	4,2 (3)	0
Politika	0	12,5 (2)
Pohlaví	4,2 (3)	0
Věk	0	0
Přátelé a známí	0	0
Město	0	0

13.2.3 Pedagogické fakulty 2003 a 2005

I u pedagogických fakult se korelací objevilo méně, než v případě FHS, ale více, než tomu bylo u fakult strojních. V obou sledovaných letech byly nejvíce diferencujícími skutečnostmi důležitost náboženství a rodiny. V roce 2003 byla vedle důležitosti rodiny stejně diferencující i velikost obce bydliště respondenta. Tato proměnná byla významná i v roce 2005.

Tabulka č. 22: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany respondentů pedagogických fakult v jednotlivých letech v procentech. V závorce je uvedeno pořadí.

Pedagogické fakulty	2003	2005
Rodina	12,5 (2)	12,5 (2)
Náboženství	50 (1)	37,5 (1)
Práce	0	4,2 (4)
Volný čas	0	0
Velikost obce	12,5 (2)	8,3 (3)
Politika	0	0
Pohlaví	4,2 (3)	4,2 (4)
Věk	4,2 (3)	4,2 (4)
Přátelé a známí	0	4,2 (4)
Město	0	0

13.2.4 Ekonomické fakulty 2003 a 2005

U ekonomických fakult byl počet korelací v roce 2005 oproti roku 2003 dvojnásobný. Nejvíce diferencující skutečností bylo i na těchto fakultách v obou letech důležitost náboženství. V roce 2003 následovala velikost obce, dále pak se stejným počtem korelací důležitost práce, volného času, politiky a věku. V roce 2005 se hned druhou nejvýznamnější diferencující skutečností projevil věk respondenta, za kterou následovala důležitost volného času.

Tabulka č. 23: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany respondentů ekonomických fakult v jednotlivých letech v procentech. V závorce je uvedeno pořadí.

Ekonomické fakulty	2003	2005
Rodina	0	8,30 (4)
Náboženství	20,8 (1)	37,5 (1)
Práce	4,20 (3)	0
Volný čas	4,20 (3)	12,5 (3)
Velikost obce	12,5 (2)	4,20 (5)
Politika	4,20 (3)	4,2 (5)
Pohlaví	0	8,3 (4)
Věk	4,20 (3)	20,8 (2)
Přátelé a známí	0	0

13.2.5 Dospělá populace v rámci EVS 1991 a 1999

V obou sledovaných letech se u dospělé populace jako nejvíce diferencující skutečnost k přístupu k přestupkům na základě daných charakteristik projevil věk. Další, silnou skutečností je vliv důležitosti náboženství v životě respondentů - v obou letech šlo o druhý nejvýznamnější činitel co do počtu zjištěných vztahů s danými přestupky. U dalších je již situace v jednotlivých letech dost odlišná, zejména co se týče procentuelního podílu skutečných korelací ve vztahu k možným korelacím.

Zatímco v roce 1991 se na třetím pomyslném místě objevila důležitost práce a pohlaví dotazovaných (v obou případech šlo o 41,6 % korelací ze všech možných), v roce 1999 bylo u důležitosti práce zjištěno 27,3 % korelací a v souvislosti s pohlavím již jen 22,7 % korelací. Zároveň v roce 1999 byla patrná řádově větší diferenciacie k přístupu k přestupkům na základě důležitosti rodiny.

Tabulka č. 24: Podíl vlivu vybraných proměnných na hodnocení přestupků ze strany dospělé populace v jednotlivých letech v procentech. V závorce je uvedeno pořadí.

EVS	1991	1999
Rodina	4,2 (4)	22,7 (4)
Náboženství	45,8 (2)	50,0 (2)
Práce	41,6 (3)	27,3 (3)
Volný čas	0	0
Politika	0	0
Pohlaví	41,6 (3)	22,7 (4)
Věk	100 (1)	100 (1)
Přátelé a známí	0	4,5
Velikost obce	-	-

13.3 Obecné tendence vzájemných vztahů mezi přestupky a sledovanými charakteristikami v rámci všech souborů

Ukazuje se, že nejvíce diferencující skutečností na přístup k přestupkům je v rámci sledovaných hodnotových preferencí zejména důležitost náboženství a rodiny. Pokud byl zjištěn statisticky významný vztah mezi jakýmkoliv z daných přestupků a důležitostmi náboženství či rodiny v životě respondenta, platilo, že čím jsou pro respondenty tyto hodnotové preference důležitější, tím méně ospravedlnitelný pro ně daný přestupek je. V souvislosti s náboženstvím tomu bylo téměř vždy v případě homosexuality, potratu, rozvodu a euthanasie. U některých souborů se k těmto skutečnostem přidávalo ještě lhaní ve vlastním zájmu, milostný poměr a sebevražda. V souvislosti s důležitostmi rodiny se objevovaly i přestupky orientované na veřejný život, jako je neoprávněná podpora, šizení na daních, vyhazování odpadků, ale i milostný poměr, sebevražda, prostituce, domácí násilí, a další.

Také důležitost práce a politiky v životě dotazovaných se u některých souborů respondentů stala diferencující skutečností pro míru tolerance k daným aktivitám. Abychom uvedli alespoň některé, šlo například o řízení auta pod vlivem alkoholu, jízda na černo, ujetí z legrace s cizím autem, každodenní užívání alkoholu, ale i např. prostituce či národní či etnická nesnášenlivost. V rámci jakého souboru dotazovaných a kdy byly tyto korelace zjištěny je přehledně uvedeno v tabulkách příloh. Pro tuto

chvíli je podstatné, že i v souvislosti s rostoucí důležitostí těchto dvou hodnotových preferencí se míra tolerance daných přestupků snižuje.

Naopak korelace zjištěné mezi danými aktivitami a důležitostí přátel a známých, a důležitostí volného času v životě respondentů, ukazovaly častěji opačnou závislost. S rostoucí důležitostí zejména volného času se objevovala vyšší míra tolerance k měkkým drogám, milostnému poměru, potratu, rozvodu prostituci, každodenního užívání alkoholu, homosexuality, vyhazování odpadků neveřejných místech, jízdě na černo, ale i politicky motivované vraždě či sebevraždě. Samozřejmě ne u všech souborů se vyskytovaly všechny tyto vztahy najednou, nicméně některé z nich se opakovaly a to se stejně orientovanou závislostí. Co se týče hodnotových preferencí je tedy možné zobecnit, že se ukazuje protichůdný charakter působení důležitosti práce, rodiny, politiky a náboženství oproti důležitosti zejména volného času a někdy i důležitosti přátel a známých.

Zajímavé zjištění se ukázalo v souvislosti s pohlavím respondentů. Pokud se objevil vztah mezi pohlavím a určitým přestupkem, téměř vždy hodnotily danou aktivitu jako méně ospravedlnitelnou ženy než muži. V rámci vysokoškolských studentů se objevil diferencovaný postoj na základě pohlaví k drogám, k sebevraždě, prostituci a každodennímu užívání alkoholu. V rámci dospělé populace ČR bylo těchto skutečností ještě víc. Je třeba se však zmínit o výjimkách zmíněného „pravidla“. Pokud se u některého ze souborů (konkrétně u strojních fakult v roce 2003 a dospělé populace) objevil statisticky významný vztah v souvislosti s homosexualitou, ukázalo se, že muži hodnotí tuto sexuální orientaci odmítavěji než ženy. Další výjimkou byl vztah mezi pohlavím a postojem k potratu v rámci pedagogických fakult v roce 2005. Toto jednání posuzovali naopak jako méně ospravedlnitelné muži než ženy.

Několik statisticky významných vztahů se objevilo i v souvislosti s velikostí obce či města, ve kterém respondenti vyrůstali. I zde se ukazuje vztah, kdy respondenti z menších měst a obcí hodnotí určité přestupky jako více nepřijatelné, než respondenti z velkých měst. Takovýchto vztahů nebylo na hladině významnosti 99 % nalezeno mnoho, přesto se však objevily, a spolu s dalšími vztahy, které je možné považovat za významné na 95 % hladině významnosti, jsou jistě zaznamenání hodné. Jednalo se například o ospravedlnitelnost měkkých drog, rozvodu, řízení auta pod vlivem alkoholu, pohlavního styku pod právně povolenou hranicí, ale i homosexuality.

V rámci souborů studentů VŠ byly zjišťovány i statisticky významné vztahy v souvislosti s vybaveností domácnosti respondentů knihovnou a internetem připojeným na internet, a dále úplností jejich rodin. S těmito proměnnými však nebyly za pomoci chi kvadrát testu nalezeny žádné korelace.

Na závěr je třeba se zmínit o věku respondentů jakožto poslední ze sledovaných proměnných, která má vliv na hodnocení míry tolerance jednotlivých přestupků. V rámci výzkumu dospělé populace EVS v roce 1991 i v roce 1999 se v obou sledovaných letech jako nejvíce diferencující

skutečnost k přístupu k přestupkům projevila právě věk. Vzhledem k tomu, že v rámci tohoto vzorku byly zahrnuty všechny věkové kategorie, jde o zásadní a důležitou informaci. Částečně také proto, že faktor věku se u studentů 1. ročníků vysokých škol nemůže příliš projevit. Ačkoli se u několika výroků v rámci některých souborů respondentů souvislost s věkem respondenta projevuje, jde spíše o výjimečné případy. Právě v rámci výzkumu EVS se však zřetelně ukazuje, že věk je skutečně nejvíce diferencující proměnnou ovlivňující míru tolerance daných přestupků. Starší dotazovaní hodnotí sledované aktivity jako méně ospravedlnitelné, než mladší respondenti.

ZÁVĚR

Hlavní náplní této bakalářské práce byla dílčí analýza vybraných empirických dat týkajících se hodnotových preferencí a norem chování. Datový materiál pocházel jednak z výzkumu hodnotových struktur vysokoškolských studentů různých fakult několika vysokých škol v ČR, a dále z Evropského výzkumu hodnot, který v rámci ČR obsáhl reprezentativní vzorek celkové dospělé populace u nás. Teoretickým a metodologickým východiskem postupu zpracování dat byl koncept hodnotových struktur, navržený na základě analýz v rámci výzkumu vysokoškoláků.

Vybrané postupy zpracování dat zahrnovaly frekvenční a korelační analýzu. Týkaly se proměnných vyjadřujících vybrané aktivity sociálního života i nejrůznější způsoby chování jedinců, chápané jako přestupky proti daným společenským normám. Mým úkolem bylo především zachytit míru přijatelnosti a nepřijatelnosti daných přestupků u jednotlivých souborů respondentů, posoudit míru konsistence postojů respondentů k těmto přestupkům a rozpoznat případné trendy, které se při hodnocení nastolených výroků objevují. V rámci korelační analýzy šlo o to zjistit, zda mezi sledovanými normami a vybranými hodnotovými orientacemi (popřípadě socio-demografickými charakteristikami respondentů) existují statisticky významné vztahy.

Na základě prvního třídění dat se zcela jednoznačně ukázalo, že pro dospělou populaci je naprostá většina sledovaných aktivit nepřijatelná, a to i přes některé výrazné posuny směrem k větší ospravedlnitelnosti některých z nich (zejména homosexuality, ale i euthanasie) během dvou kol šetření v roce 1991 a 1999. Oproti dospělým z celkové populace mají studenti vysokých škol tendenci považovat dané přestupky za mnohem více přijatelné. U žádného sledovaného souboru vysokoškoláků se však neobjevuje taková norma, jejíž porušování by studenti hodnotili přísněji než dospělá populace. Pokud bychom chtěli dále porovnat odpovědi studentů v rámci sledovaných fakult (strojních, pedagogických, ekonomických a Fakulty humanitních studií), zjistíme, že nejvíce tolerantní k daným přestupkům jsou ve většině případů studenti naší fakulty.

Největší rozdíl v míře tolerance mezi studenty VŠ a dospělou populací se týká užívání měkkých drog. Zatímco pro většinu dospělých v naší zemi jsou drogy naprosto nepřijatelné, studenti FHS je dokonce považují za něco spíše přijatelného, než nepřijatelného. Druhý největší rozdíl je u tolerance homosexuality, následuje jízda na černo a dále pohlavní styk pod právně povolenou hranicí. Ve všech těchto případech platí, že míra tolerance je u studentů ostatních fakult o něco menší, než u studentů FHS.

Těchto několik konkrétních příkladů dokládá zjištění, že mezi studenty a dospělou populací (ale i mezi studenty jednotlivých fakult) panuje zásadní diference v hodnocení přijatelnosti aktivit, pojatých jako přestupky. Všeobecně se dá říci, že u studentů (zejména těch studujících na FHS UK)

je patrná zejména tendence ke snižování závaznosti jakýchsi obecně lidských, osobně etických norem, mezi které můžeme zařadit přijímání již zmiňované homosexuality, ale i rozvodu, euthanasie, potratu a sebevraždy. Právě u nich, jak již bylo řečeno, vystupuje nejvyšší rozdíl v míře jejich tolerance ve srovnání s dospělou populací.

Podstatná je i skutečnost, mezi studenty je výrazně více než mezi dospělými celé populace přijímáno i takové chování, které bychom mohli spojovat s občanskou dimenzí veřejného života. To jasně dokládá míra tolerance jízdy na černo v dopravních prostředcích u studentů. I v případě neoprávněné státní podpory, šizení na daních a přijetí úplatku je tolerance u studentů v porovnání s celou populací větší. Navíc v případě studentů FHS se u šizení na daních a neoprávněné podpory objevuje spíše stoupající tendence míry tolerance tohoto chování.

Na základě korelační analýzy se ukazuje, že v rámci studentů vysokých škol jsou téměř u všech souborů nejvíce diferencujícími skutečnostmi pro hodnocení daných přestupků důležitost náboženství a rodiny v životě respondenta. U dospělé populace se projevuje obecně těsnější vztah mezi normami chování a sledovanými hodnotovými preferencemi i socio-demografickými charakteristikami. Zjištěných statisticky významných vztahů mezi sledovanými proměnnými bylo u těchto souborů mnohem více než u vysokoškoláků. Zcela zásadní je ovšem fakt, že u dospělé populace se v obou letech šetření při hodnocení všech přestupků projevuje bez výjimky vliv věku respondenta. Právě tento faktor nemůžeme u vysokoškoláků zcela postihnout. Proto je tento výsledek u dospělé populace tak podstatný. Ukázalo se, že čím byl respondent v rámci dospělé populace mladší, tím přijatelněji dané přestupky hodnotil.

Pokud bychom měli zmínit konkrétní souvislosti mezi hodnotovými preferencemi či socio-demografickými charakteristikami respondentů a sledovanými přestupky, zjistili bychom následující – za předpokladu, že se objevil statisticky významný vztah mezi jakýmkoliv z daných přestupků a důležitostí náboženství či rodiny v životě respondenta, platilo, že čím jsou pro respondenty tyto hodnotové preference důležitější, tím méně ospravedlnitelný pro ně daný přestupek je. V souvislosti s náboženstvím tomu bylo téměř vždy u homosexuality, potratu, rozvodu a euthanasie. U některých souborů se k těmto skutečnostem přidávalo ještě lhaní ve vlastním zájmu, milostný poměr a sebevražda. V souvislosti s důležitostí rodiny se objevovaly i přestupky orientované na veřejný život, jako je neoprávněná podpora, šizení na daních, vyhazování odpadků, ale i milostný poměr, sebevražda, prostituce, domácí násilí, a další.

Také důležitost práce a politiky v životě dotazovaných se u některých souborů respondentů stala diferencující skutečností pro míru tolerance k určitým aktivitám. Abychom uvedli alespoň některé, šlo například o výroky týkající se řízení auta pod vlivem alkoholu, jízdy na černo, ujetí z legrace s cizím autem, každodenní užívání alkoholu, ale i prostituce a národní či etnické nesnášenlivosti. Je

důležité, že i v souvislosti s rostoucí důležitostí těchto dvou hodnotových preferencí, tedy práce a politiky, se míra tolerance daných přestupků snižuje.

Naopak korelace zjištěné mezi danými aktivitami a důležitostí přátel a známých, a důležitostí volného času v životě respondentů, ukazovaly spíše opačnou závislost. S rostoucí důležitostí zejména volného času se objevovala vyšší míra tolerance užívání měkkých drog, milostného poměru, potratu, rozvodu, prostituce, každodenního užívání alkoholu, homosexuality, vyhazování odpadků na veřejných místech, jízdy na černo, ale i politicky motivované vraždy či sebevraždy. Samozřejmě ne u všech souborů se vyskytovaly všechny tyto vztahy najednou, nicméně některé z nich se opakovaly a to se stejně orientovanou závislostí.

Co se týče hodnotových preferencí, je tedy možné zobecnit, že se ukazuje protichůdný charakter důležitosti práce, rodiny, politiky a náboženství oproti důležitosti zejména volného času a někdy i důležitosti přátel a známých v životě respondentů na postoje ke sledovaným přestupkům.

Zajímavé zjištění se ukázalo i v souvislosti s pohlavím respondentů. Pokud se objevil vztah mezi pohlavím a určitým přestupkem, téměř vždy hodnotily danou aktivitu jako méně ospravedlnitelnou ženy než muži. V rámci vysokoškolských studentů se objevil diferencovaný postoj na základě pohlaví k drogám, k sebevraždě, prostituci a každodennímu užívání alkoholu. V rámci dospělé populace ČR bylo těchto skutečností ještě víc. Je však třeba se zmínit o výjimkách zmíněného „pravidla“. Pokud se u některého se ze souborů (konkrétně u strojních fakult v roce 2003 a dospělé populace) objevil statisticky významný vztah v souvislosti s homosexualitou, muži hodnotili tuto sexuální orientaci odmítavěji než ženy. Další výjimkou byl vztah mezi pohlavím a postojem k potratu v rámci pedagogických fakult v roce 2005. Toto jednání posuzovali naopak jako méně ospravedlnitelné muži než ženy.

Několik statisticky významných vztahů se objevilo i v souvislosti s velikostí obce či města, ve kterém respondenti vyrůstali. Ukázalo se, že respondenti z menších měst a obcí hodnotili určité přestupky jako méně přijatelné, než respondenti z velkých měst. Jednalo se například o ospravedlnitelnost měkkých drog, rozvodu, řízení auta pod vlivem alkoholu, pohlavního styku pod právně povolenou hranicí, ale i homosexuality. Toto je jen část poznatků, které lze vysledovat ve vybraných empirických datech. Řadu dalších zachycují jednotlivé kapitoly této práce.

Teoretickým rámcem byla představa důležitosti společenského řádu a jistého hodnotového konsensu mezi různými skupinami obyvatel společnosti. Na nebezpečí anomie, rozkladu zažitých struktur, práva a řádu upozorňuje např. R. Dahrendorf. Varuje před libovolností životních šancí bez hodnotového zakotvení a smyslu, a zdůrazňuje potřebu sdílení norem jakožto základu právního systému a řádu.

Je však možné na základě poznatků vyplývajících z empirických dat uvažovat o odmítání stávajícího sociálního řádu (jež vyjadřují postoje dospělé populace) ze strany mladých dospělých? Problematika norem chování byla omezena na ty sociální jevy, které jsou součástí výzkumných otázek. Zkoumání se týkalo pouze vzorku (byť reprezentativního) respondentů, a spočívalo jen na vybrané části dostupných zdrojů dat použitelných k analýze. Mohlo tedy jít pouze o pokus zachytit určité podoby vybraných společenských norem a jejich vývoj, tak jak se projevuje ve vybraném empirickém materiálu. Je tedy pochopitelné, že výsledná zjištění jsou nutně dílčí.

I přes daná omezení věřím, že tyto dílčí poznatky, jež se objevily v této práci, mohou sloužit jako jeden z možných zdrojů informací a podkladů pro další úvahy o stavu sdílení norem a dodržování řádu v naší společnosti. Pokud budeme společenské normy chápat jako jeden z atributů společenského řádu, a míru sdílení těchto norem jako jednu z charakteristik sdílení řádu, můžeme usuzovat, že výrazně vyšší tolerance vůči sledovaným aktivitám skutečně naznačuje menší potřebu řádu a zejména připravenost k jeho respektování ze strany studentů vysokých škol. Je ovšem také možné, že se u výpovědí studentů projevuje vliv jejich životní etapy ranné dospělosti, charakterizované odmítáním stávající nabídky hodnot a norem chování, nebo že dochází ke změně k přístupu k řádu obecně a nastává pokus o nastolení řádu jiných kvalit. V každém případě zůstává otázkou, jaký bude mít odlišný přístup k řádu v rámci naší společnosti dopad na její další celkový rozvoj.

Zůstává také řada konkrétnějších otázek. Bude zajímavé sledovat, jak se změnily postoje ke sledovaným přestupkům ze strany dospělé populace od roku 1999, a zejména jak hodně se přiblížily postojům studentů vysokých škol. Některé odpovědi by mohlo přinést další kolo šetření Evropského výzkumu hodnot v ČR, které se připravuje na příští rok 2008.

SEZNAM LITERATURY

- Berger, P., Luckmann, T. 1999. *Sociální konstrukce reality*. Brno: CKD.
- Bourdieu, P. 1998. *Teorie jednání*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Dahrendorf, R. 1994. „Svoboda a sociální vazby. Poznámky ke struktuře argumentace.“ Pp. 9-16 in K. Michalski (ed.) *Liberální společnost*. Praha: Filosofía.
- Dahrendorf, R. 2007. *Hledání nového řádu*. Praha: Paseka.
- Giddens, A. 1999. *Sociologie*. Praha: Argo.
- Hofstede, G. 2001. *Culture's consequences: Comparing values, behaviours, institutions and organizations across nations*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Hrčka, M. 2001. *Sociální deviace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Inglehart, R. 1977. *Modernization and postmodernization: Culture, economic and political change in 43 societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Keller, J. 2001. *Úvod do sociologie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Krech, D., Crutchfield, R. S., Ballachey, E. L. 1968. *Člověk v společnosti: základy sociální psychologie*. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- Lovaš, L. 1998. „Sociálne normy.“ Pp. 98-104 in J. Výrost, I. Slaměník (ed.) *Aplikovaná sociální psychologie*. Praha: Portál.
- Michalski, K. 1994. „Úvodem.“ Pp. 5-7 in K. Michalski (ed.) *Liberální společnost*. Praha: Filosofía.
- Mucha, I., Miltová, A., Bayer, I. 1996. „Anomie“ Pp. 77-79 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Petrusek, M. 1996. „Řád sociální.“ Pp. 960-961 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Prudký, L. 2002. „Formování národní kultury, národní identity a národních zájmů v kontextu lidských hodnot.“ Pp. 290-333 in M. Potůček (ed.) *Průvodce krajinou priorit pro Českou republiku*. Praha: Gutenberg.
- Prudký, L. 2005. „Koncepty empirického výzkumu hodnot.“ Pp. 507-514 in: P. Macek, J. Balalajka (ed.) *Vývoj a utváření osobnosti v sociálních a etnických kontextech*. Brno: Masarykova univerzita.
- Prudký, L. 2005. „Vybrané výsledky výzkumu hodnotových struktur studentů 1. ročníku Fakulty humanitních studií UK.“ Pp. 144-186 in *Lidé města* 16 (2). Brno: Fhs UK.

- Rabušic, L. 2001. „Úvodem.“ Pp. 9-15 in L. Rabušic (ed.) *České hodnoty 1991 – 1999*. Brno: Fakulta sociálních studií, Masarykova Univerzita.
- Řeháková, B. 2006. „Měření hodnotových orientací metodou hodnotových portrétů S. H. Schwarze.“ *Sociologický časopis/Czech Sociological Review* Vol. 42, No.1: 526-537.
- Sak, P.2000. *Proměny české mládeže*. Praha: nakladatelství Petrklíč.
- Strmiska, Z. 1996. „Hodnota.“ Pp. 375-377 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Strmiska, Z. 1996. „Norma.“ Pp. 692-694 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Strmiska, Z. 1996. „Orientace hodnotová.“ Pp. 727-729 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Strmiska, Z. 1996. „Sociologie hodnot.“ Pp. 1063-1065 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Strmiska, Z. 1996. „Výzkum hodnot.“ Pp. 1410-1412 in *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, Univerzita Karlova.
- Urban, L. 2006. *Sociologie*. Praha: Eurolex Bohemia.

Další zdroje

IASTAT – interaktivní učebnice statistiky: <http://iastat.vse.cz/>

PŘÍLOHY

TABULKY TÝKAJÍCÍ SE PRVNÍHO TRÍDĚNÍ

Následující tabulky udávají rozložení relativních četností u strojních, pedagogických a ekonomických fakult v letech 2003 a 2005.

Tabulka č. 25: Rozložení relativních četností v procentech, Strojní fakulty 2003; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Euthanasie	4,65	3,49	3,49	1,63	13,02	4,88	10,00	11,86	18,60	28,37	7,39	2,66
Rozvod	4,40	3,01	5,56	4,86	18,75	5,32	8,80	13,43	12,50	23,38	6,88	2,68
Potrat	5,76	6,22	7,60	3,69	16,82	7,14	6,68	12,21	12,90	20,97	6,53	2,87
Homosexualita	20,14	5,09	3,47	3,24	12,73	1,39	3,24	7,41	15,97	27,31	6,25	3,54
Jízda na černo	11,06	6,45	5,76	5,53	19,59	9,45	11,52	10,14	6,91	13,59	5,78	2,83
Prostituce	17,05	9,22	11,98	9,45	18,43	6,22	6,91	6,91	5,99	7,83	4,75	2,82
Sebevražda	22,92	9,03	9,95	5,56	19,91	5,32	6,71	5,09	4,63	10,88	4,63	3,01
Lhát ve vlastním zájmu	15,67	14,29	14,75	9,91	17,51	7,37	7,14	5,76	3,46	4,15	4,29	2,54
Každodenní užívání alkoholu	18,88	13,99	17,25	9,09	18,65	3,96	5,59	6,06	2,33	4,20	4,03	2,52
Pohlavní styk pod 15 let	30,48	12,24	8,78	8,31	12,47	6,00	6,70	4,85	4,62	5,54	3,96	2,87
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	30,96	15,60	9,17	5,28	12,61	4,82	5,73	6,88	3,44	5,50	3,84	2,88
Přijmout úplatek	28,37	17,21	12,33	6,74	11,63	7,21	4,65	4,65	2,33	4,88	3,68	2,68
Milostný poměr	28,87	16,40	12,70	6,93	12,24	6,24	5,54	3,93	3,00	4,16	3,65	2,65
Vítězit nad jinými za každou cenu	22,48	17,80	15,46	9,60	16,86	6,56	3,98	2,58	2,11	2,58	3,60	2,32
Vynucování respektu k Rómům	29,27	15,46	14,05	7,49	16,63	3,51	2,34	5,39	2,11	3,75	3,52	2,54
Národní či etnická nesnášenlivost	37,53	19,81	12,35	6,53	8,86	4,43	2,33	3,03	1,40	3,73	3,02	2,45
Ujet z legrace autem	44,50	13,30	13,53	5,50	8,49	4,36	2,98	2,29	1,83	3,21	2,90	2,45
Šdíť na daních, když je příležitost	46,06	15,51	11,81	6,25	6,02	2,55	3,70	2,55	1,85	3,70	2,83	2,50
Požadovat podporu bez oprávnění	40,42	20,32	14,09	6,47	7,39	3,70	2,77	1,39	1,15	2,31	2,72	2,19
Vyhazování odpadků na veřejném místě	45,03	16,86	14,09	6,93	5,77	3,93	1,62	1,39	1,62	2,77	2,66	2,25
Politicky motivovaná vražda	55,81	10,23	8,60	4,65	7,91	3,49	2,56	1,63	0,93	4,19	2,62	2,47
Řízení auta pod vlivem alkoholu	56,22	14,98	10,14	3,92	5,07	3,00	1,15	1,84	1,15	2,53	2,34	2,19
Domácí násilí	76,98	15,12	2,79	1,40	0,70	0,47	0,00	0,00	1,16	1,40	1,52	1,49
Znásilnění	86,48	7,93	1,63	0,47	0,47	0,23	0,00	0,00	0,70	2,10	1,40	1,52

Tabulka č. 26: Rozložení relativních četností v procentech; Strojní fakulty 2005; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Euthanasie	5,37	2,01	4,03	3,69	11,74	4,03	9,73	17,45	16,78	25,17	7,30	2,64
Rozvod	4,35	3,01	3,01	5,69	16,72	5,69	10,37	12,71	17,73	20,74	7,01	2,60
Potrat	5,69	3,68	7,36	6,02	14,72	6,35	10,70	12,37	14,05	19,06	6,62	2,76
Homosexualita	16,44	4,70	9,06	3,69	11,07	5,70	6,38	9,73	13,09	20,13	5,99	3,29
Jízda na černo	7,05	8,39	13,42	8,39	17,11	10,74	8,72	9,06	5,37	11,74	5,47	2,72
Prostituce	15,77	10,40	11,74	11,07	19,13	9,40	9,06	5,37	2,01	6,04	4,53	2,57
Lhát ve vlastním zájmu	10,77	16,50	19,53	11,11	16,50	6,73	6,06	6,73	3,37	2,69	4,23	2,38
Pohlavní styk pod 15 let	24,41	12,71	7,36	9,36	15,38	9,70	4,35	7,36	4,68	4,68	4,23	2,78
Sebevražda	26,85	12,75	6,71	7,72	17,45	6,71	5,37	3,36	4,70	8,39	4,21	2,94
Každodenní užívání alkoholu	22,74	15,05	18,39	7,36	14,38	6,02	4,68	4,35	4,35	2,68	3,79	2,52
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	33,44	14,05	8,36	6,35	13,04	5,35	6,35	5,35	3,34	4,35	3,70	2,79
Přijmout úplatek	31,19	20,00	13,22	6,78	10,85	5,76	3,73	2,71	2,03	3,73	3,30	2,50
Šít na daních, když je příležitost	33,00	18,33	14,67	6,33	10,33	2,33	4,00	5,00	2,33	3,67	3,30	2,58
Vítězit nad jinými za každou cenu	23,41	20,07	18,06	10,70	16,05	4,68	3,01	2,01	1,34	0,67	3,25	2,01
Vynucování respektu k Rómům	31,53	22,03	9,15	8,47	15,59	3,39	2,03	2,03	1,02	4,75	3,22	2,45
Milostný poměr	32,32	20,20	12,79	5,72	12,79	5,05	4,71	2,02	1,68	2,69	3,20	2,38
Národní či etnická nesnášenlivost	38,13	23,41	10,70	4,68	10,70	2,34	2,34	3,01	1,00	3,68	2,90	2,40
Ujet z legrace autem	46,67	15,33	9,67	5,00	10,33	3,67	2,67	2,67	1,33	2,67	2,79	2,38
Vyhazování odpadků na veřejném místě	39,93	18,12	17,11	9,73	5,03	3,02	3,36	2,35	0,34	1,01	2,65	1,99
Požadovat podporu bez oprávnění	43,96	16,44	15,44	8,72	8,72	1,68	4,03	0,00	0,34	0,67	2,50	1,83
Politicky motivovaná vražda	58,86	12,37	9,36	4,68	6,69	3,68	0,67	0,67	1,00	2,01	2,25	2,05
Řízení auta pod vlivem alkoholu	64,09	15,44	8,05	3,02	3,36	1,68	2,68	1,01	0,34	0,34	1,91	1,68
Domácí násilí	84,28	11,71	2,34	0,33	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,28	1,02
Znásilnění	89,63	8,03	1,00	0,00	0,33	0,00	0,00	0,00	0,00	1,00	1,20	0,97

Tabulka č. 27: Rozložení relativních četností v procentech; Pedagogické fakulty 2003; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	6,86	2,90	2,37	2,11	6,33	2,37	3,17	13,19	18,21	42,48	7,91	2,82
Euthanasie	7,96	3,71	1,59	2,12	16,18	6,63	7,16	19,10	17,51	18,04	6,90	2,73
Rozvod	3,96	4,49	5,80	3,17	15,57	7,92	8,97	16,62	13,98	19,53	6,85	2,63
Potrat	11,11	6,08	3,17	2,12	17,46	6,08	9,26	12,43	13,76	18,52	6,38	2,99
Jízda na černo	9,52	10,58	9,52	7,41	20,63	8,73	7,94	8,20	9,52	7,94	5,31	2,74
Sebevražda	23,61	14,59	10,08	6,10	18,30	7,43	4,51	6,63	5,31	3,45	4,10	2,71
Lhát ve vlastním zájmu	16,62	20,84	18,47	8,71	15,04	7,92	4,75	4,75	2,11	0,79	3,69	2,21
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	35,79	15,00	11,84	6,05	11,32	3,42	5,79	4,21	3,95	2,63	3,39	2,64
Prostituce	29,44	15,12	16,45	7,16	15,12	5,57	3,71	3,98	1,59	1,86	3,37	2,34
Každodenní užívání alkoholu	27,51	19,84	15,61	5,29	16,93	4,50	3,17	3,97	1,85	1,32	3,31	2,27
Milostný poměr	34,92	21,69	9,52	7,67	11,90	3,17	5,03	3,17	1,32	1,59	3,04	2,31
Vynucování respektu k Rómům	29,49	22,25	14,75	9,65	13,40	4,56	1,34	2,68	0,27	1,61	3,01	2,06
Pohlavní styk pod 15 let	41,80	14,02	12,96	6,35	8,20	5,82	4,23	3,44	1,85	1,32	2,97	2,37
Vítězit nad jinými za každou cenu	31,20	25,33	17,60	6,67	11,20	2,13	2,40	1,33	1,87	0,27	2,77	1,92
Přijmout úplatek	43,77	17,51	13,00	7,69	7,16	2,92	3,18	1,86	2,12	0,80	2,66	2,14
Požadovat podporu bez oprávnění	36,24	26,46	16,93	4,23	8,73	3,17	1,59	0,26	1,06	1,32	2,56	1,88
Šidit na daních, když je příležitost	50,00	18,68	10,26	3,16	9,21	3,16	2,11	1,84	1,32	0,26	2,40	1,98
Vyhazování odpadků na veřejném místě	48,41	20,11	10,58	6,88	5,29	2,91	1,59	2,91	0,53	0,79	2,39	1,97
Ujet z legrace autem	51,32	20,26	8,95	3,42	7,11	3,95	2,11	1,84	0,26	0,79	2,31	1,94
Národní či etnická nesnášenlivost	45,38	26,12	11,61	4,22	6,60	1,32	1,06	1,85	0,26	1,58	2,31	1,88
Politicky motivovaná vražda	66,31	13,00	7,16	2,39	5,31	1,86	1,33	1,06	0,53	1,06	1,94	1,81
Řízení auta pod vlivem alkoholu	69,66	12,40	8,18	2,11	3,17	1,85	0,79	0,26	0,79	0,79	1,77	1,61
Domácí násilí	87,30	7,67	1,85	0,00	1,32	0,26	0,26	0,00	0,00	1,32	1,31	1,22
Znásilnění	94,71	3,17	0,00	0,00	0,79	0,00	0,00	0,00	0,00	1,32	1,18	1,10

Tabulka č. 28: Rozložení relativních četností v procentech; Pedagogické fakulty 2005; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	6,30	3,29	3,01	1,10	5,75	2,47	3,56	10,14	16,99	47,40	8,03	2,82
Rozvod	1,92	4,67	2,47	4,12	15,93	7,14	6,32	13,74	14,56	29,12	7,34	2,56
Potrat	7,10	6,83	3,01	2,46	13,66	4,64	10,11	12,57	14,21	25,41	6,89	2,92
Euthanasie	7,12	4,66	2,47	3,29	14,79	6,58	7,95	20,55	15,89	16,71	6,81	2,72
Jízda na černo	8,72	7,90	9,54	11,72	17,71	8,99	11,99	11,44	5,72	6,27	5,32	2,57
Sebevražda	27,87	14,21	7,10	6,56	18,31	4,92	5,74	5,74	3,28	6,28	4,03	2,84
Lhát ve vlastním zájmu	14,75	18,58	15,03	14,48	13,39	5,74	9,84	3,83	4,10	0,27	3,95	2,28
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	30,79	18,26	7,63	8,17	8,45	5,72	6,81	7,63	5,18	1,36	3,68	2,73
Prostituce	24,38	16,44	13,97	10,14	18,08	4,93	4,38	4,38	1,64	1,64	3,57	2,30
Pohlavní styk pod 15 let	29,78	17,49	11,48	6,01	14,21	5,74	6,28	4,92	3,01	1,09	3,50	2,48
Každodenní užívání alkoholu	26,90	18,21	15,76	8,42	16,30	4,08	3,26	3,53	1,36	2,17	3,35	2,28
Vynucování respektu k Rómům	30,52	19,62	12,53	6,27	14,71	4,09	4,36	4,09	1,63	2,18	3,30	2,40
Milostný poměr	32,79	20,49	9,84	6,28	13,39	5,46	5,74	3,83	1,64	0,55	3,19	2,31
Vítězit nad jinými za každou cenu	26,43	23,43	18,26	7,90	14,17	3,00	3,00	2,45	0,82	0,54	3,02	1,97
Vyhazování odpadků na veřejném místě	38,36	18,63	16,16	9,04	7,40	3,01	2,47	1,64	1,92	1,37	2,77	2,12
Požadovat podporu bez oprávnění	31,69	25,14	19,40	5,19	11,20	3,01	2,19	1,09	0,27	0,82	2,70	1,82
Šídit na daních, když je příležitost	44,26	18,31	12,02	5,19	8,47	4,10	3,28	1,91	0,82	1,64	2,67	2,17
Ujet z legrace autem	44,26	21,04	9,02	6,01	8,20	4,10	1,64	3,55	0,55	1,64	2,64	2,18
Přijmout úplatek	43,84	18,08	13,97	5,21	6,58	4,66	3,01	3,29	0,55	0,82	2,64	2,11
Národní či etnická nesnášenlivost	46,05	22,34	16,89	3,81	4,09	1,91	1,36	0,27	0,82	2,45	2,32	1,94
Politicky motivovaná vražda	66,67	15,85	4,10	2,46	5,46	1,91	0,82	1,09	0,27	1,37	1,90	1,79
Řízení auta pod vlivem alkoholu	71,98	15,38	5,77	1,10	2,47	1,37	0,55	0,00	0,55	0,82	1,62	1,44
Domácí násilí	94,01	3,54	1,36	0,54	0,00	0,27	0,00	0,00	0,00	0,27	1,12	0,64
Znásilnění	97,55	1,63	0,00	0,27	0,00	0,00	0,27	0,00	0,00	0,27	1,07	0,60

Tabulka č. 29: Rozložení relativních četností v procentech, Ekonomické fakulty 2003; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	6,32	1,75	2,81	1,40	9,47	3,51	3,51	10,18	20,35	40,70	7,88	2,74
Rozvod	2,46	1,40	3,16	2,46	15,09	6,32	9,82	17,89	18,95	22,46	7,45	2,32
Euthanasie	3,52	2,46	2,46	1,76	13,38	7,39	10,21	20,07	19,72	19,01	7,34	2,38
Potrat	8,07	4,21	3,51	3,86	16,49	6,32	7,37	18,95	12,98	18,25	6,65	2,80
Jízda na černo	7,02	9,12	9,12	9,47	20,35	7,72	13,33	11,93	7,72	4,21	5,39	2,50
Sebevražda	25,26	14,39	10,53	5,96	14,39	6,67	6,32	6,67	4,91	4,91	4,12	2,83
Lhát ve vlastním zájmu	11,58	21,05	20,00	5,96	17,89	7,72	5,96	7,37	2,11	0,35	3,96	2,23
Vítězit nad jinými za každou cenu	22,54	21,48	18,66	10,21	14,79	4,23	3,17	3,17	1,41	0,35	3,25	2,03
Pohlavní styk pod 15 let	34,15	17,96	8,45	6,34	15,85	4,93	5,63	4,23	2,46	0,00	3,25	2,34
Prostituce	29,23	18,31	16,55	8,80	11,27	5,63	4,58	3,17	1,76	0,70	3,21	2,21
Milostný poměr	35,44	17,19	10,53	6,32	14,74	6,32	4,21	1,40	2,81	1,05	3,15	2,31
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	40,70	12,28	12,28	9,82	10,53	4,56	3,16	4,21	1,75	0,70	3,00	2,29
Každodenní užívání alkoholu	30,88	20,35	18,60	6,67	14,39	1,75	3,16	2,46	1,05	0,70	2,95	2,02
Vynucování respektu k Rómům	30,63	23,59	14,08	8,10	15,85	3,52	2,46	0,70	0,70	0,35	2,86	1,87
Přijmout úplatek	36,14	21,05	12,63	7,72	10,88	4,21	3,51	1,40	1,75	0,70	2,85	2,10
Vyhazování odpadků na veřejném místě	44,91	15,09	14,04	6,32	9,12	4,91	1,40	1,40	2,11	0,70	2,65	2,09
Požadovat podporu bez oprávnění	39,08	18,31	19,72	8,45	8,45	2,82	1,76	0,70	0,00	0,70	2,53	1,74
Šidit na daních, když je příležitost	46,48	19,72	11,27	4,58	7,04	2,82	4,23	3,87	0,00	0,00	2,51	2,01
Národní či etnická nesnášenlivost	45,96	27,02	11,58	4,56	6,32	0,35	1,75	1,05	0,35	1,05	2,21	1,74
Ujet z legrace autem	53,68	20,00	9,47	2,81	7,02	3,51	1,40	1,40	0,35	0,35	2,17	1,78
Politicky motivovaná vražda	67,25	13,73	5,63	3,87	4,93	0,35	1,76	0,70	0,70	1,06	1,89	1,76
Řízení auta pod vlivem alkoholu	63,86	17,54	7,72	3,86	2,81	1,05	0,70	0,35	0,35	1,75	1,86	1,70
Domácí násilí	92,63	4,21	2,46	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,35	0,35	1,15	0,79
Znásilnění	97,89	1,05	0,35	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,70	1,08	0,77

Tabulka č. 30: Rozložení relativních četností v procentech, Ekonomické fakulty 2005; seřazeno dle průměru sestupně

Je ospravedlnitelné? Stupnice 1-10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	Ø	σ
Homosexualita	5,32	2,78	3,04	1,77	5,82	3,04	4,30	9,37	15,70	48,86	8,09	2,73
Rozvod	2,28	1,52	3,54	3,04	12,41	6,58	8,35	15,19	19,49	27,59	7,61	2,38
Euthanasie	5,81	2,27	3,03	2,02	13,38	6,31	8,08	17,17	19,19	22,73	7,26	2,62
Potrat	5,57	5,57	3,54	1,77	12,66	6,84	7,09	14,94	17,97	24,05	7,10	2,78
Jízda na černo	6,31	8,84	10,86	8,59	15,15	12,88	9,85	15,40	5,81	6,31	5,52	2,55
Lhát ve vlastním zájmu	7,83	16,41	13,38	12,37	18,43	10,10	9,09	7,58	3,54	1,26	4,52	2,28
Sebevražda	24,87	14,21	12,44	6,60	10,91	8,38	7,61	6,85	3,05	5,08	4,08	2,79
Pohlavní styk pod 15 let	24,17	14,25	12,47	9,16	12,47	8,14	8,65	4,58	3,56	2,54	3,93	2,58
Prostituce	21,77	15,44	14,43	8,10	16,20	8,35	3,80	5,57	3,54	2,78	3,90	2,52
Vynucování respektu k Rómům	25,57	15,70	12,91	10,13	20,25	4,30	4,30	2,78	1,52	2,53	3,55	2,32
Užívat drogy, např. marihuanu, hašiš	34,60	14,39	11,87	6,82	9,60	5,81	4,55	6,57	4,04	1,77	3,47	2,64
Každodenní užívání alkoholu	26,40	18,27	16,75	8,12	13,45	2,28	5,84	3,30	3,55	2,03	3,46	2,43
Vítězit nad jinými za každou cenu	19,95	20,20	20,45	10,86	13,13	5,05	3,03	4,29	1,77	1,26	3,45	2,17
Milostný poměr	29,37	18,73	13,16	8,61	12,41	7,85	5,82	2,28	1,27	0,51	3,25	2,19
Šídit na daních, když je příležitost	31,14	21,52	12,66	6,08	11,39	6,08	3,80	3,80	1,77	1,77	3,21	2,36
Přijmout úplatek	36,90	21,12	12,21	7,38	7,89	4,58	3,82	2,54	2,29	1,27	2,93	2,28
Požadovat podporu bez oprávnění	31,98	19,54	21,57	7,61	9,64	3,55	3,30	1,52	0,76	0,51	2,83	1,92
Vyhazování odpadků na veřejném místě	39,19	18,83	15,27	8,14	8,14	4,83	2,54	1,78	0,76	0,51	2,69	1,97
Ujet z legrace autem	53,55	15,23	8,63	3,81	7,61	3,05	2,03	3,05	1,27	1,78	2,49	2,25
Národní či etnická nesnášenlivost	47,22	20,71	13,89	7,58	5,56	2,02	0,76	1,01	0,25	1,01	2,26	1,73
Politicky motivovaná vražda	65,06	10,89	6,08	2,28	6,58	2,78	1,77	0,76	1,27	2,53	2,19	2,18
Řízení auta pod vlivem alkoholu	71,65	11,65	6,08	4,56	1,77	1,77	0,51	0,00	0,51	1,52	1,74	1,64
Domácí násilí	92,68	5,30	1,01	0,25	0,00	0,00	0,00	0,00	0,25	0,51	1,15	0,82
Znásilnění	96,72	1,77	0,25	0,25	0,25	0,00	0,25	0,00	0,25	0,25	1,10	0,73

KORELAČNÍ TABULKY

Následující tabulky zachycují četnost a intenzitu obou typů korelací u jednotlivých souborů. První číselný údaj (před lomítkem) patří hodnotě Pearsonova koeficientu (chi kvadrát test), druhý údaj (za lomítkem) pak hodnotě Spearmanova koeficientu. Čísla psaná tučně značí, že daná korelace platí na 99 % hladině významnosti, čísla psaná normálně pak na 95 % hladině významnosti.

Tabulka č. 31: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2002

FHS 2002	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora		-- / 0,181				
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem		-- / 0,181				
Užívat měkké drogy		-- / 0,150				
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,285
Milostný poměr		-- / 0,225				-- / 0,165
Úplatek		-- / 0,150				
Homosexualita			-- / -0,126			-- / 0,153
Potrat						-- / 0,368
Rozvod						-- / 0,274
Euthanasie						-- / 0,204
Sebevražda		-- / 0,171	-- / 0,121			-- / 0,142
Vyhazování odpadků		-- / 0,147				
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,157	-- / 0,229				
Politicky motivovaná vražda		-- / 0,166				
Prostituce		-- / 0,226	-- / 0,131	-- / -0,120		
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo				-- / -0,119		-- / 0,169
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí		-- / 0,181				
Znásilnění		-- / 0,162		-- / -0,174		
Národní či etnická nesnášenlivost					-- / 0,130	
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACI CELKEM	1	10	0	1	0	6
SUMA MOŽNÝCH KORELACI	24	24	24	24	24	24
POMER V %	4,2	41,7	0	4,2	0	25

Tabulka č. 32: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2002

FHS 2002	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem						
Užívat měkké drogy		-- / -0,143				
Lhát ve vlastním zájmu						
Milostný poměr						
Úplatek						-- / 0,133
Homosexualita						
Potrat						
Rozvod						
Euthanasie						
Sebevražda	0,009	-- / - 0,135				
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu						
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce	0,016	-- / - 0,201				
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo						
Každodenní užívání alkoholu		-- / - 0,125				
Domácí násilí						
Znásilnění		-- / - 0,158				
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	2	0	0	0	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	8,3	0	0	0	0

Tabulka č. 33: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2003

FHS 2003	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						
Ujet s cizím autem				-- / - 0,169		
Užívat měkké drogy	-- / 0,194	-- / 0,216		-- / - 0,131		
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,144
Milostný poměr				-- / - 0,119		-- / 0,144
Ú úplatek						
Homosexualita						-- / 0,191
Potrat						-- / 0,386
Rozvod				-- / - 0,119		-- / 0,262
Euthanasie						-- / 0,224
Sebevražda				-- / - 0,151		-- / 0,261
Vyhazování odpadků		-- / 0,127				
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,187				-- / - 0,111
Politicky motivovaná vražda				-- / - 0,163		
Prostituce		-- / 0,113		-- / - 0,158		
Pohlavní styk pod 15 let	-- / 0,173	-- / 0,162				
Jízda na černo		-- / 0,141			-- / 0,189	
Každodenní užívání alkoholu	-- / 0,148	-- / 0,148		-- / - 0,167		
Domácí násilí				-- / - 0,138		
Znásilnění					-- / 0,136	
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu				-- / 0,132		
Vynucování respektu k Rómům				-- / - 0,122		
KORELACÍ CELKEM	3	4	0	5	1	5
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	12,5	16,6	0	20,8	4,2	20,8

Tabulka č. 34: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2003

FHS 2003	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem						
Užívat měkké drogy	0,010					
Lhát ve vlastním zájmu						
Milostný poměr						
Úplatek						
Homosexualita						-- / 0,133
Potrat						
Rozvod						
Euthanasie						
Sebevražda	0,050					
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu						
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce	0,003	-- / - 0,125				-- / 0,126
Pohlavní styk pod 15 let						-- / 0,144
Jízda na černo						
Každodenní užívání alkoholu	0,004					
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	3	0	0	0	0	1
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	12,5	0	0	0	0	4,2

Tabulka č. 35: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2004

FHS 2004	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora	-- / 0,199	-- / 0,120				
Šízení n daních	-- / 0,176	-- / 0,161				
Ujet s cizím autem						-- / 0,116
Užívat měkké drogy	-- / 0,275	-- / 0,168		-- / - 0,151		
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,134
Milostný poměr		-- / 0,168				
Úplatek						
Homosexualita			-- / - 0,122			-- / 0,215
Potrat			-- / - 0,109			-- / 0,345
Rozvod			-- / - 0,115			-- / 0,266
Euthanasie						-- / 0,200
Sebevražda						
Vyhazování odpadků		-- / 0,128		-- / - 0,160		
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,110	-- / 0,209				-- / - 0,115
Politicky motivovaná vražda		-- / 0,168				-- / - 0,116
Prostituce	-- / 0,174	-- / 0,184		-- / - 0,164		
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,212				
Jízda na černo	-- / 0,181	-- / 0,134		-- / - 0,133		
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí		-- / 0,162				-- / - 0,119
Znásilnění			-- / 0,108			-- / - 0,170
Národní či etnická nesnášenlivost						-- / - 0,173
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	5	8	0	3	0	6
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	20,8	33,3	0	12,5	0	25

Tabulka č. 36: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2004

FHS 2004	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce
Neoprávněná podpora						-- / 0,120
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem						
Užívat měkké drogy	0,000					-- / 0,250
Lhát ve vlastním zájmu						
Milostný poměr						
Úplatek						
Homosexualita						
Potrat		-- / 0,164				-- / 0,110
Rozvod		-- / 0,109				-- / 0,143
Euthanasie						
Sebevražda	0,039					-- / 0,135
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu						-- / 0,144
Politicky motivovaná vražda						-- / 0,120
Prostituce						
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,118				-- / 0,163
Jízda na černo		-- / 0,175				
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						-- / - 0,130
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	2	0	0	0	5
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	8,3	0	0	0	20,8

Tabulka č. 37: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2005

FHS 2005	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora					-- / 0,139	
Šízení n daních					-- / 0,140	-- / 0,172
Ujet s cizím autem	-- / 0,103		-- / - 0,113		-- / 0,106	
Užívat měkké drogy			-- / - 0,154	-- / - 0,130		-- / 0,107
Lhát ve vlastním zájmu					-- / 0,152	-- / 0,205
Milostný poměr		-- / 0,118		-- / - 0,106		-- / 0,124
Úplatek					-- / 0,145	-- / 0,114
Homosexualita			-- / - 0,122			
Potrat			-- / - 0,174	-- / - 0,102		-- / 0,268
Rozvod				-- / - 0,108		-- / 0,280
Euthanasie				-- / - 0,123		-- / 0,176
Sebevražda	-- / 0,108	-- / 0,102		-- / - 0,120		
Vyhazování odpadků					-- / 0,134	
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,165			-- / 0,107	
Politicky motivovaná vražda				-- / - 0,126		
Prostituce		-- / 0,142	-- / - 0,106	-- / - 0,127		
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,125		-- / - 0,122		
Jízda na černo	-- / 0,107			-- / - 0,109	-- / 0,127	-- / 0,159
Každodenní užívání alkoholu						-- / 0,103
Domácí násilí	-- / 0,141	-- / 0,105				
Znásilnění	-- / 0,125					
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu						-- / 0,157
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	2	2	1	5	7
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	8,3	8,3	4,2	20,8	29,2

Tabulka č. 38: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2005

FHS 2005	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem						
Užívat měkké drogy						-- / 0,163
Lhát ve vlastním zájmu						
Milostný poměr						-- / 0,100
Úplatek						
Homosexualita						
Potrat						
Rozvod						
Euthanasie						
Sebevražda	0,044					-- / 0,120
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu						/ 0,119
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce	0,000					
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo	0,017	-- / 0,100				-- / 0,147
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	0	0	0	0	2
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	0	0	0	0	8,3

Tabulka č. 39: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2006

FHS 2006	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních		-- / 0,172				
Ujet s cizím autem	-- / 0,136	-- / 0,184				
Užívat měkké drogy		-- / 0,162	-- / - 0,149	-- / - 0,124		-- / 0,193
Lhát ve vlastním zájmu		-- / 0,116				
Milostný poměr		-- / 0,166				-- / 0,131
Úplatek						-- / 0,144
Homosexualita			-- / - 0,110			-- / 0,174
Potrat						-- / 0,321
Rozvod				-- / - 0,136		-- / 0,262
Euthanasie				-- / - 0,119		-- / 0,196
Sebevražda						-- / 0,145
Vyhazování odpadků		-- / 0,105		-- / 0,147		
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,176	-- / 0,182				
Politicky motivovaná vražda	-- / 0,108	-- / 0,163				
Prostituce		-- / 0,166				
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo		-- / 0,147				-- / 0,172
Každodenní užívání alkoholu		-- / 0,141		-- / - 0,149		
Domácí násilí		-- / 0,164				
Znásilnění		-- / 0,130			-- / - 0,150	
Národní či etnická nesnášenlivost			-- / 0,125			
Vítězit nad jinými za každou cenu		-- / 0,131				-- / 0,199
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	2	11	1	3	1	9
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	8,3	45,8	4,2	12,5	4,2	37,5

Tabulka č. 40: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; FHS 2006

FHS 2006	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce
Neoprávněná podpora	0,013					
Šízení n daních						
Ujetí s cizím autem						
Užívat měkké drogy						
Lhát ve vlastním zájmu						
Milostný poměr						
Úplatek						
Homosexualita						
Potrat						
Rozvod						
Euthanasie						
Sebevražda						
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu						
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce	0,000					
Pohlavní styk pod 15 let	0,022					-- / 0,154
Jízda na černo						
Každodenní užívání alkoholu	0,029					-- / 0,130
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu		-- / 0,151				
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	1	0	0	0	1
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	4,2	0	0	0	4,2

Tabulka č. 41: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Strojní fakulty 2003

Strojní fakulty 2003	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora		-- / 0,131		-- / 0,104		
Šízení n daních		-- / 0,149				
Ujet s cizím autem						
Užívat měkké drogy						
Lhát ve vlastním zájmu	-- / 0,107		-- / - 0,098	-- / - 0,102		-- / 0,132
Milostný poměr		-- / 0,145				-- / 0,108
Úplatek						
Homosexualita						
Potrat				-- / 0,027		-- / 0,149
Rozvod				-- / - 0,115		-- / 0,127
Euthanasie						-- / 0,180
Sebevražda		-- / 0,107				-- / 0,144
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,130				
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce						-- / 0,113
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,103		-- / - 0,096		
Jízda na černo	-- / 0,171	-- / 0,138				
Každodenní užívání alkoholu		-- / 0,136				
Domácí násilí		-- / 0,107		-- / - 0,095	-- / - 0,96	
Znásilnění		-- / 0,149				
Národní či etnická nesnášenlivost					-- / 0,098	
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům			-- / 0,098			
KORELACÍ CELKEM	1	7	0	0	0	5
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	29,2	0	0	0	20,8

Tabulka č. 42: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Strojní fakulty 2003

Strojní fakulty 2003	Pohlaví	Věk	Knihy>500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora							
Šízení n daních							
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy		-- / - 0,096					
Lhát ve vlastním zájmu							
Milostný poměr							
Úplatek							
Homosexualita	0,001	-- / - 0,115				-- / 0,124	
Potrat						-- / 0,115	
Rozvod						-- / 0,111	
Euthanasie							
Sebevražda							
Vyhazování odpadků							
Řízení auta pod vlivem alkoholu							
Politicky motivovaná vražda						-- / - 0,095	
Prostituce							
Pohlavní styk pod 15 let							
Jízda na černo							
Každodenní užívání alkoholu							
Domácí násilí							
Znásilnění							
Národní či etnická nesnášenlivost							
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům							
KORELACÍ CELKEM	1	0	0	0	0	1	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	0	0	0	0	4,2	0

Tabulka č. 43: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Strojní fakulty 2005

Strojní fakulty 2005	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních					-- / 0,173	-- / 0,129
Ujet s cizím autem						
Užívat měkké drogy						-- / 0,126
Lhát ve vlastním zájmu			0,049 / 0,132			-- / 0,179
Milostný poměr						
Úplatek					-- / 0,141	
Homosexualita	-- / 0,135					
Potrat						-- / 0,240
Rozvod						-- / 0,284
Euthanasie						-- / 0,228
Sebevražda						-- / 0,184
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,119				
Politicky motivovaná vražda						-- / 0,160
Prostituce						-- / 0,153
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo						
Každodenní užívání alkoholu	-- / 0,158				-- / 0,183	
Domácí násilí			-- / - 0,124		-- / 0,164	
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu	-- / - 0,130					
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	0	0	0	3	7
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	0	0	0	12,5	29,2

Tabulka č. 44: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Strojní fakulty 2005

Strojní fakulty 2005	Pohlaví	Věk	Knihy>500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora							
Šízení n daních							
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy						-- / 0,140	
Lhát ve vlastním zájmu							
Milostný poměr							
Úplatek							
Homosexualita							
Potrat							
Rozvod							
Euthanasie							
Sebevražda							
Vyhazování odpadků							
Řízení auta pod vlivem alkoholu							
Politicky motivovaná vražda							
Prostituce							
Pohlavní styk pod 15 let							0,015
Jízda na černo							
Každodenní užívání alkoholu							
Domácí násilí							
Znásilnění							
Národní či etnická nesnášenlivost							
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům							
KORELACÍ CELKEM	0	0	0	0	0	0	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	0	0	0	0	0	0	0

Tabulka č. 45: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Pedagogické fakulty 2003

Pedagogické fakulty 2003	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						-- / 0,134
Ujet s cizím autem	-- / 0,118					
Užívat měkké drogy		-- / 0,126	-- / - 0,118			-- / 0,148
Lhát ve vlastním zájmu		-- 0,026				-- / 0,274
Milostný poměr		-- / 0,156				-- / 0,198
Úplatek	-- / - 0,112					-- / 0,162
Homosexualita						-- / 0,286
Potrat						-- / 0,422
Rozvod						-- / 0,326
Euthanasie						-- / 0,363
Sebevražda						-- / 0,172
Vyhazování odpadků					-- / 0,118	
Řízení auta pod vlivem alkoholu					-- / 0,108	
Politicky motivovaná vražda		-- / 0,153				
Prostituce						-- / 0,196
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,148				
Jízda na černo						-- / 0,112
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost		-- / 0,130			-- / 0,117	-- / 0,128
Vítězit nad jinými za každou cenu		-- / 0,125				-- / 0,190
Vynucování respektu k Rómům	-- / - 0,104					
KORELACÍ CELKEM	0	3	0	0	0	12
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	0	12,5	0	0	0	50

Tabulka č. 46: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Pedagogické fakulty 2003

Pedagogické fakulty 2003	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora						-- / 0,106	
Šízení n daních						-- / 0,163	
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy	0,008						
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,159	
Milostný poměr							
Úplatek							
Homosexualita						-- / 0,110	
Potrat						-- / 0,190	
Rozvod						-- / 0,105	
Euthanasie							
Sebevražda						-- / 0,113	
Vyhazování odpadků		-- / 0,168					
Řízení auta pod vlivem alkoholu							
Politicky motivovaná vražda							
Prostituce		/ - 0,118					
Pohlavní styk pod 15 let							
Jízda na černo							
Každodenní užívání alkoholu							
Domácí násilí							
Znásilnění							
Národní či etnická nesnášenlivost							
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům							
KORELACÍ CELKEM	1	1	0	0	0	3	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	4,2	0	0	0	12,5	0

Tabulka č. 47: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Pedagogické fakulty 2005

Pedagogické fakulty 2005	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						
Šízení n daních						-- / 0,103
Ujet s cizím autem			-- / 0,126			
Užívat měkké drogy		-- / 0,134				
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,152
Milostný poměr		-- / 0,139			-- / - 0,126	-- / 0,127
Úplatek						-- / 0,156
Homosexualita				-- / 0,105		-- / 0,216
Potrat						-- / 0,417
Rozvod		-- / 0,107				-- / 0,303
Euthanasie						-- / 0,336
Sebevražda						-- / 0,170
Vyhazování odpadků	-- / 0,111					
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,103					
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce		-- / 0,191	-- / 0,144			-- / 0,152
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,131	-- / 0,125			
Jízda na černo	-- / 0,172					-- / 0,125
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						
Vítězit nad jinými za každou cenu						-- / 0,180
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	1	3	1	0	0	9
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	12,5	4,2	0	0	37,5

Tabulka č. 48: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Pedagogické fakulty 2005

Pedagogické fakulty 2005	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora							
Šízení n daních							
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy	0,012					-- / 0,160	
Lhát ve vlastním zájmu		-- / 0,116					
Milostný poměr						-- / 0,129	
Úplatek							
Homosexualita							
Potrat	0,002					-- / 0,160	
Rozvod							
Euthanasie		-- / 0,115					
Sebevražda							
Vyhazování odpadků							
Řízení auta pod vlivem alkoholu							
Politicky motivovaná vražda							
Prostituce							
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,111					
Jízda na černo							0,019
Každodenní užívání alkoholu							
Domácí násilí							
Znásilnění							
Národní či etnická nesnášenlivost		-- / 0,155					
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům							
KORELACÍ CELKEM	1	1	0	0	0	2	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	4,2	0	0	0	8,3	0

Tabulka č. 49: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Ekonomické fakulty 2005

Ekonomické fakulty 2003	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						-- / - 0,119
Šízení n daních						
Ujet s cizím autem						
Užívat měkké drogy		-- / 0,128				
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,129
Milostný poměr						-- / 0,148
Úplatek					-- / - 0,120	
Homosexualita					-- / - 0,147	-- / 0,278
Potrat	-- / - 0,146				-- / - 0,154	-- / 0,421
Rozvod					-- / - 0,124	-- / 0,327
Euthanasie				-- / - 0,171		-- / 0,304
Sebevražda						-- / 0,183
Vyhazování odpadků	-- / 0,123					
Řízení auta pod vlivem alkoholu					-- / 0,117	
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce						
Pohlavní styk pod 15 let						
Jízda na černo						
Každodenní užívání alkoholu				-- / 0,133		
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost		-- / 0,134			-- / 0,131	-- / 0,133
Vítězit nad jinými za každou cenu						
Vynucování respektu k Rómům	-- / 0,200					
KORELACÍ CELKEM	1	0	0	1	1	5
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	4,2	0	0	4,2	4,2	20,8

Tabulka č. 50: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Ekonomické fakulty 2005

Ekonomické fakulty 2003	Pohlaví	Věk	Knihy>500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora		-- / 0,117					
Šízení n daních							
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy						-- / 0,142	
Lhát ve vlastním zájmu							
Milostný poměr							
Úplatek							
Homosexualita						-- / 0,162	
Potrat						-- / 0,169	
Rozvod		-- / - 0,135				-- / 0,166	
Euthanasie							
Sebevražda							
Vyhazování odpadků							
Řízení auta pod vlivem alkoholu							
Politicky motivovaná vražda							
Prostituce		-- / - 0,185				-- / 0,149	
Pohlavní styk pod 15 let							
Jízda na černo							
Každodenní užívání alkoholu							
Domácí násilí							
Znásilnění							
Národní či etnická nesnášenlivost							
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům							
KORELACÍ CELKEM	0	1	0	0	0	3	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	0	4,2	0	0	0	12,5	0

Tabulka č. 51: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Ekonomické fakulty 2005

Ekonomické fakulty 2005	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora						-- / - 0,131
Šízení n daních		-- / 0,125				
Ujet s cizím autem						
Užívat měkké drogy			-- / - 0,103	-- / - 0,110		
Lhát ve vlastním zájmu						-- / 0,144
Milostný poměr		-- / 0,141				-- / 0,192
Úplatek					-- / 0,145	
Homosexualita						-- / 0,86
Potrat				-- / - 0,142		-- / 0,301
Rozvod				-- / - 0,137		-- / 0,237
Euthanasie						-- / 0,249
Sebevražda				-- / -0,107		-- / 0,152
Vyhazování odpadků						
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,167				
Politicky motivovaná vražda						
Prostituce				-- / - 0,116		-- / 0,195
Pohlavní styk pod 15 let				-- / - 0,115		-- / 0,118
Jízda na černo				-- / -0,165		
Každodenní užívání alkoholu						
Domácí násilí						
Znásilnění						
Národní či etnická nesnášenlivost						-- / 0,128
Vítězit nad jinými za každou cenu						-- / 0,258
Vynucování respektu k Rómům						
KORELACÍ CELKEM	0	2	0	3	1	9
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	0	8,3	0	12,5	4,2	37,5

Tabulka č. 52: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; Ekonomické fakulty 2005

Ekonomické fakulty 2005	Pohlaví	Věk	Knihy> 500	Internet	Úplnost rodiny	Velikost obce	Město
Neoprávněná podpora							
Šízení n daních		-- / - 0,104				-- / 0,124	
Ujetí s cizím autem							
Užívat měkké drogy		-- / - 0,129				-- / 0,144	0,012
Lhát ve vlastním zájmu							
Milostný poměr		-- / - 0,107					
Úplatek							
Homosexualita		-- / -0,104					
Potrat		-- / - 0,155					
Rozvod		-- / - 0,159					
Euthanasie		-- / -0,127					
Sebevražda	0,039	-- / - 0,140					
Vyhazování odpadků							
Řízení auta pod vlivem alkoholu						-- / 0,120	
Politicky motivovaná vražda							
Prostituce	0,000	-- / - 0,157					
Pohlavní styk pod 15 let	0,014	-- / - 0,107					
Jízda na černo							
Každodenní užívání alkoholu	0,000	-- / - 0,129					
Domácí násilí							
Znásilnění		-- / -0,102					
Národní či etnická nesnášenlivost							
Vítězit nad jinými za každou cenu							
Vynucování respektu k Rómům		-- / - 0,157					
KORELACÍ CELKEM	2	5	0	0	0	1	0
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	8,3	20,8	0	0	0	4,2	0

Tabulka č. 53: Rozložení a četnost jednotlivých korelací v rámci strojních, pedagogických a ekonomických fakult v roce 2003 u sledovaných proměnných.

Vysokoškoláci 2003	Typ fakulty	Město
Neoprávněná podpora		
Šízení n daních	0,001	
Ujet s cizím autem	0,002	
Užívat měkké drogy	0,005	
Lhát ve vlastním zájmu	0,003	
Milostný poměr	0,036	
Úplatek	0,000	
Homosexualita	0,000	
Potrat	0,036	
Rozvod	- -	0,013
Euthanasie	0,004	0,044
Sebevražda	0,018	0,017
Vyhazování odpadků		
Řízení auta pod vlivem alkoholu		
Politicky motivovaná vražda	0,004	
Prostituce	0,000	
Pohlavní styk pod 15 let	0,000	
Jízda na černo	0,001	
Každodenní užívání alkoholu	0,000	0,000
Domácí násilí	0,000	
Znásilnění	0,000	
Národní či etnická nesnášenlivost	0,000	
Vítězit nad jinými za každou cenu	0,000	
Vynucování respektu k Rómům	0,002	
KORELACI CELKEM	24	24
SUMA MOŽNÝCH KORELACI	17	1
POMĚR V %	70,8	4,2

Tabulka č. 54: Rozložení a četnost jednotlivých korelací v rámci strojních, pedagogických a ekonomických fakult v roce 2005 u sledovaných proměnných.

Vysokoškoláci 2005	Typ fakulty	Město
Neoprávněná podpora		
Šízení n daních	0,027	
Ujet s cizím autem		0,045
Užívat měkké drogy		0,001
Lhát ve vlastním zájmu	0,004	
Milostný poměr		0,014
Úplatek		
Homosexualita	0,000	0,001
Potrat	0,012	
Rozvod		0,000
Euthanasie		
Sebevražda	0,028	
Vyhazování odpadků		
Řízení auta pod vlivem alkoholu		
Politicky motivovaná vražda		
Prostituce	0,001	0,004
Pohlavní styk pod 15 let	0,011	
Jízda na černo		
Každodenní užívání alkoholu		0,046
Domácí násilí		
Znásilnění		
Národná či etnická nesnášenlivost	0,000	
Vítězit nad jinými za každou cenu		
Vynucování respektu k Rómům		
KORELACI CELKEM	24	24
SUMA MOŽNÝCH KORELACI	4	4
POMĚR V %	16,6	16,6

Tabulka č. 55: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; EVS 1991

EVS 1991	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora	-- / 0,131	-- / 0,063				
Šízení n daních	-- / 0,083	-- / 0,064		-- / 0,074		-- / 0,061
Ujet s cizím autem	-- / 0,077					-- / 0,123
Užívat měkké drogy	-- / 0,127	-- / 0,071				
Lhát ve vlastním zájmu	-- / 0,108	-- / 0,052			0,005 / --	0,000 / 0,154
Milostný poměr	-- / 0,059	-- / 0,111	-- / - 0,052	0,001 / --	0,000 / --	0,000 / 0,209
Úplatek	-- / 0,123	-- / 0,044				-- / 0,095
Homosexualita	-- / 0,049				0,001 / -0,083	0,003 / 0,097
Potrat	-- / 0,060			0,006 / --	0,000 / --	0,000 / 0,268
Rozvod	-- / 0,047			0,025 / --	0,005 / --	0,000 / 0,227
Euthanasie	-- / 0,046	-- / 0,066			0,024 / --	0,000 / 0,182
Sebevražda	-- / 0,079			-- / 0,047	0,029 / --	0,000 / 0,114
Vyhazování odpadků	-- / 0,111			-- / 0,044		-- / 0,059
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,105	-- / 0,053		-- / 0,060		-- / 0,072
Politicky motivovaná vražda	-- / 0,084	-- / 0,079				-- / 0,053
Prostituce	-- / 0,073	-- / 0,086			0,001 / - 0,057	0,000 / 0,148
Pohlavní styk pod 15 let	-- / 0,062	-- / 0,084				
Jízda na černo	-- / 0,123	-- / 0,071				-- / 0,102
Zabití v sebeobraně					0,007 / --	0,000 / 0,097
Nákup kradeného zboží	-- / 0,129	-- / 0,087				-- / 0,104
Nechat si nalezené peníze	-- / 0,143	-- / 0,080			0,004 / --	0,000 / 0,169
Bojovat s policií	-- / 0,101			0,017 / --		0,000 / 0,118
Neohlásit škodu na autě	-- / 0,094			0,031 / 0,052		0,000 / 0,096
Vyhrožovat dělníkům odmítajícím stávkou	-- / 0,089	-- / 0,051				
KORELACÍ CELKEM	10	1	0	0	0	11
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24	24	24	24	24
POMĚR V %	41,6	4,2	0	0	0	45,8

Tabulka č. 56: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; EVS 1991

EVS 1991	Pohlaví	Věk
Neoprávněná podpora		-- / 0,216
Šízení n daních	0,000 /	-- / 0,179
Ujet s cizím autem	0,000 /	-- / 0,265
Užívat měkké drogy		-- / 0,225
Lhát ve vlastním zájmu	0,007 /	-- / 0,197
Milostný poměr	0,000 /	-- / 0,229
Úplatek	0,000 /	-- / 0,208
Homosexualita	0,006 /	-- / 0,210
Potrat		-- / 0,165
Rozvod		-- / 0,146
Euthanasie		-- / 0,183
Sebevražda		-- / 0,168
Vyhazování odpadků	0,034 /	-- / 0,221
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,213
Politicky motivovaná vražda		-- / 0,153
Prostituce	0,000 /	-- / 0,286
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,225
Jízda na černo		-- / 0,319
Zabití v sebeobraně	0,002 /	-- / 0,108
Nákup kradeného zboží	0,000 /	-- / 0,305
Nechat si nalezené peníze	0,000 /	-- / 0,359
Bojovat s policií	0,032 /	-- / 0,341
Neohlásit škodu na autě		-- / 0,292
Vyhrožovat dělníkům odmítajícím stávkou		-- / 0,147
KORELACÍ CELKEM	10	24
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	24	24
POMĚR V %	41,6	100

Tabulka č. 57: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; EVS 1999

EVS 1999	Práce	Rodina	Přátelé	Volný čas	Politika	Náboženství
Neoprávněná podpora	-- / 0,073	-- / 0,056	-- / - 0,054			
Šízení n daních	-- / 0,110	-- / 0,116		-- / - 0,049		-- / 0,085
Ujet s cizím autem	-- / 0,056	-- / 0,059			-- / 0,075	-- / 0,111
Užívat měkké drogy	-- / 0,110	-- / 0,065	-- / - 0,134	-- / - 0,058		
Lhát ve vlastním zájmu	-- / 0,116	-- / 0,086		0,050 / --	0,002 / 0,047	0,000 / 0,164
Milostný poměr	-- / 0,046	-- / 0,127			0,002 / --	-- / 0,148
Úplatek	-- / 0,081	-- / 0,098		-- / - 0,051	-- / 0,088	-- / 0,110
Homosexualita			-- / - 0,092			0,000 / 0,118
Potrat					0,002 / --	0,000 / 0,250
Rozvod	-- / 0,063		-- / - 0,048		0,005 / --	0,000 / 0,178
Euthanasie	-- / 0,067				0,018 / --	0,000 / 0,238
Sebevražda	-- / 0,120	-- / 0,047				0,013 / 0,94
Vyhazování odpadků	-- / 0,104	-- / 0,085				
Řízení auta pod vlivem alkoholu	-- / 0,091	-- / 0,110	-- / - 0,50			
Politicky motivovaná vražda	-- / 0,101	-- / 0,120				-- / 0,086
Prostituce		-- / 0,080	-- / - 0,048			0,000 / 0,144
Pohlavní styk pod 15 let	-- / 0,074	-- / 0,089	-- / - 0,069			
Jízda na černo	-- / 0,137	-- / 0,086		0,035 / - 0,058	0,003 / --	-- / 0,086
Platit na černo	-- / 0,103	-- / 0,093			-- / 0,055	-- / 0,073
Příležitostný sex	-- / 0,062	-- / 0,134				0,000 / 0,200
Kouřit ve veřejných budovách	-- / 0,070	-- / 0,085			0,011 / 0,069	0,000 / 0,133
Rychlá jízda v obydených zónách	-- / 0,099	-- / 0,069	-- / - 0,048			
KORELACÍ CELKEM	6	5	1	0	0	11
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	22	22	22	22	22	22
POMĚR V %	27,3	22,7	4,5	0	0	50

Tabulka č. 58: Rozložení a četnost korelací v rámci sledovaných charakteristik; EVS 1999

EVS 1999	Pohlaví	Věk
Neoprávněná podpora		-- / 0,220
Šízení n daních	0,013 /	-- / 0,239
Ujet s cizím autem		-- / 0,246
Užívat měkké drogy	0,025 /	-- / 0,318
Lhát ve vlastním zájmu	0,020 /	-- / 0,262
Milostný poměr		-- / 0,206
Úplatek		-- / 0,247
Homosexualita	0,020 /	-- / 0,264
Potrat		-- / 0,179
Rozvod		-- / 0,191
Euthanasie		-- / 0,229
Sebevražda		-- / 0,219
Vyhazování odpadků	0,000 /	-- / 0,190
Řízení auta pod vlivem alkoholu		-- / 0,199
Politicky motivovaná vražda		-- / 0,179
Prostituce	0,000 /	-- / 0,256
Pohlavní styk pod 15 let		-- / 0,237
Jízda na černo	0,006 /	-- / 0,355
Platit na černo	0,000 /	-- / 0,249
Příležitostný sex	0,000 /	-- / 0,253
Kouřit ve veřejných budovách		-- / 0,262
Rychlá jízda v obydených zónách		-- / 0,251
KORELACÍ CELKEM	5	22
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	22	22
POMĚR V %	22,7	100

Tabulka č. 59: Četnost veškerých korelací v rámci sledovaných proměnných – souhrnně ve všech sledovaných letech u jednotlivých souborů

	Práce					Rodina					Přátelé				
	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS
Neoprávněná podpora	1				1	1	1								
Šízení n daních	1				1	2	1			1					
Ujet s cizím autem	1					2									
Užívat měkké drogy	2				2	4		1			-2				-1
Lhát ve vlastním zájmu					2										
Milostný poměr						3	1	2	1	2					
Úplatek					1										
Homosexualita															
Potrat											1				
Rozvod															
Euthanasie															
Sebevražda					1	1									
Vyhazování odpadků					1										
Řízení auta pod vlivem alkoholu	2				1	5	1		1	1					
Politicky motivovaná vražda					1	3		1		1					
Prostituce	1					4		1					1		
Pohlavní styk pod 15 let	1					2		1							
Jízda na černo	1	1	1		1	1									
Každodenní užívání alkoholu	1	1			-	2			-						-
Domácí násilí	1				-	3			-						-
Znásilnění					-	1			-						-
Národní či etnická nesnášenlivost					-				-						-
Vítězit nad jinými za každou cenu					-	1			-						-
Vynucování respektu k Rómům				1	-				-						-
KORELACI CELKEM	12	2	1	1	12	35	4	6	2	5	3	0	1	0	1
SUMA MOŽNÝCH KORELACI	120	48	48	48	36	120	48	48	48	36	120	48	48	48	36
POMER V %	10	4,2	2,1	2,1	33,3	29,2	8,3	12,5	4,2	13,9	2,5	0	2,1	0	2,7

Tabulka č. 60: Četnost veškerých korelací v rámci sledovaných proměnných – souhrnně ve všech sledovaných letech u jednotlivých souborů

	Volný čas					Politika					Nábožentství				
	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS
Neoprávněná podpora						1	1								
Šízení n daních						1							1		
Ujet s cizím autem															2
Užívat měkké drogy	-2										1		1		
Lhát ve vlastním zájmu						1					2	2	2		2
Milostný poměr											1		1		2
Úplatek						1			1		1		2		1
Homosexualita									-1		4		2	1	1
Potrat											5	2	2	2	2
Rozvod	-1			-1							5	2	2	2	2
Euthanasie				-1							5	2	2	2	2
Sebevražda	-1			-1							2		2	2	2
Vyhazování odpadků	±2					1									
Řízení auta pod vlivem alkoholu												1			
Politicky motivovaná vražda	-1											1			
Prostituce	-2												2		1
Pohlavní styk pod 15 let															
Jízda na černo				-1		1					3				1
Každodenní užívání alkoholu	-2				-					-					-
Domácí násilí					-					-					-
Znásilnění	-1				-	-1!				-	-1!				-
Národní či etnická nesnášenlivost					-					-	-1!				-
Vítězit nad jinými za každou cenu					-					-	2		2		-
Vynucování respektu k Rómům					-					-					-
KORELACI CELKEM	12	0	0	4	0	7	1	0	2	0	33	10	21	9	18
SUMA MOZNYCH KORELACI	120	48	48	48	36	120	48	48	48	36	120	48	48	48	36
POMĚR V %	10	0	0	8,3	0	5,8	2,1	0	4,2	0	27,5	20,8	43,8	18,8	50

Tabulka č. 61: Četnost veškerých korelací v rámci sledovaných proměnných – souhrnně ve všech sledovaných letech u jednotlivých souborů

	Pohlaví					Věk					Velikost obce				
	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS	FHS	STR	PED	EKO	EVS
Neoprávněná podpora										2					-
Šízení n daních					1					2			1		-
Ujet s cizím autem					1					2					-
Užívat měkké drogy	2		1							2	2		1	1	-
Lhát ve vlastním zájmu					1					2			1		-
Milostný poměr					1					2					-
Úplatek					1					2					-
Homosexualita		1			1					2		1		1	-
Potrat			1!			1			1	2			2	1	-
Rozvod									1	2	1			1	-
Euthanasie										2					-
Sebevražda	1								1	2					-
Vyhazování odpadků					1			1		2					-
Řízení auta pod vlivem alkoholu										2	1				-
Politicky motivovaná vražda										2	1				-
Prostituce	3			1	2	1!				2					-
Pohlavní styk pod 15 let										2	3				-
Jízda na černo					1					2	1				-
Každodenní užívání alkoholu	1			1	-					-					-
Domácí násilí					-					-					-
Znásilnění					-	1!				-					-
Národní či etnická nesnášenlivost					-			1		-					-
Vítězit nad jinými za každou cenu					-	1				-					-
Vynucování respektu k Rómům					-				1	-					-
KORELACI CELKEM	7	1	2	2	10	4	0	2	4	36	9	1	5	4	-
SUMA MOŽNÝCH KORELACÍ	120	48	48	48	36	120	48	48	48	36	120	48	48	48	-
POMĚR V %	5,8	2,1	4,2	4,2	27,7	3,3	0	4,2	8,3	100	7,5	2,1	10,4	8,3	-

DOTAZNÍK

Vážená kolegyně, vážený kolego,

obracíme se na Vás s prosbou o vyplnění následujícího dotazníku. Tento dotazník pokládá závažné otázky týkající se hodnotových orientací vysokoškoláků. Je součástí výzkumu hodnotových orientací v naší společnosti.

V současnosti jsou takto dotazovány stovky studentů prvních ročníků z dvanácti fakult z České republiky. Jde o výzkum anonymní. Jenom pravdivé a vážně myšlené odpovědi mají smysl.

Přečteme si společně znění dotazníku tak, abychom všichni rozuměli položeným otázkám shodně. Kdybyste měl/a nějaké pochybnosti o tom, jak otázkám či způsobům odpovědi porozumět, zeptejte se toho, kdo Vám dotazníky rozdál.

Věříme, že Vás tento dotazník zaujme, a že se mu budete věnovat s vážností a budete odpovídat pravdivě a co nejpřesněji. Bez Vašich odpovědí není možné zkoumaný problém poznat.

Děkujeme za spolupráci!

Za řešitelský tým Centra výzkumu vývoje osobnosti a etnicity při Fakultě humanitních studií UK

Libor Prudký

1. Nejprve Vám předložíme několik skutečností. Prosím, posuďte každou z nich, jak je ve Vašem životě důležitá? (Zakroužkujte v každém řádku příslušné číslo podle míry důležitosti ve Vašem životě. Platí, že 1 = velmi důležitá; 2 = dost důležitá; 3 = ne příliš důležitá; 4 = vůbec nedůležitá)

a. Práce	1	2	3	4
b. Rodina	1	2	3	4
c. Přátelé a známí	1	2	3	4
d. Volný čas	1	2	3	4
e. Politika	1	2	3	4
f. Náboženství	1	2	3	4

2. Můžete říci, kde nacházíte zdroje vašeho vnitřního klidu, kde nacházíte pohodu, klid, jistotu? (Zakroužkujte jednu z předepsaných možností odpovědi)

- a. Doma s rodinou
- b. Při práci
- c. Na dovolené, při sportování
- d. S přáteli
- e. V kostele
- f. Při rozjímání o víře
- g. Sám bez lidí
- h. Při zábavě
- i. Ve vztahu s partnerkou/partnerem
- j. Při pomoci jiným, při práci pro veřejné účely
- k. Při nakupování
- l. Nemám žádný takový zdroj klidu
- m. Jinde, jinak, jak:

3. Ve svém dětství jste musel/a

(Vyberte jednu z možností)

- a. stále pomáhat při práci v domácnosti či v hospodářství
- b. občas pomáhat při domácích pracích
- c. pomáhal/a jsem při domácích pracích jen když se mi chtělo
- d. nepomáhal/a jsem při domácích pracích téměř vůbec

4. Pro tvorbu Vašich názorů, postojů a hodnot měly ve Vašem dosavadním životě nepochybně význam různé okolnosti. Mohl/a byste se pokusit zhodnotit jejich váhu?

(Vyberte odpověď v každém řádku. Platí, že: 1 = rozhodující význam; 2 = nepominutelný význam; 3 = malý význam)

		1	2	3
4.1	Moje rodina			
4.2	Mí spolužáci			
4.3	Mí učitelé			
4.4	Mí přátelé			
4.5	Četba, umění, kultura			
4.6	Televize, rozhlas			
4.7	Politické události			
4.8	Moje zájmová aktivita			
4.9	Mé lásky			
4.10	Já sám/sama			
4.11	Něco jiného, co:			

5. Existuje někdo, kdo pro Vás představuje určitý vzor? Komu byste se chtěl/a podobat?

(Napište prosím zda ano či ne a pokud ano, jaké jsou charakteristiky této osobnosti. Případně i napište kdo to je.)

6. Poprosíme Vás o vyjádření do jaké míry souhlasíte s následujícími výroky

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku)

č.	výrok	1.sou- hlasím	2.spíše souhlasím	3.spíše nesouhla- sím	4.nesou- hlasím	9.nevím/ nedokážu posoudit
6.1	Nemohu toho příliš udělat pro řešení většiny našich současných problémů					
6.2	Často se cítím osamělý/á					
6.3	To co dělám (moje práce) mě nebaví					
6.4	Život se stal tak komplikovaným, že jej téměř nezvládám					
6.5	Když přemýšlím o budoucnosti, jsem dosti optimistický					

7. U následujících odpovědí uveďte, jak se na Vás hodí.

(Vyberte jednu odpověď v každém řádku: 1 = zcela souhlasí; 2 = spíše souhlasí; 3 = spíše nesouhlasí; 4 = zcela nesouhlasí)

		1	2	3	4
7.1	I při nečekaných větších problémech není pro mě těžké najít řešení				
7.2	Myslím, že jsem docela v pořádku				
7.3	Vlastně bych chtěl/a/ zůstat takový/á/, jaký/á/ jsem				
7.4	Myslím, že nejsem o nic horší než většina mých vrstevníků				
7.5	Myslím, že mám jako člověk svou hodnotu				
7.6	Připadám si, že jsem málo důležitý/á/				
7.7	Když se setkám s nějakým problémem, mám většinou víc nápadů, jak se s ním vyrovnat				
7.8	Nemám o sobě dobré mínění				
7.9	Je dost věcí, na které mohu být u sebe pyšný/á/				
7.10	Ať se stane cokoli, umím si poradit				
7.11	Když se ocitnu v nějaké obtížné situaci, většinou mě napadne, co mám udělat				
7.12	Často si připadám, že jsem zbytečný/á/				
7.13	Když mi někdo odporuje, většinou vím, jak se prosadit				

8. Ted' Vám předkládáme dva výroky, které lidé někdy používají, když hovoří o dobru a zlu. Který z nich je bližší Vašemu stanovisku?

(Vyberte *jednu odpověď*)

- A. Existují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a zlo. To platí vždy pro každého, bez ohledu na okolnosti.
 B. Nikdy neexistují naprosto jasná hlediska k určení toho, co je dobro a co zlo. To, co je dobro a co zlo, závisí pouze na okolnostech v danou chvíli.

1: souhlasím s výrokem A;

2: souhlasím s výrokem B;

3: nesouhlasím ani s jedním

z nich

9. Jaký je Váš názor na následující výroky?

(Vyberte *jednu odpověď* v každém řádku. Máte k dispozici pět stupňů: 1 = s výrokem naprosto souhlasím; 5 = s výrokem naprosto nesouhlasím; ostatní tři stupně leží mezitím. 9 = nevím..)

	1	2	3	4	5	9
a. Kde je přísná autorita, tam je taky spravedlnost						
b. To nejdůležitější, co se děti musí naučit, je poslušnost						
c. Mluvit do něčeho a spolurozhodovat má člověk, až když tvrdou prací dosáhne určité pozice						
d. Není dobré mít tak velkou svobodu, jakou dnes mladí lidé mají						
e. Smysl života je v tom, aby člověk získal vážené pozice						
f. Jistota a blahobyt je důležitější než svoboda						
g. Povolání je tu v první řadě proto, aby zaručovalo pravidelný příjem						
h. Život si musíme udělat tak příjemný, jak je to jen možné						
i. Důležité je, aby byl člověk šťastný. Jak, to už je jeho věc.						
j. Každý musí své problémy řešit sám						
k. Cizinci by měli svůj životní styl trochu lépe přizpůsobit stylu příslušné země, kde nyní žijí						
l. Cizincům by se měla v naší zemi zakázat veškerá politická činnost						
m. Cizinci by si svého životního partnera měli vybírat mezi lidmi ze své země						
n. Těm, kteří mají víc, by se mělo smět něco vzít a dát to těm, kteří to potřebují						
o. Rozdíly v příjmech by se měly zmenšit						
p. Kdybychom se všichni něčeho zřekli, nebyla by brzy žádná chudoba						
q. To nejdůležitější co se děti musí naučit, je umět se rozdělit						
r. Umět se rozdělit se nejlépe učí v rodině						
s. Bez rodiny se nedá naučit, jak se mají konflikty řešit						
t. Se smrtí vše končí						
u. Doufám, že po smrti existuje další život						
v. Lidé vstanou tělem i duší z mrtvých						
w. Život má smysl, protože existuje Bůh						
x. Smysl života je pokusit se získat to nejlepší						
y. Nevím, proč člověk žije						

10. Zde je seznam věcí, o nichž si někteří lidé myslí, že jsou nutné pro úspěšné manželství. Prosím, uveďte pro každou z nich, zda ji považujete za velmi důležitou, spíše důležitou nebo nepříliš důležitou pro úspěšné manželství.

(Vyberte *jednu odpověď* v každém řádku. 1 = velmi důležité; 2 = spíše důležité; 3 = nepříliš důležité; 9 = neví)

	1	2	3	9
a. Věrnost				
b. Přiměřený příjem				
c. Stejný sociální původ				
d. Vzájemná úcta a uznání				
e. Společné náboženské přesvědčení				
f. Dobré bydlení				
g. Shoda názorů na politiku				
h. Porozumění a snášenlivost				
i. Oddělené bydlení od rodičů partnera				
j. Dobré sexuální soužití				
k. Dělbba domácích prací				
l. Děti				

m.	Ochota diskutovat o problémech, které mezi manžely vyvstávají				
n.	Společné záliby a zájmy				
o.	Stejný etnický (národnostní) původ				
p.	Něco jiného, co				

11. Proč jsou u nás lidé, kteří žijí v nouzi? Který z následujících důvodů existence takové situace považujete za nejdůležitější?

(Vyberte **jednu** z předepsaných odpovědí)

1. protože mají smůlu
2. z lenosti a nedostatku pevné vůle
3. protože je v naší společnosti bezpráví
4. nevyhnutelně to patří k pokroku
5. žádný z těchto důvodů
6. nevím

12. Dnes se dozvídáme mnoho o světě. Uvedeme několik názorů. U každého z nich vyberte, zda s ním...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně souhlasíte, částečně nesouhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím

		1	2	3	4	5	9
a.	Žijeme ve zkaženém světě						
b.	Musíme se starat o své vlastní štěstí a ne o svět						
c.	Kdo chce svět zlepšit, musí ho nejdřív přijmout takový, jaký je						
d.	V našem světě je stejně dobra i zla						
e.	To nejlepší, co se dá udělat, je se světu přizpůsobit						
f.	Svět byl vždy místem hříchů						
g.	Znovu by měl být nastolen řád a pořádek z doby před rokem 1989						
h.	Dříve, než se lidé začnou starat o svět, měli by zlepšit sami sebe						
i.	Náš svět je plný úžasných nových možností						
j.	Stát je povinen, aby v našem světě vytvářel řád						
k.	Závisí na nás samých, jaký je svět, ve kterém žijeme						
l.	Štěstí a spokojenost se nemá očekávat na tomto světě, nýbrž na onom						

13. Lidé uvažují o životě rozdílně. Uved'te prosím ke každé z následujících výpovědí, zda s ní...

1 = naprosto souhlasíte; 2 = spíše souhlasíte; 3 = částečně souhlasíte, částečně nesouhlasíte; 4 = spíše nesouhlasíte; 5 = naprosto nesouhlasíte; 9 = nevím

		1	2	3	4	5	9
a.	Člověk může sotva co změnit na průběhu vlastního života						
b.	Život má pro mě smysl, protože existuje Bůh						
c.	V mých očích neslouží život žádnému zvláštnímu účelu						
d.	Život má jen ten smysl, který mu sami dáme						
e.	Určujeme si sami náš vlastní osud						

14. Někteří lidé mají pocit úplně svobodného rozhodování a kontroly nad svým životem a jiní mají pocit, že svůj život ovlivňovat nemohou, ať dělají co dělají. Prosím Vás, vyjádřete se na následující škále, nakolik podle Vás můžete ovlivňovat svůj život.

1 vůbec ne	2	3	4	5	6	7	8	9	10 plně

15. Jak jsou, podle Vašeho názoru, v naší zemi uskutečňovány podmínky pro naplňování práv na svobodu, na sociální zabezpečení, životní příležitosti a spravedlnost?

(Vyberte **jednu** odpověď v každém řádku)

č.	podmínky pro naplňování	uskutečněny		neuskutečněny		9. nevím/nedokážu posoudit
		1. plně	2. spíše	3. spíše	4. vůbec	
1	svobody náboženství					
2	svobody projevu					
3	svobody volby životního stylu					
4	ochrany soukromého majetku					
5	ochrany životního prostředí					

6	ochrany před zločinem					
7	sociálního zabezpečení					
8	rovnosti mužů a žen					
9	rovnosti životních šancí					
10	rovnosti menšin a většiny					
11	solidarity s chudými a potřebnými					
12	spravedlivé distribuce majetku					
13	oceňování podle výkonu					

Každý člověk přijímá odpovědnost za řadu záležitostí, které se ho nějak týkají a které nějak zasahují do jeho života. Nikdo ale nemůže být odpovědný úplně za všechno. Mohu například přijmout odpovědnost za plnění svých povinností ve škole, nebo odpovědnost za to, že budu dodržovat zdravou životní správu nebo odpovědnost za to, jak budu trávit volný čas. Nemohu být např. sám plně odpovědný za bezpečnost na ulici. Tuto odpovědnost mohu přenechat do značné míry například státu a jeho institucím (např. policii). Přebíraná odpovědnost se během života mění. Děti v nejmladším věku mají odpovědnost omezenou jen na několik oblastí svého života. S postupujícím věkem odpovědnosti přibývá. To se určitě týká i Vašeho života.

V následujících otázkách Vás požádáme, abyste uvedl /uvedla/ významné oblasti Vašeho života, za něž přejímáte odpovědnost Vy sám /sama/, a za co z toho, co se Vás týká, nesou, podle Vás, odpovědnost rodiče a stát.

16.1 Uveďte tři oblasti svého života, za které jste odpovědný /odpovědná/ výhradně Vy:

a.	
b.	
c.	

16.2 Uveďte tři oblasti svého života, za které jsou odpovědní Vaši rodiče:

a.	
b.	
c.	

16.3 Uveďte tři oblasti svého života, za které je odpovědný stát:

a.	
b.	
c.	

16.4 Kdo z jiných lidí (mimo rodičů) je odpovědný za některou významnou oblast Vašeho života (např. učitel, apod.):

--

16.5 O kterou oblast života jde?

--

16.6 Uveďte tři vlastnosti, které podle Vás musí mít zodpovědný člověk:

a.	
b.	

c.	
----	--

17. Jaký z následujících výroků popisuje nejlépe Váš vlastní názor, mínění, smýšlení?

(Vyberte **jednu** z možných odpovědí)

1. nevěřím v Boha
2. nevím, zda Bůh existuje a nevěřím, že o tom můžeme získat jistotu
3. nevěřím v zosobněného, ztělesněného Boha, ale věřím na vyšší moc
4. někdy věřím v Boha, někdy ne
5. věřím v Boha, přestože mám své pochybnosti
6. vím, že Bůh existuje, nemám o tom žádné pochybnosti

18. Během Vašeho dětství a dospívání jste většinou bydlel/a

(Vyberte **jednu** z možností)

1. v obci do 2 tisíc obyvatel
2. v obci mezi 2 až 5 tisíci obyvatel
3. v obci mezi 5 až 20 tisíci obyvatel
4. v obci mezi 20 až 50 tisíci obyvatel
5. v obci mezi 50 až 100 tisíci obyvatel
6. v obci nad 100 tisíc obyvatel
7. v Praze
8. jiná situace, jaká:

19. Během svého dosavadního života jste pobýval/a v rodině, kterou tvořili

(Vyberte **jednu** z možností)

1. po celou dobu oba vlastní rodiče
2. po většinu této doby oba vlastní rodiče
3. po většinu doby či stále oba rodiči, z nich byl ale jen jeden vlastní
4. převážně jen jeden z rodičů
5. převážně či po celou dobu bez rodičů
6. jiná situace, jaká:

20. Během Vašeho dosavadního života jste většinou bydlel/a

(Vyberte **jednu** z možností)

1. v činžovním domě na sídlišti
2. v činžovním domě mimo sídliště
3. v rodinném domku, vilce, vile
4. jinak, jak:

21. Hlásil/a jste se na tuto fakultu rozhodnut/a, že ji chcete studovat, nebo to bylo jinak?

(Vyberte **jednu** možnost.)

1. ano, chtěl/a jsem studovat právě na této fakultě
2. spíše ano, chtěl/a jsem studovat na fakultě tohoto zaměření
3. ani tak, ani tak: nebyl/a jsem si jist/a na jaké fakultě chci studovat
4. spíše ne, chtěl/a jsem studovat na jiné fakultě, ale tam jsem se nedostal/a
5. rozhodně ne, chtěl/a jsem studovat něco zcela jiného, ale tam jsem se nedostal/a
6. jiná situace, jaká:

22. Prosím, uveďte u každého z následujících výroků, zda dané jednání (skutečnost) je vždy ospravedlnitelné, nebo není nikdy ospravedlnitelné, nebo něco mezi tím.

(Vyberte **jednu** odpověď v každém řádku. Použijte stupnici, kde 1 = nikdy není přijatelné; 10 = je přijatelné vždy.)

		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
a.	Požadovat státní podporu a nemít k ní oprávnění										
b.	Šidit na daních, když je příležitost										
c.	Nasednout do auta, které patří někomu jinému, a z legrace s ním odjet										
d.	Užívat drogy, např. marihuanu nebo hašiš										
e.	Lhát ve vlastním zájmu										

28. Na jaké střední škole jste maturoval/a?

(Zaškrtněte **jednu** z předložených možností, tj. druh školy, na které jste maturoval/a)

1. na osmiletém gymnáziu - denní studium
2. na jiném gymnáziu - denní studium
3. na střední odborné škole typu průmyslová škola - denní studium
4. na střední odborné škole typu ne-průmyslová škola (např. ekonomická, sociálně - právní, zdravotní atp.) - denní studium
5. na integrované střední škole s maturitou - denní studium
6. na střední škole jsem studoval/a dálkově (večerně). Šlo konkrétně o školu:
7. na jiné škole, a to:

29. Poprosíme Vás o odpovědi na otázky týkající se vybavení domácnosti v níž žijete.

(I tady vyberte **jednu odpověď** v každém řádku podle toho, jak je vybavena domácnost, v níž žijete.)

.	vybavení domácnosti	v naší domácnosti toto		
		1. máme	2. nemůžeme si to dovolit	3. nemáme z jiného důvodu
a.	pokoj pro každého člena domácnosti			
b.	myčka na nádobí			
c.	počítač připojený na internet			
d.	automobil			
e.	DVD			
f.	vlastníme byt v osobním vlastnictví nebo rodinný dům			
g.	knihovna nejméně s 500 svazky			

30. Můžete prosím odhadnout, jaký byl v posledním měsíci celkový čistý příjem peněz v rodině v níž žijete?

(Odhadněte částku co nejpřesněji, alespoň v rozmezí jednoho tisíce korun)

31. V tomto městě bydlíte

(Vyberte **jednu** možnost)

1. na koleji
2. v podnájmu
3. u rodičů
4. u příbuzných
5. nebydlím tady, denně dojíždím
6. jinak, jak:

32. Narodil/a jste se v roce:.....

33. Jste..... 1. žena

..... 2. muž

Pokud máte pocit, že chcete ještě něco k tomuto tématu dodat, pak právě zde k tomu máte prostor :